

MÄRKESMÄN

INOM DEN
KOOPERATIVA RÖRELSEN

HELSINGFORS 1922
SÄLLSKAPET PELLERVO

HELSINGFORS 1922
YHTEISKIRJAPAINO OSAKEYHTIÖ

Till läsaren.

De tjugutvå levnadsteckningar över märkesmän inom den kooperativa rörelsen, som denna bok innehåller, hava under loppet av flera år ingått i den finska tidskriften „Suomen Osuustoimintalehti“ („Finlands Kooperativa Tidskrift“) samt senare samlats och utgivits i bokform.

Sedan Kooperativa Förbundet i Sverige erhållit kännedom om tillvaron av detta arbete, inledde Förbundet underhandlingar med dess förläggare, Sällskapet Pellervo i Helsingfors, om arbetets utgivande på svenska språket. Dessa underhandlingar ledde till att Kooperativa Förbundet inköpte en så stor del av arbetets svenska upplaga, att kostnaderna för dess översättning och tryckning blevo säkerställda. Det är sålunda Kooperativa Förbundets intresse och generositet, som möjliggjort arbetets utkommande i svensk dräkt.

Denna samling levnadsteckningar gör ingalunda anspråk på fullständighet eller ens på att skildra alla de mest betydande märkesmännen inom den kooperativa rörelsen. Man har velat få representerade i samlingen

dels så många länder som möjligt, i vilka den kooperativa rörelsen vunnit någon större betydelse, dels kooperationens såväl teoretiker som praktiker, dels jämväl såväl konsument- som jordbrukskooperationen. Därtill kommer att urvalet till stor del betingats av möjligheterna att över huvud erhålla biografier över män, vilka ofta icke äro kända utom sitt lands gränser, ehuru de där varit banbrytare för den kooperativa rörelsen. Vi önska fördenskull omnämna, att serien fortsättes i ovannämnda tidskrift, varför, i fall boken finner samma varma emottagande av svenska kooperatörer som av finska, ett andra band i icke avlägsen framtid kan utgivas.

Flera av de i denna bok ingående levnadsskildringarna äro skrivna av utländska sakkunniga, vilka åtagit sig detta uppdrag enkom för den finska tidskriftens räkning, ty en motsvarande samling biografier finnes ännu icke inom något annat lands litteratur.

Det förhållandet, att författarna till levnadsteckningarna äro av många skilda nationaliteter och att de dessutom fritt, utan närmare direktiv av utgivaren, fått behandla sitt ämne, gör jämväl framställningssättet i föreliggande samling rätt ojämnt. En svensk läsare kommer utan tvivel även att störas av fennicismer. Detta är den oundvikliga följden av nödvändigheten att utföra översättningen i Finland.

Vi hoppas, att denna samling levnadsteckningar över stormän inom den kooperativa rörelsen, oaktat alla dessa brister, måtte kunna liva och höja dem, som ofta i trånga förhållanden arbeta för kooperationens stora framtidsidé.

Helsingfors i mars 1922.

Sällskapet Pellervos byrå.

Innehållsförteckning.

Stor-Britannien och Irland:		Sid.
<i>Robert Owen.</i> Av förre tjänstemannen i Sällskapet		
Pellervo, fil. magister <i>Emil Hynninen</i> , Helsingfors	3	
<i>William King.</i> Av fil.		
singfors	17	
<i>John Thomas Mitchell.</i> Av fil.		27
<i>Horace Plunkett.</i> Av tjänstemannen i The Agricultural		
Organization Society <i>Charles A. Lyman</i> , Dublin ...	37	
 Frankrike:		
<i>Charles Fourier.</i> Av fil.		
singfors	51	
<i>Charles Glde.</i> Av generalsekreteraren i Konsumtions-		
föreningarnas Förbund i Frankrike <i>A. Daudé-Bancel</i> ,		
Paris	63	
 Tyskland:		
<i>Viktor Almé Huber.</i> Av fil.		
Helsingfors	81	
<i>Hermann Schulze-Delitzsch.</i> Av fil. magister <i>Emil</i>		
<i>Hynninen</i> , Helsingfors	89	
<i>F. W. Raiffelsen.</i> Av professor, dr <i>Hannes Gebhard</i> ,		
Helsingfors	101	
<i>Wilhelm Haas.</i> Av advokaten, fil.		
veri, Helsingfors	131	

Italien:

Sid.

- Leone Wollemborg.** Av förre tjänstemannen i Internat.
Lantbruksinstitutet i Rom, juris kand., friherre *Ernst*
Fabian Wrede, Helsingfors 149
- Lulgi Buffoll.** Av fil. magister *Emil Hynninen*, Hel-
singfors 161

Ungern:

- Alexander Karolyi.** Av fil. doktor *Hans Müller*, Zürich 173
- Ambrosius von Seidl.** Av *Koloman Brazovay*, Budapest 181
- Edvard Pallavicini.** Av *Ödön Csernay*, Budapest 191

Danmark:

- Hans Christian Sonne.** Av fil. magister *Emil Hynninen*,
Helsingfors 205
- Severin Jörgensen.** Efter „*Andelsbladet*“, Köpenhamn 215
- Anders Nielsen.** Av förre chefdirektören i „*Faelles-*
foreningen“ *Severin Jörgensen*, Köpenhamn 233

Norge:

- Kai Möller.** Av professor, dr *Hannes Gebhard*, Hel-
singfors 255

Sverige:

- Martin Sundell.** Av tjänstemannen i Kooperativa För-
bundet *Ax. Pählman*, Stockholm, kompl. av fru
Hedvig Gebhard, Helsingfors 263
- G. W. Dahl.** Av tjänstemannen i Kooperativa Förbun-
det *Ax. Pählman*, Stockholm, kompl. av fru *Hedvig*
Gebhard, Helsingfors 275

Finland:

- Hannes Gebhard.** Av sekreteraren i Sällskapet Pellervo,
juris kand. *Onni Karhunen*, Helsingfors 289

STOR-BRITANNIEN OCH IRLAND:

Robert Owen
William King
John Thomas Mitchell
Horace Plunkett

ROBERT OWEN

Robert Owen.

Kooperationens andlige fader.

Robert Owen föddes i Newton uti Nord-Wales år 1771 och avled i sin födelsebygd år 1858. Han kom sålunda att leva just under det ekonomiska livets brytningstid och därtill i det land, där genombrottet först och kraftigast kom till synes. Redan under 17:de seklet hade i England och Frankrike den gamla hantverksmässiga industrin och handeln börjat vika för den livskraftigare storindustrin och en efter större linjer driven handel. Men först i slutet av 18:de och början av 19:de seklet framträdde genombrottet i det ekonomiska livet med tydliga drag och framkallade stora förändringar i de bestående förhållandena. Ett kraftigt uppsving inträdde genom att maskinerna togos i industrins och affärslivets tjänst. — Spinnmaskinen uppfanns i England år 1764 eller 1765 och ett par decennier senare vävmaskinen. Dessa nya maskiners betydelse blev ännu större, då man lärde sig använda den nyligen uppfunna ångmaskinen såsom drivkraft för dem. Nu kunde en företagsam affärsman tillverka ofantliga massor av industrialster. Dessutom hade marknaden för hans varor

blivit utvidgad. — De forna tullgränserna och hindren voro avlägsnade. Affärsförbindelsen mellan de skilda länderna hade blivit livligare och regelbundnare. Det första ångfartyget „Savannah“ for över Atlanten år 1819 och kort därefter började järnvägar korsa varandra överallt.

Följden av allt detta var ett oerhört uppsving uti industri och handel, varför ock stora människomassor strömmade till industri- och affärscentra. I Manchester fanns det t. ex. år 1760 omkring 40,000 invånare, men år 1881 redan 400,000, och av hela Englands befolkning, varav vid början av 19:de seklet endast $\frac{1}{6}$ levde i städerna, hörde redan vid seklets mitt ungefär hälften till stadsbefolkningen.

Detta nya ekonomiska liv fick gestalta sig fullkomligt fritt, genom egen kraft skapa sig nya, ändamålsenliga former. Om därförinnan otaliga stadganden lagt band på handel och industri ända in i de minsta detaljer, så att t. ex. Österrikes stadsrätt förbjöd dem, som handlade med färsk fisk, att på torget hålla mössan på huvudet, vare sig det regnade eller solen stekte, i syfte att de därigenom desto snarare skulle avstå sin vara åt köparen, så gick man nu till en motsatt ytterlighet, idealiserandet av en obegränsad ekonomisk frihet. Ty alldeles på samma sätt som 18:de århundradets upplysningsmän trodde på människornas godhet och att lyckliga tider skulle randas så snart den förra odugliga staten, samhället, religionen, sederna och institutionerna blivit avskaffade, så voro även den tidens eko-

nomiska författare och politiker övertygade om, att det ekonomiska livet fungerar harmoniskt och lätt som en god maskin, blott det blir befriat från sekelgamla bojor.

Men vad blev följden av allt detta? Folkets breda lager i de nyskapade industricentra försattes i en värnlös ställning. På deras bekostnad riktade sig fabriksägaren, av dem sökte handlanden såsom varuförmedlare utpressa oskäligen vinst. I stället för den lycka man hoppats skapa, rådde överallt hopplöshet och elände.

Under brytningstider inträffar det ofta, att humanitetens röst vill förkvävas; hänsynslöst strävar man blott framåt, utan att bry sig om nästans lycka och framgång. Så var fallet även nu. Det är ur en sådan fabriksägare- och affärsmannaklass av uppkomlingar, som *Robert Owen* reser sig för att kämpa mot tidens individuella riktning. Han ställer i främsta rummet alla samhällsmedlemmars välfärd. Han strävar att väcka samkänsla och samförstånd mellan de olika klasserna och söker förmå människorna att genom samarbete skapa sig en ny, bättre framtid.

Robert Owen föddes i jämförelsevis anspråkslösa förhållanden. Hans fader var sadelmakare, järnhandlande och postförvaltare i den lilla fredliga staden Newton. Redan vid tio års ålder begav sig den företagsamma gossen från hemmet till sin broder i London, och vänner skaffade honom plats i en stor klädesaffär i Stamford nära London. Där tillbragte den unge Owen lyckliga dagar. Principalen var en förträfflig människa och skicklig affärsman, och Owen hade så mycken fri-

het, att han kunde använda 4 à 5 timmar dagligen till läsning. Under tidiga morgonstunder kunde man finna Owen sittande i stadens park med en bok i handen, flitigt antecknande satser, som anslogo honom under läsningen. Efter tre eller fyra års vistelse härstädes flyttade Owen till London, till en större handelsaffär, vars kunder huvudsakligen voro arbetare. På sin nya plats fick Owen arbeta oerhört. Butiken stängdes först sent på kvällen, och dess iordningställande krävde mången gång tid ända till klockan 2 på natten. Från denna ansträngande tjänst längtade Owen bort och snart finna vi även honom i den nya framåtgående industristaden Manchester. Han hade här fått plats i en stor parti- och minuthandel. Men ganska snart lämnade han också denna och öppnade en egen affär. En ståltrådsarbetare vid namn Jones, som sålde sina arbeten åt den affär, vid vilken Owen hade anställning, skildrade för honom bomullsindustrins kraftiga uppsving och de stora vinster den avkastade. Skarpsynt som Owen var, insåg han snart, att på detta område förefunnos goda utsikter till framgång. Enligt sin vana grep han raskt verket an: han lånade av sin broder en summa penningar och grundlade med Jones en spinnfabrik. Mannen var nu endast 18 år gammal och fabriksägare.

Owen hade god framgång på den bana han inslagit. Tidtals drev han själv affärer, stundom åter var han ledare och delägare i något stort bolag. I all sin verksamhet ådagalade han en järnkraft och outtröttlig flit. I sin fabrik kände han varje maskin, varje arbetare;

han hade tid att fördjupa sig i de minsta och obetydligaste detaljer. Följden härav var även, att han kände sitt fack och behärskade det fullständigt, så att han blev i stånd att undantränga¹ till och med sina farligaste medtävlare.

Omkring år 1798 inträffade nya förändringar i Owens liv. För att skaffa avsättning för sin spinnfabriks produkter reste han mycket. Bland annat besökte han i affärer Skottlands väverier. Han lärde härunder känna fröken Carolina Dale, vars fader var en stor affärsman och bankir, bland annat ägare till New Lanarks bomullsspinneri uti en ödslig, skogig bärgsbygd i Södra Skottland. Denna trakt behagade Owen synnerligen mycket. Här hoppades han kunna realisera sina drömmar och idéer. Han lyckades även inköpa New Lanark åt ett bolag, som han bildat. Själv bosatte sig Owen på stället såsom ledare av bolaget och hämtade snart till sitt nya hem såsom maka Dales dotter Helena.

När Owen sedermera i New Lanark begynte genomföra sina reformer, skrattade man åt honom. Alla visste ju, att arbetarna vid spinneriet utgjordes av rått, obildat, från olika trakter inflyttat slödder. Att för sådant folk inrätta skolor, bygga snygga, med trädgård omgivna bostäder, visa det förtroende, lita på dess andliga krafter och möjlighet att höja sig, detta var i allmänhetens ögon ett fåfängt, onyttigt svärmeri. Huru kunde man vänja vid renlighet folk, som hade sop- och dynghögar framför sina trappor, eller skapa redliga människor av dem, som varje ögonblick, när arbetsleda-

rens öga icke bevakade dem, undansnillade råämnen eller verktyg? Åsynen av allt dylikt hade måhända avkyllt reformivern hos vem som helst. Men Robert Owen hörde till de män, vilkas styrka blott tillväxer under motgångarna. Han var livligt övertygad om, att på djupet hos även den sämsta människa döljer sig en gnista av godhet, förstånd och längtan efter upplysning. Frågan gäller blott, vem som kunde bringa dessa hos människan inneboende goda anlag till full utveckling. Robert Owen var tillräckligt djärv och tillitsfull för att åtaga sig denna uppgift.

Först och främst ville han förebygga överansträngning hos arbetarna. Barn under tio år tillätos icke alls att arbeta i fabrikerna, och småningom förkortades arbetsdagens längd från $12\frac{1}{2}$ till $10\frac{1}{2}$ timmar. En detaljerad bokföring infördes överallt i fabrikerna. Härigenom förhindrades tillfälle till snatteri. Vidare tillhöll Owen sina arbetsledare uttryckligen att bemöta arbetarna väl och hövligt. På detta sätt väckte han småningom hos sitt folk sinne för ordning och hederskänsla och fick till stånd, att arbetarna begynte utöva en moralisk kontroll över varandra.

Arbetarna hade icke på den tiden höga löner och, vad som var värst, en stor del av lönen åtgick till inköp av livsmedel. Handlande och krögare inköpte själva livsmedel på skuld och naturligtvis alltid av möjligast sämsta kvalitet. På skuld såldes de sedan till arbetarna. Följden härav var, att prisen på livsmedel stegrades onaturligt och arbetarna fingo framläpa sitt

liv i umbäranden. För att göra slut på detta missförhållande inrättade Owen en egen stor handelsaffär. Med kontanta medel inköpte han varorna i stora partier direkte av producenterna och ingick exempelvis för anskaffande av jordbruksprodukter avtal på längre tid. — Åt arbetarna erbjöd han dessa sina varor till salu utan vinst. För samma penningebelopp erhöll arbetaren härigenom mycket mera och mycket bättre varor än förut. Men även om sina arbetares andliga behov höll Owen väl vård. Han visste, att endast en andligen vaken människa kan höja sig till lycka och med sympati följa och befordra sina medmänniskors strävan efter lycka. I New Lanark hade redan länge funnits en skola för arbetarnas barn. Men Owen ansåg denna icke vara till fyllest. År 1816 invigdes en ny ypperlig uppfostringsanstalt, vars like icke annorstädes stod att finna. 600 barn inhämtade här vetandets första grunder och de uppfostrades med godhet och ömhet för sitt blivande levnadskall och icke, såsom då var övligt, med sträng tukt. Grundläggandet av denna nya skolinrättning hade de övriga bolagsmännen segt motsatt sig, men Owen avstod icke på några villkor från sin älsklingsplan. När intet annat hjälpte, grundlade han ett nytt bolag och inköpte av de förra aktionärerna helt och hållet New Lanark.

New Lanark hade under de 28 år, som Owen bodde där, blivit en hemvist för lyckliga människor, en verklig „Guldby“. Man hade i början skrattat åt Owen. Men han hade trots allt visat sig vara en man, som

kunde till och med i en karg jordmån framkalla människolycka. Han hade höjt den avlägset belägna byn till en ståndpunkt, som väckte uppmärksamhet i hela världen. Efter skolinrättningens grundläggning besöktes den årligen av omkring 2,000 personer av allehanda stånd och villkor från olika länder, bland dem lärda män och ämbetsmän i hög ställning; bland besökarna kan nämnas dåvarande storfursten Nikolaj, sedermera kejsar Nikolaj I i Ryssland.

Men vad här framställts, må icke fattas så, som skulle Owen i 28 långa år verkat uteslutande för New Lanarks bästa. En så kraftfull idéns och handlingens man som Owen kan icke leva endast för en liten avlägsen by. Hans djupa människokärlek sökte en vidsträcktare verksamhetskrets. Sin hemby såg Owen dag för dag höja sig i välstånd. Människorna där voro glada och förnöjda. Alldeles självmant vaknade hos honom tanken: varför kunde icke hela världen vara full av dylika små, lyckliga samhällen? Owen trodde sig alltför väl inse, var grundorsaken till livets olyckor stod att finna. Den låg helt enkelt däri, att förhållandet mellan producenter och konsumenter var alldeles förvänt. Producenterna, såsom jordbrukare och fabrikanter, voro fåtaliga och ledde produktionen med hänsyn till egna egoistiska syften, icke med avseende fäst på konsumenternas fördel. Han hade en mängd dylika exempel för ögonen. I England innehade ju 900 jordägare tredjedelen av hela landets jord, i Irland 800 hälften och i Skottland 600 fyrafemtedelar. Dessutom funnos mellan producenterna och konsumenterna otaliga mellanhänder, vilkas enda strävan

var att erhålla en så stor affärsvinst som möjligt. Detta missförhållande borde enligt Owens åsikt avhjälpas sålunda, att de mindre bemedlade gemensamt bildade samhällen av ungefär enahanda omfattning som New Lanark. I dem borde samhällets medlemmar samtidigt vara producenter och de huvudsakliga konsumenterna av sina egna produkter. Samhällsmedlemmarnas egna behov och icke enskilda företagens ivriga vinstbegär komme sålunda att bestämma produktionen.

Men Owen insåg, att det fattiga folket icke ens genom att sammanslå alla sina tillgångar förmådde anskaffa behövt jordområde eller övriga produktionsmedel. Till en början måste man av omständigheternas tvång åtnöja sig med betydligt mindre. I New Lanark hade han tydligen lagt märke till den stora välsignelse arbetarna hade av att otaliga mellanhänder i livsmedels-handeln blivit avlägsnade. Detta syntes honom giva en god utgångspunkt för omfattande reformer. Genom entusiastiska artiklar, särskilt uti tidningen „Economist“, och genom sina tal sökte Owen intressera arbetarnas stora massa för sina idéer. Arbetarna borde själva genom samarbete anskaffa sina livsmedel. De skulle på detta sätt erhålla sund och god näring för billigt pris, och av affärsvinsten, som förut gått i samvetlös handlandes och krögares fickor, skulle småningom bildas en samfäll fond. Möjlighet bleve härigenom öppnad att förverkliga samfundsiden även i vidsträckt mening. I „Economist“ uttalades således omkring år 1820 konsument- eller inköpsföreningarnas ursprungsort.

Owen utsådde sålunda fröet till en ny livskraftig samhällsrörelse. Själv var han emellertid icke i tillfälle att följa denna rörelses första skeden. År 1822 eller 1823 besökte han nämligen Irland för att forska efter orsakerna till landets elände och begav sig år 1824 på en lång resa till Nord-Amerika. Hos Robert Owen hade ständigt brunnit önskan att få förverkliga sin samfundsidé i praktiken, och då honom händelsevis erbjöds tillfälle att köpa den på naturprodukter rika byn New Harmony (Ny Harmoni) i staten Indiana, begav han sig dit jämte sin äldsta son i förhoppning att vinna stora resultat av sitt nya företag.

Verkligheten utvisade emellertid, att Robert Owen hade alltför mycket litat på människornas förmåga och godhet. New Harmony var visserligen en by lik New Lanark med skola och en vacker omgivning. Men då gemensam egendom infördes där, och samfundets på olika bildningsgrad stående och ur olika förhållanden samlade medborgare under likställdhet fingo handhava byns angelägenheter, var följderna därav naturligtvis en annan än vad fallet hade varit med den livserfarne och vidsynte Owens självständiga verksamhet i New Lanark. Hela företaget gick fullständigt i sär och Owen återvände år 1827.

Under tiden hade emellertid det av Owen i hemlandet sådda utsädet börjat gro. I arbetarkretsar kunde vid denna tid märkas ett livligt strävande att komma framåt såväl på det intellektuella som på det ekonomiska livets område. Med stor entusiasm emottogs

Owens uppslag och maningar. Man rådfrågade „Economists“ redaktion, och den ena konsumtionsföreningen efter den andra bildades. Owens vänner och meningsfränder hade år 1824 bildat en särskild agitationsförening för att främja sin idé och de ägde redan flera egna tidningar. Omkring år 1828 vidtog kooperatio-
nens första och märkliga tidsperiod. Då grundlades i Brighton, Leeds, Manchester och flera andra industriorter konsumtionsföreningar, vilka i allmänhet ock hade god framgång.

Rörelsen fick ny fart, när Owen återvände från Amerika och, efter att helt och hållet hava avgått från förvaltningen av New Lanark, började han i London ett kraftigt väckelsearbete för Kooperationen och övriga frågor, som han intresserade sig för. Från alla håll strömmade folk för att höra på Owen. Ty uti hans ord låg en övertygande kraft och den djupa visheten hos en man, som prövat mycket i livet. I slutet av år 1831 torde konsumtionsföreningarnas antal redan vuxit till 250 och under följande år till 400—500, medan medlemmarnas antal i dem beräknades till omkring 200,000.

Men snart började en avmattning i den nyss ännu så livskraftiga rörelsen visa sig. Den ena föreningen efter den andra råkade i obestånd. Härtill förefunnos många skäl. Konsumtionsföreningarna saknade lagens skydd. Oredliga funktionärer, som tillägnade sig gemensam egendom, kunde t. ex. på grund härav icke åklagas. Andra föreningar utdelade åt sina medlemmar stora vinster, eller ock användes de samlade med-

len till misslyckade kommunistiska företag. O
 år 1835 var den kooperativa rörelsen redan nästan to-
 talt förlamad. Men om även de första företagen så-
 lunda i följd av många motgångar gått om intet, hade
 emellertid en stor seger redan blivit vunnen. Den koo-
perativa idén hade gjorts levande, Owens samfundsanda
 levde i vidsträckta lager av folket, och redan år 1844
 började en ny segerrik period i Kooperationens historia,
 då de fattiga vävarna i Rochdale, entusiasmerade av
Owens idéer, sammanslöt sig till Kooperation.

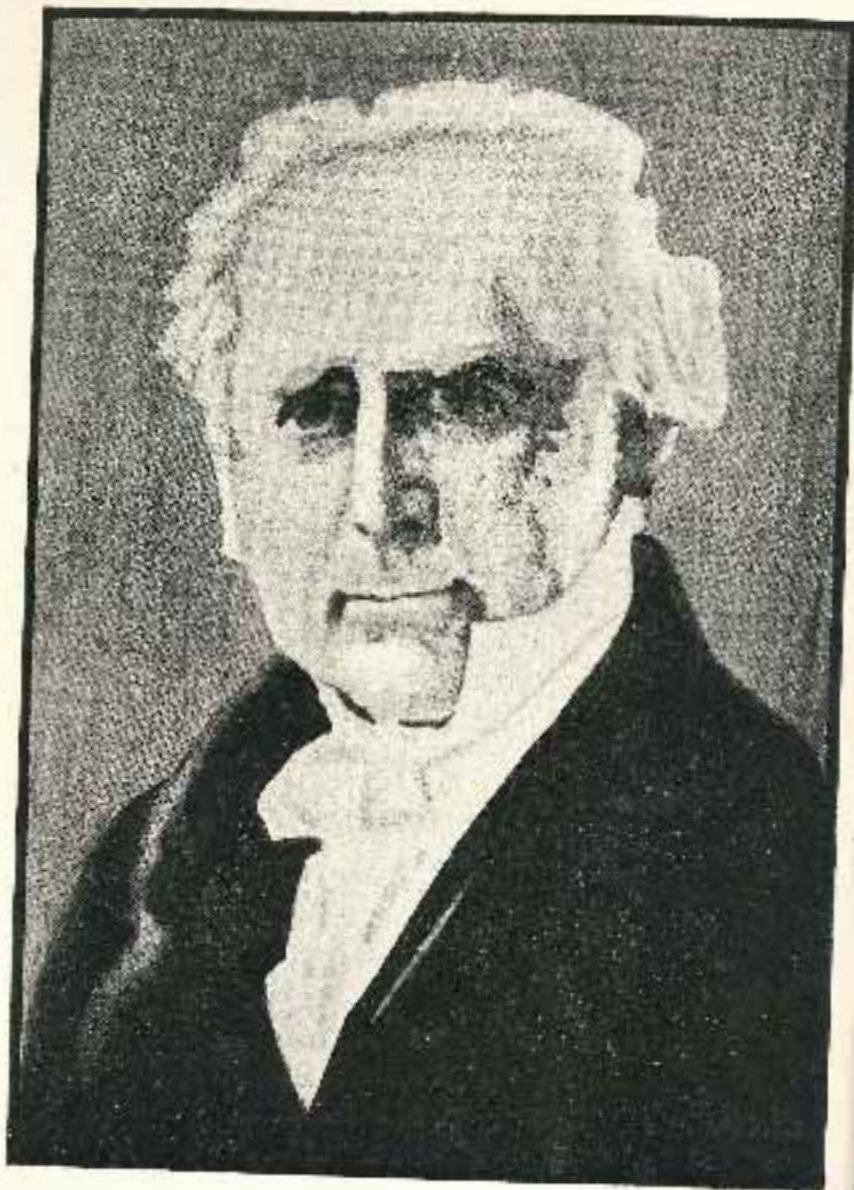
Emellan åren 1836 och 1844 utgav Owen sitt huvud-
 arbete „Boken om den nya moraliska världen“, i vilket
 han framställer sina tankar om samhällsorganisationen.
 Owens uppfattning i denna fråga är mycket djupare än
 hans samtidas. Samkänsla, ömsesidig förståelse och
 kärlek borde enligt hans uppfattning vara den allt sam-
 manbindande kraften i livet. Den enskilda människan
 kan lika litet som en enskild samhällsklass leva i sam-
 hället isolerad i sina egna förhållanden. Envar är en
 del i en stor organism och lever t. o. m. av nödtvång
 dess liv, känner dess lidanden, dess växlingar av glädje
 och lycka.

Denna övertygelse hade även under hela livet varit
 bestämmande för Owens verksamhet och därför hade
 han fått så häftigt kämpa mot tidens ytliga, individuella
 livsuppfattning. — I hela sin verksamhet framstår han
 såsom en *samhällsmänniska* i ordets vackraste bemär-
 kelse. Föremålet för hans vidsträckta strävanden var
 icke endast Kooperationen, utan dessutom åtskilliga

andra viktiga sociala frågor, på vilka först nutiden sökt
 att giva en lösning. Så lade han grunden till t. ex. de
 första större välfärdsanordningarna för befordrande av
 arbetarnas bästa. Hans skola i New Lanark hade en
 ingripande betydelse för tidens förhållanden. Till för-
 mån för arbetarnas skyddslagstiftning arbetade han med
 iver; på fackföreningsrörelsen verkade han genom att
 hos arbetarna inplantera tro på sammanslutningens stora
 kraft.

Men outtröttligt fick Owen även arbeta hela sitt liv.
 Man har beräknat, att han under åren 1826—1837 hållit
 1,000 offentliga föredrag, ombesörjt 500 adresser, skri-
 vit 2,000 tidningsartiklar och gjort 300 resor.

Motstånd och kamp komma nya idéers män alltid
 till del och detta fick även Owen under sitt långa och
 handlingsrika liv t. o. m. alltför rikligt erfara. Att han
 icke dukade under berodde därpå, att han ägde stor-
 sintheten hos en idéernas man, som i känslan av sin
 egen kraft och eldad av sin stora sak övervinner t. o. m.
 svåra hinder och slutligen går fram såsom segrare.

WILLIAM KING

William King.

William King är en kooperatör, samtida med Robert Owen. Men medan Robert Owens namn är känt överallt i den civiliserade världen, hava icke ens de mera utvecklade kooperatörerna haft större kännedom om King, knappast ens känt hans namn. Och dock är han bland de äldre kooperatörerna den kunskapsrikaste, den som bäst förstått livet, och den klarsyntaste. Internationella Andelsvärksamhetsförbundets förre sekreterare, doktor Hans Müller, som publicerat Kings uppsatser i Kooperation i förbundets årsbok för år 1914, säger om honom: „Ju mera jag fördjupade mig i Kings verk, desto mera blev jag övertygad om, att Kings betydelse för Kooperationens utveckling varit mycket större än man hittills kunnat ana, och att den åsikt, enligt vilken Robert Owen utan vidare uppställes såsom Kooperationens fader, behöver i hög grad korrigeras“.

William King föddes år 1786 i staden Ipswich i England. Hans fader var där rektor för en skola. Vid universitetet studerade King till en början teologi och filosofi och åhörde även föreläsningar i nationalekonomi, av vilka han erhöll många väckelser för sin samhällspolitiska verksamhet. Efter avslutade studier blev han in-

formator i en rik bankirfamilj i London. Här hade han mycken ledig tid och började intressera sig för medicinska studier, vilka anslogo honom så, att han beslöt att helt ägna sig åt läkaryrket. Vid 33 års ålder finna vi även honom utbildad till läkare. Efter att ett par år därefter hava gift sig, flyttade han till staden Brighton, där han sedermera verkade hela sitt liv, åtnjutande mycken högaktning och värderad såsom framstående läkare. Han avled den 26 oktober 1865.

Såsom ovan nämndes, var William King till yrket läkare, och slutet av sin levnad, hela 25 år, ägnade han såsom läkare vid staden Brightons sjukhus helt och hållet åt medicinen samt publicerade flere medicinska arbeten.

Men, torde läsaren fråga, vad vållade, att denna sitt yrke så hängivna och i all stillhet verkande läkare under mannaålderns dagar blev en kraftfull förkämpe för den kooperativa idén? Anledningen härtill finner man lätt, när man närmare fördjupar sig i William Kings biografi. King var icke blott en vanlig läkare. Han var samtidigt en sällsynt skarp och hängiven forskare på samhällslivets område och hade redan från ungdomen med öppna ögon iakttagit livet och grundligen fördjupat sig i den tidens sociala litteratur. När han sålunda på grund av långvariga studier och observationer hade bildat sig en helgjuten livsåskådning, uppfordrades han av sitt hjärtas fullhet att giva offentlighet åt de idéer, som småningom klarnat för honom själv samt varmt och livat hans sinne. Vid 42 års ålder, just vid samma tid då

de på Robert Owens initiativ uppkomna kooperativa företagen togo sina första famlande steg, började han utgiva en tidskrift med namnet „Kooperation“, vilken utkom månatligen åren 1828—30 och erhöll en jämförelsevis vidsträckt spridning i Englands städer. Denna tidskrift spred hänförelse för den kooperativa idén och var en värdefull vägledare för kooperatörerna, som kämpade med nyskapandets första svårigheter.

Det måste beklagas, att en så begåvad och ädel man som William King icke kunde under en längre tid ägna sig åt arbetet för den kooperativa rörelsens främjande. Sista numret av hans kooperativa tidskrift utkom i början av augusti 1830, då King i följd av ekonomiska svårigheter nödgades inställa bladets utgivande.

Den uppspirande kooperativa rörelsen hade även eljes på 1830-talet att uppleva ett svårt bakslag. Flertalet av de kooperativa företagen strandade, och den unga, glödande hänförelsen för den kooperativa idén, som på 1820-talet överallt i England gjort sig märkbar, slocknade nästan fullständigt. Vid denna tid synes även King hava fördjupat sig allt mera i sina medicinska forskningar, för vilka han därefter uteslutande levde. William King hann emellertid göra den kooperativa idén en stor tjänst. Han var lik „en ropandes röst i öknen“, ägnad att väcka de i ekonomisk kamp sinsemellan stridande människorna att förstå Kooperationens stora, välsignelserika kraft. I vackra bilder framtröllade han för den då levande generationen de stora slutmål, för vilkas uppnående Kooperationen sedermera genom värnas i

Rochdale uppoffrande, outtröttliga arbete tog sina första, segerrika steg.

King kände sig nämligen icke tillfreds med den tidens ekonomiska liv, som helt byggde på den fria konkurrensens idé. Han avgav därom följande omdöme: „Under detta ekonomiska system arbetar envar uteslutande för sig själv och handlar i allt på eget ansvar. Människorna eftersträva än individuell makt, än rikedom, lärdom och rykte, beroende på varje individs karaktär och olika anlag“. Följden av allt detta är, att makt och rikedom i samhället samlas på några få händer, medan däremot folkets breda lager leva vanmäktiga, fattiga och okunniga, med ett ord sagt, bliva lottlösa med avseende å kulturens frukter. Men ehuru King uppenbart ser de många skuggsidorna av den fria konkurrensen och oförtäckt framdrager dem, förmår han icke förty på rätt sätt bedöma den rådande samhällsordningen. Han säger därom: „Oaktat man torde kunna anklaga det nuvarande samhällstillståndet för mycket ont, måste man likväl medgiva, att detta system är nödvändigt under mänsklighetens barndomstid. Det är en produkt av naturen själv; orättvisorna, brotten och olyckorna, för vilka man beskyller det, höra icke nödvändigtvis till dess väsen, utan äro onda utväxter därpå, och även om ett sådant system kan förliknas vid en sträng fader och uppfostrare, får mänskligheten tacka detsamma för många mäktiga vinningar“. Liksom King med djup blick för det mänskliga livet riktigt förhåller sig till den rådande samhällsordningen, upptäcker hans skarpa öga lätt i nutiden de

stora mäktiga krafter, med tillhjälp av vilka en ny bättre samhällsordning skall skapas. „Tvänne karaktärstyper“, skriver han i sin kooperativa tidskrift, „kan man alltid särskilja hos människorna: Först de stolta, djärva och oböjliga karaktärerna, som sträva efter makten och använda den på ett oförsynt sätt, under det de med torra ögon betrakta det mänskliga eländet; å andra sidan anträffar man åter ädla, uppoffrande människor, som med outtröttliga steg följa olyckan i spåren, gjutande olja i såren, bespisande och beklädande de behövande. Dessa sistnämnda anse alla hjälpbehövande vara vänner och bröder. Vid utövande av goda gärningar är för dem varken tiden eller egendomen dyrbar, ja icke ens det egna livet“.

Enligt Kings åsikt var det naturligt, att dessa människonaturens ädlare sidor så länge förblivit dolda och utvecklade. Man hade ju aldrig kunnat leda i rätt riktning människonaturens goda anlag eller för dem finna den nödiga verksamhetskretsen. Vålgörenheten med sina barmhärtighetsinrättningar och allmosor har icke, såvitt det framgår ur historien, förmått varaktigt höja livet och skall icke heller i framtiden kunna åstadkomma något mera anmärkningsvärt. Vill man varaktigt förbättra det sociala tillståndet, måste man börja betydligt djupare och sträva att samla de goda, människolivet behärskande krafterna till gemensamma ansträngningar. „Vad som gör människan fattig, olycklig och nödställd“, säger King, „är bristen på system och dess försummande“.

Men han fortsätter: „Ifrågavarande missförhållanden kunna avhjälpas och botemedlen ligga i våra egna händer. Sammanslutning till Kooperation är den makt, som förmår förnya det sociala livet“. Därefter framställes med raska drag, huru detta nydaningsarbete skall ske. „Flera samarbetande händer utföra arbetet snabbt. Vad en människa icke förmår åstadkomma, det kunna två. Vad för en liten hop är omöjligt, är lätt för flera. Men förrän flera kunna arbeta tillsammans, måste de vara eniga, de måste känna sitt mål, hava ett gemensamt intresse och vara förenade genom ett gemensamt band“. Den allra viktigaste förutsättningen för Kooperationens framgång är enligt Kings mening den, att de kooperativa föreningarna erhålla i alla avseenden dugliga medlemmar. Dessa böra vara „flitiga, nyktra, uthålliga och lugna“. I föreningen få icke insläppas dåliga karaktärer, icke okunniga och fördomsfulla människor. Ty endast sådana människor, som allvarligt sträva att utbilda sig och öka sitt vetande, kunna vara goda medlemmar i en kooperativ förening. „Lika gärna kunde vi tro“, fortsätter han, „att säden på åkern skulle växa utan plog, tråden bildas utan spinnare, teglen av sig själva hopfösas till en byggnad“.

I fall föreningens medlemmar blott äro dugligt folk, trodde King, att stora ting skulle kunna åstadkommas. Däremot var han icke bekymrad över bristen på kapital, såsom många av hans samtida banbrytare för den kooperativa rörelsen, vilka trodde, att deras arbete icke skulle lyckas, för såvitt icke de ägande samhällsklas-

serna kunde intresseras för saken. „Just däri ligger det storartade i Kooperationen“, säger King, „att den kan börja utan något slags kapital. En man behöver icke annat än sin lön och en duktig kamrat, så är företaget väl begynt. Finna de en tredje, som ansluter sig till dem, kunna de säga: ett tredubbelt rep är starkt och brister icke lätt, och med sina inbesparade veckoavgifter hava de genast nödiga medel till hands“. Och han fortsätter senare: „Arbetarna borde således börja med att inrätta egna handelsbodas. Dessa bodas borde alltid tillhöra envar en liten grupp av befolkningen, som för ändamålet sammanslutit sig till en förening. Medlemmarna borde såvitt möjligt köpa allt i sina egna butiker; härigenom komme föreningen att inhösta den vinst, som allmänt för närvarande uppstår ur omsättningen i en affär och som gör alla handlande rika. Jag påstår, att det är enbart ur denna vinst, som handelsbolagens och köpmännens lysande rikedomar i världen härflyta. Köpmännen i London och Liverpool, Englands bank, alla skapa de sin förmögenhet ur denna vinst.

Om det nu förhåller sig så, hava arbetarna det allra största skäl att grundlägga egna butiker. De penningbelopp, som de arbetande klasserna under årets lopp utgiva för sina uppköp, äro ofantligt stora, uppgående till många miljoner. Den vinst denna summa avkastar, skall redan ensam för sig vara tillräcklig för att grundlägga flera fabriker. Det är således icke bristen på makt, utan på kunskap, som hindrar arbetarklassen att stå på egna fötter och påbegynna sitt befrielseverk“.

Dock må King icke förstås så, som skulle han hava hälsat Kooperationen blott som räddare av arbetarklassen. Han ansåg, att Kooperationen icke strävar endast att avlägsna mellanhandeln, höja arbetsproduktionen och värna de obemedlade i den häftiga livskampen, utan att den är i stånd att småningom förändra grunderna för hela det nuvarande ekonomiska livet och befria arbetet ur kapitalets bojor, höjande detsamma till den värdighet och ära, som tillkommer detsamma.

Då man på många håll begynte motarbeta den av King framställda kooperativa idén och förklarade, att den var farlig för staten och de högre samhällsklasserna, avvärjde King grundligt dessa anfall och visade, att den kooperativa rörelsen i varje avseende ökar statens styrka. „Först och främst“, sade han, „befordrar den produktionen. Om man med tillhjälp av Kooperationen sätter i rörelse maskiner och arbetare, som förut varit sysslolösa, ökar detta otvivelaktigt landets rikedom. Det finnes ju för närvarande överallt arbetssökande, som leva i elände. En stor mängd bildade människor behövas åter i välgörehetsanstalterna för att draga försorg om dem, som råkat i nöd. Huru många domare t. ex. erfordras icke för att avgöra frågan, vilken kommun skall underhålla den eller den familjen. Alla dessa skulle, om Kooperationen vunne fotfäste, kunna användas i en nyttigare verksamhet“.

King visade även tydligt, huru Kooperationen jämväl andligen höjer folkets breda lager. „Samtidigt som människorna“, skriver han, „låt vara, att de höra till arbe-

tarklassen, samlas för att överlägga om huru de bäst skola ordna sitt eget affärsföretag, får deras tankeverksamhet nya impulser. För dem öppnas nya synpunkter, framträda nya strävanden. De måste ju uppöva sin omdömesförmåga, uppgöra förhandskalkyler, jämföra vinst och förlust i räkenskaperna. Med ett ord sagt, hos dem utvecklas de egenskaper, som behövas överallt i samhället. Då deras tankeförmåga på detta sätt får i årtal arbeta, få de därigenom en praktisk uppfostran, som länder dem till vida större nytta än torra skolstudier, vilka anstränga minnet med allehanda teoretiska frågor och lämna omdömesförmågan outvecklad. Kooperatörerna bliva på sätt och vis affärsmän. Men de kunna icke vara affärsmän utan att samtidigt vara bildade människor“.

Genom det kooperativa arbetet måste människorna enligt Kings åsikt bliva bättre även i etiskt avseende. „Det kooperativa arbetet“, säger han, „fordrar av sina medlemmar inbördes förtroende. En enda dålig karaktär kan fördärva hela det kooperativa företaget. Varje medlem måste därför övervaka de andras uppförande; föreningen i sin helhet är ansvarig för varje sin medlem. En dålig karaktär, som blivit medlem i en dylik förening, måste antingen bliva bättre eller avgå därifrån“.

Slutligen liksom sammanfattar King hela sin lära i följande ord: „Om Kooperationen således ökar nationernas välförstånd och stärker deras krafter, måste den förvisso vara regeringarna till nytta, den måste säkerligen motsvara en vis och god konungs önskningsar.“

Lyckligt det land, vars arbetande befolkning är klok nog att med hela sin energi förverkliga detta nya system. Lyckligt det land, som sålunda får gudomlig välsignelse att sänka sig ned över dess höjder och dalar, berg och floder, och ännu lyckligare mitt fosterland, om detta land vore England“.

JOHN THOMAS MITCHELL

John Thomas Mitchell.

Under min första och vidsträcktaste studieresa i England och Skottland år 1900 väckte det min förvåning, när jag i nästan alla kooperativa föreningars och organisationers kontor och samlingslokaler fick se bilden av en man, om vilken jag dittills icke hade hört synnerligen mycket talas. Det var bilden av John Thomas Mitchell, ledaren av Englands kooperativa partihandelsaffär, död den 16 mars 1895. På den tiden voro Englands Kooperation och dess partihandelsaffärs beundransvärda resultat ännu föga kända på kontinenten; i synnerhet var Mitchells namn tämligen obekant utom de engelska kooperatörernas egen krets. Så var nu den bild av Mitchell, som jag överallt påträffade, den första och omedelbara anledningen till intrycket, att denna mans betydelse för den brittiska Kooperationen måtte vara synnerligen stor. — En orsak till att Mitchell är okänd bland andra länders kooperatörer torde även vara den, att han icke publicerat något. Han var icke skriftställare, utan i främsta rummet och nästan uteslutande kooperativ administrator och organisator, och just i och genom denna sin egenskap har han förvärvat kooperatörernas odelade tacksamhet och varaktigt inskrivit sitt

namn i kooperationens historia. Ytterligt anspråkslös drog han sig själv alltid tillbaka. Orätt vore likväl att anse hans betydelse vara mindre än övriga stora brittiska kooperatörers, såsom Vansittart Neales och Holyoakes, vilkas namn hela världen känner; tvärtom kan man påstå, att Mitchells verksamhet efterlämnat djupare spår i Englands kooperativa rörelse än de nyssnämndes, vilka i en viss mån representerade en annan riktning än Mitchell.

Förrän vi likväl gå att framställa Mitchells historiska betydelse icke endast i Englands, utan i hela världens kooperativa rörelse, skola vi förtälja litet om hans liv.

Såsom Mitchells vän och mångåriga skottiska ämbetsbroder William Maxwell i sin uti Skottlands kooperativa partihandelsaffärs årsbok publicerade minnesskrift nämner, föddes Mitchell år 1828 i Rochdale, som då ännu var en av Englands allra fattigaste orter. Hans föräldrar voro hantverkare och kommo så gott de kunde till rätta i sitt hattmakaryrke. Hans uppfostran blev på grund av folkskolans dåvarande ståndpunkt ganska bristfällig; eleverna meddelades i den tidens skolor endast de första grunderna i läsning, skrivning och räkning. Den livliga och flitiga gossen insåg emellertid snart, att han i livets strid behövde även andra kunskaper och insikter, varför han sökte att få sin vetgirighet tillfredsställd i söndagsskolan, som religiösa sekter då underhöllo. I ett tal berättade Mitchell själv senare om de svårigheter, som de ur hans klass och generation utgångna hade att övervinna, såvida de önskade vinna åtminstone nå-

gon bildning. „Endast få kooperatörer“, förklarade han då, „hava åtnjutit sådana bildningens privilegier som Vansittart Neale. Flera av oss hava uppstigit ur källare och fått arbeta från bittida om morgonen till sent på kvällen och samtidigt samla sitt vetandes och sin bildnings smulor varifrån de bäst kunnat“.

Efter avslutad skolgång blev Mitchell biträde hos en handlande, hos vilken han, såsom han själv senare förklarade, „lärde sig att väl uträtta småsaker“ och anse detta såsom den bästa vägen till framgång. Efter lärotidens slut lyckades han höja sig till ledare för yllevaruavdelningen i en stor firma i Rochdale. Sedan han på denna post samlat sig ett litet kapital, började han självständigt idka handel med flanellvaror och hade otvivelaktigt på detta område vunnit framgång och rikedom, i fall icke hans sociala strävanden helt och hållet hade berövat honom lusten för enskild penningeförtjänst och fört honom till att i stället för egna fördelar befordra nästans framgång. Vid den tiden tog Rochdalepionärernas förträffliga konsumtionsförening sina första steg. Utan att själv till en början taga del i deras strävanden följde Mitchell dem med det allra största intresse och år 1853 anslöt han sig till pionjärerna. Nu hade han kommit på sin rätta plats. Redan år 1855 valdes han till föreningens föreståndare och utförde såsom sådan ett stort arbete för föreningens utvidgande och befastande. Då i medlet av 1860-talet bland konsumtionsföreningarna i Lancashire väcktes fråga om en egen partihandelsaffär, var Mitchells skarpa öga kanske bland de

första, som uppfattade storheten och bärvidden av denna tanke. Redan år 1869 invaldes han i förvaltningsrådet för den fem år tidigare bildade partihandelsaffären. Hans skarpa affärsmannablick, hans stora organisationsförmåga och framför allt hans oskrymtade hängivenhet för den kooperativa idén förskaffade honom snart det allra fullständigaste förtroende hos alla andra.

En konsekvent följd av detta förtroende var, att Mitchell år 1874 valdes till ledare för partihandelsaffären. Denna befattning handhade han sedan under 21 år på ett mönstergillt sätt. Det är icke överdrift att påstå, att han för affärens bästa använde all sin kraft och energi. För honom, en ogift, barnlös man, var partihandelsaffären hans familj; den utgjorde föremålet för allt hans tänkande och viljande. Dess förkovran och bekräftande var resultatet av hans arbete. Han tjänade densamma utan den minsta egoistiska avsikt, och penningen hade med avseende å honom själv intet värde. För sig själv fordrade denna sällsynta man intet. Såsom ledare för en affär, vars årsvinst snart räknades i miljoner, förde han det allra enklaste och anspråkslösaste liv. Såsom betecknande för mannens karaktär må även nämnas, att han, efter att i 21 år hava varit ledare för ett av Englands allra största affärsföretag, avled helt medellös. Till hans storartade oegennytta och hans karaktärs fullkomliga oförvitlighet sällade sig ännu en varm människokärlek. „Söken att förtjäna så mycket I kunnen, sparen allt vad I någonsin kunnen, men given åter bort allt vad I kunnen. Förnått eder icke

på penningen, utan tagen den i rätt förvar! Den som är välgörande mot en annan, är välgörande framför allt mot sig själv“. Dylika kärnsatser använde han ofta och gärna i sina samtal. Vid hans begravning yttrade med allt skäl prästen, som förrättade jordfästningen: „Jag vet, varför I älskade honom. Edert företag var för honom allt i allom och han tjänade eder utan ens ett spår av egennytta. Hans tjänstekamrater litade fullkomligt på honom, emedan han arbetade av kärlek till en stor sak och icke för egen nytta. Ett enkelt liv, strängt arbete, kärlek till barn, rena bevekelsegrunder, kärlek till Gud och ett vänskapligt sinne mot nästan uppfyllde och förädlade hela hans liv.“

Mitchells betydelse för Kooperationen inskränker sig emellertid icke därtill, att han flere decennier var och förblev dess trognaste, oegennyttigaste tjänare. Dessa egenskaper gjorde det för honom möjligt att giva den kooperativa partihandelsaffären en tydlig och säker arbetsmetod och att leda dess utveckling i en riktning, varigenom storartade resultat vunnits.

När Mitchell tog hand om ledningen av Englands kooperativa partihandelsaffär, hade åsikterna om uppgifterna för en sådan sammanslutning på långt när ännu icke klarnat och stadgat sig bland Englands kooperatörer. Ganska inflytelserika män, såsom Ludlow, Neale och Holyoake, intogo den ståndpunkten, att partihandelsaffären borde inskränka sin verksamhet endast till inköp i parti av varor, avsedda för konsumtionsföreningarna, men att den

icke borde själv idka produktionsverksamhet. Produktionen borde enligt dessa kooperatörers åsikt förbehållas självständiga produktionsföreningar. Partihandelsaffärens uppgift borde enligt deras mening däremot vara att understödja dessa produktionsföreningar icke endast genom inköp av de av dem producerade varorna, utan även genom att anskaffa åt dem kapital. Denna åsikt bekämpades av Mitchell alldeles bestämt. Han fordrade, att partihandelsaffären skulle förbehållas full utvecklingsfrihet och befogenhet att icke endast idka produktionsverksamhet, utan i allmänhet all sådan verksamhet, som den till konsumtionsföreningarnas nytta och fördel förmådde utöva. Från denna sin ståndpunkt avvek Mitchell icke, trots häftigt motstånd, och det lyckades honom även att övertyga sina tjänstekamrater i partihandelsaffärens styrelse om riktigheten av denna sin uppfattning.

Med vilken fjärrsynthet Mitchell uppfattade konsumtionsföreningsrörelsen, särskilt partihandelsaffärens uppgifter och huvudmål, därom vittnar det tal, varmed han år 1892 öppnade den kooperativa kongressen i Rochdale. Då detta tal tillika är hans kooperativa testamente, anföra vi därur i det följande några punkter:

„Den plats, där vi stå, är helig mark, och det vi skola överlägga om, är en helig sak. Jag hoppas, att vi nu kunna föra den kooperativa rörelsen ett gott steg framåt. De arbetande klassernas kamp mot en egennyttig lagstiftning har under detta sekel gått framåt. Men offentligt erkänna vi, såsom vår sed är, att egoismen härskar även i våra egna led. Alla våra ansträngningar behövas

för att dämpa denna egoism och hålla i tukt de i vår rörelse funktionerande krafterna. Rochdale är i dag 200 gånger värdefullare än år 1692. Men vart har detta värde tagit vägen? Har det fördelats på hela befolkningen? Nej, det har kommit en liten minoritet till godo. De tidigare kooperatörernas mål var att åstadkomma ändring i detta avseende. Somliga påstå, att vi kooperatörer hava avfallit från vår ursprungliga tro och numera endast fika efter dividender. Andra åter mena, att dividendernas tjusningstid redan är förbi. Är det så? I veten, att så icke är fallet. Pioniärernas första uppgift var grundandet av en konsumtionsförening. De hade insett, att rikedom förvärfvas genom handel, och de visste, att den användes för att behärska det arbetande folket. En stor del av de rika i Rochdale, vilka här åka omkring i ståtliga vagnar, härstammar från de fattigaste bland de fattiga. Somliga av deras förfäder bakade bröd i källare. I från fattigdomens mörker hava de höjt sig.

Vi vilja upptaga tävlan med dem. Konsumtionsföreningen är utgångspunkten, då vi vilja samla vårt kapital, och jag inskräpper hos Eder framför allt annat: ringakten aldrig konsumtionsföreningens butik!

När pionjärerna hade samlat penningar, föreslogo de, att deras förening borde uppföra bostäder åt medlemmarna. Därefter ville de övergå till producerande av varor; uppfostran och bildning hade de från första början på sitt program. Föreningen borde därför så fort som möjligt bliva i tillfälle att producera, distribuera, uppfostra och leda eller, med andra ord, bilda en själv-

ständig koloni för upprätthållande och befordrande av gemensamma intressen. Läggen noggrannt märke till detta: icke för främjande av någon enskilds, icke för några fås, utan för gemensamma intressen.

Sådana voro de grundsatser, som de första kooperatörerna stadfäste. Utgångspunkten för deras kooperativa handlande var varken kapitalet eller arbetet, utan konsumtionen. Läggen detta på minnet! Och i full överensstämmelse härmed står min övertygelse, att till grund för den växande rikedom i detta land skall läggas konsumtionen. För egen del kommer jag att nedlägga allt mitt arbete och alla mina krafter för att genomdriva den principen, *att utvecklingen av det kooperativa systemet måste ske på grundvalen av konsumtionen.*

Men varför säger jag, att konsumtionen måste bli grundvalen för samlandet av rikedom? Av det enkla skäl, att konsumtionen skapar och är avgörande för allt. Detta gäller den rikaste lika väl som den fattigaste. Om kooperatörerna göra denna princip till sin egen, skall varje arbetares utkomst bli bättre. Godkännes den icke, kommer kapitalet allt framgent att utöva sitt förmynderskap över arbetarna och exploatera de stackars konsumenterna. Uppriktigare än någon hoppas jag på arbetets frigörelse. Men huru kunna frigöra det? Helt enkelt så, att allas intressen förenas och utjämnas.

De fattiga göra andra rika och buga sig sedan i tillbedjan för dem. Jag är icke motståndare till kapitalet; tvärtom hoppas jag, att kapital må samlas och användas. De kooperativa föreningarna skola samla gemensamma

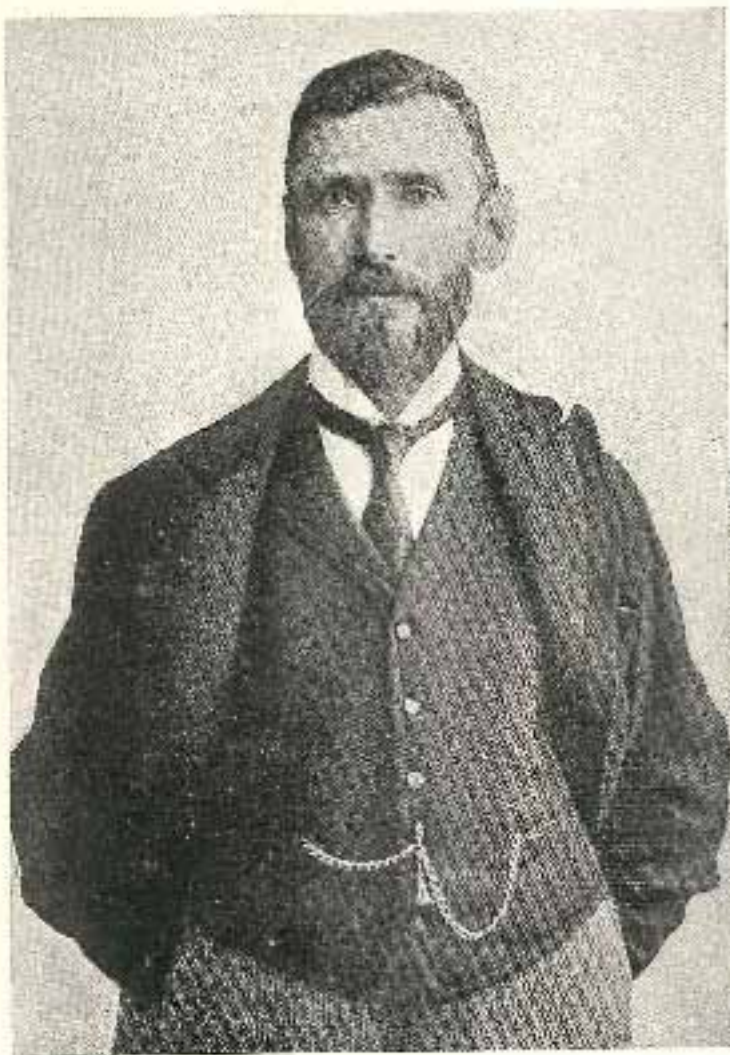
kapital, förena produktionen och fördelningen av varorna och överlämna behållningen åt dem, som konsumera varorna, *emedan det är de, som åstadkomma detta över-skott.* Jag är säker på, att detta program kan genomföras. *Genom Kooperation kan ernås allt det, som gagnar folket.* Men kooperatörerna skola mera fästa uppmärksamheten vid uppfostran och vid utvecklingen av sin press. De största krafterna, som leda mänskligheten till fullkomning, äro religion, måttlighet, uppfostran och Kooperation.

Jag hoppas, att alla konsumtionsföreningar även skola koncentrera sig kring sitt kooperativa centrum. I haven åtagit eder ett ganska svårt uppdrag, men I kunnen utföra det. Uppgiften är icke större än edra krafter. Dragen försorg därom, att all eder handel går längs egna kanaler. Partihandelsaffären är en mäktig och ädel byggnad, och om I viljen, att den skall förkovras, skolen I vandra sammanslutningens väg, icke i individuella riktningar. *Framgången skall komma det hela till del, icke gagna någon särskild klass.* Så länge jag lever, kommer jag att kämpa för denna grundsats“.

Förenämnda satser ur Mitchells sista stora tal äro ett tydligt vittnesbörd om, att en fast teoretisk övertygelse låg till grund för hans praktiska verksamhet. Denna Mitchells ståndpunkt är fullkomligt densamma som den, vilken senare blivit rådande inom Kooperationen i Schweiz och Tyskland, och vilken representeras även av de franska kooperatörerna de Boyve och Gide. I den samhörighet, som binder konsumenterna tillsammans, såg Mitchell den

sociala grundval, på vilken den allt omfattande kooperativa byggnaden bör uppföras. I detta avseende var han den direkta fortsättaren och utvecklaren av Rochdalepionjärernas åsikter. Då på Mitchells tid Kooperationens alla mera bemärkta teoretiker faktiskt intogo en annan ståndpunkt, erfordrades det mycken djärvhet och fast övertygelse för att representera och genomföra dessa åsikter, vilka han en gång funnit riktiga. Mitchell fick tillfredsställelsen att se den av honom grundlagda kooperativa politiken nå den ena framgången efter den andra. Hans åsikter hava förvandlats till kött och blod i de talrika fabriks-, bank- och försäkringsanstalter, som Englands Partihandelsaffär redan under hans livstid och senare grundlade.

En opartisk kritik måste tillerkänna John Thomas Mitchell den förtjänsten och äran, att han både i teoretiskt och praktiskt avseende varit en av konsumtionsföreningsrörelsens största och framgångsrikaste banbrytare.

HORACE PLUNKETT

Horace Plunkett.

Då det kooperativa organisationsarbetet i Irland år 1889 vidtog, uppskakades landet av en häftig agrar-agitation, som hade föranletts av det allmänna prisfallet på jordbruksprodukter på världsmarknaden. Denna rent ekonomiska fråga tillspetsades snart till en politisk, ty ledarna av arrendatorspartiet gjorde front mot jordägar-klassen och yrkade bl. a. på tillsättande av en särskild domstol för att få jordarrendena så nedsatta, att konkurrensen på världsmarknaden kunde upprätthållas. Under denna häftiga politiska strid började sir Horace Plunkett — son till en rik jordägare-adelsman, till sina åsikter konservativ och tillhörande ett annat politiskt läger än de, till vilka han vände sig — sitt korståg, vars ändamål var att höja de irländska jordbrukarna genom Kooperation, att lösrycka dem ur deras hjälplösa, nästan hopplösa läge samt att ställa dem i jämbredd med andra folk, vilka med tillhjälp av samma medel nått välståndets och framåtskridandets väg.

Förrän Horace Plunkett vidtog med ledningen av det kooperativa organisationsarbetet bland Irlands lantmän, hade han erhållit en utmärkt utbildning vid Oxfords universitet i England. Efter dessa universitetsstudier

vistades han ett tiotal år i Nord-Amerikas västra stater för att lära känna därvarande agrarförhållanden. Det är otvivelaktigt, att hans därstädes vunna erfarenheter i jordbruksförhållandena och de tillfällen, som på den tiden — 80-talet under senaste århundrade — funnos för besök i hemlandet, mycket inverkade på den skärpa i analysering och klarhet i åskådning, som äro så kännetecknande för Horace Plunkett. Han såg i Amerikas demokratiska förhållanden och institutioner, i befolkningens sätt att raskt och energiskt tillgripa de mest olikartade verksamhetsformer och i de därvarande jordbrukarnas jordbruksmetoder mycket, som var värt att taga vara på. Så anträffa vi Horace Plunkett år 1889 återkommen till sitt hemland med utmärkta kroppskrafter och utrustad med ett stort andligt kapital, som han förvärvat genom mångåriga studier, observationer och arbete. Han var nu färdig att gripa sig an med Irlands angelägenheter och att göra vad på honom ankom för att Irland måtte bli ett „Guds eget land“.

Horace Plunkett själv skulle förmodligen icke precis på detta sätt hava givit tillkänna sin då kända önskan att göra något för sitt eget land. Men hans upphöjda strävan var att höja sitt fosterlands huvudnäring, jordbruket, att göra dess tusen fattiga arrendatorer trivsamma och nöjda, att bygga en damm för den fruktansvärt ökade emigrationen, att lägga grunden till ett stadigvarande välstånd, att av Irland skapa ett bättre land. „Adelskap förpliktar“ — denna tanke och anda äro karaktäristiska för den stora irländaren och den ryckte omedelbart med

sig även andra för altruism böjda människor. Pater Thomas Finlay — eller Fader Tom, under vilket namn tusenden sinom tusenden katoliker kände honom — var beredd att ansluta sig till en ivrig protestant, som drömde om, att även Irland skulle finna vägen ur mörkret. Likaså hade ett antal andra ädelt tänkande män, såsom lord Monteagle och R. A. Anderson — för att nämna endast några få — börjat understödja Horace Plunkett och ansluta sig till honom. „Apostlarna syntes icke“ — så yttrar en irländsk skriftställare — „på grund av sina tidigare sysselsättningar hava varit mera olämpliga att bli Guds män än de människor, vilka Horace Plunkett samlade, uppfyllde med sin egen anda och sände ut kring landet för att organisera bönderna. Konstnärer, skaldar, skriftställare, präster, alla blevo hans anhängare likaväl som de, som hade direkt personligt intresse i jordbruket. Alla politiska partiers ytterligheter voro representerade i hans skara“. Från första början förklarade han — och denna sin grundsats har han alltid fasthållit — att den rörelse, som han ärnade skapa, icke fick vara partipolitisk, utan att den borde förena irländare av alla partier i arbete för det gemensamma bästa. Han fordrade icke, att hans anhängare skulle avstå från sin politiska övertygelse, han ville blott få dem att medgiva, att det irländska jordbrukets eländigt låga ståndpunkt kunde höjas och att bästa medlet härtill var, såsom överallt på kontinenten, jordbrukarnas sammanslutning.

Avsikten var att lära Irlands jordbrukare att hjälpa sig själva. Organisation och „egen hjälp“ voro de enda

medel, varigenom fattiga lantmän — och i verkligheten voro de alla fattiga — kunde förbättra sitt dåvarande eländiga och betryckta läge. Englands parlament har, ansatt av de irländska representanternas petitioner, godkänt lagar, som av de irländska arrendatorerna gjort självständiga innehavare av små lägenheter. Den definitiva lagen härom stadfästes något senare, år 1903. Men redan år 1889 insågo ivrarne för egenhjälp-rörelsen, att anskaffandet av egen jord åt den medellöse arrendatorn icke var tillfyllest. Utan tillräckligt kapital kunde den nya jordägaren icke erlagga sina räntor och amorteringar, ej håller kunde han utan detsamma inlösa för jordbruksdriften nödvändiga förnödenheter. Ytterligare var att observera, att Danmark hade tillvällat sig den engelska marknaden, till vilken Irlands smör och ägg för det mesta gingo. Den engelska husmodern hade börjat fråga blott efter danskt smör och danska ägg, konkurrensen skulle snart hava helt och hållet skjutit åt sidan en vanlig irländsk jordbrukare på detta område. Och sädesodlingsmetoderna på det västra halvklotet skadade även den irländske sädesodlaren. Atlanterångarna började använda kylapparater, så att lätt förfärna produkter nu kunde utan risk hämtas till de marknader, som tidigare behärskats av Irlands jordbrukare.

Sådana voro förhållandena, när Horace Plunkett började genomföra en plan, som sedermera återinsatt Irland på dess förra plats såsom en stor producent av jordbruksalster. Med tillhjälp av några vänner formulerade han till en början några grundtankar:

För att hava framgång i sin näring måste jordbrukarna organisera sig, men detta göra de icke utan någon ekonomisk eggelse. Genom att organisera sig blir det för dem möjligt att inköpa sina jordbruksförnödenheter för partipris och frigöra sig från mellanhandeln. De uppnå på detta sätt jämväl bättre pris för sina produkter, varigenom deras välstånd ökas. Härav åter följer en högre levnadsstandard och samtidigt höjes deras medborgerliga duglighet. — Så uppkommer småningom ett bättre Irland.

Med ett i huvudsak dylikt program klart för sig och med biträde av Fader Tom, som studerat vid kontinentens universitet och i någon mån lärt känna jordbrukarnas organisationssträvanden därstädes, grepo sig dessa män an att förkunna „evangelium om egen hjälp genom organisation“.

Det första emottagandet var ej ägnat att uppmuntra. Pressen, där den ej uppträdde rent fientligt, understödde rörelsen blott lamt. I landskommunerna bosatta handlande, som ända till denna dag leda Irlands nationella politik, började med händer och tänder motarbeta en rörelse, som de förstodo vara ägnad att rubba deras intressen och inflytande på det offentliga livet. Till allt detta kom ännu jordbrukarnas medfödda misstänksamhet; dessa litade lika litet på den mans redliga avsikter, som föreslog dem Kooperationen såsom en räddning, som på varandra. Sammanslutning för ekonomiska ändamål var för dem fullkomligt främmande. Kooperation, vad därmed avsågs och vad därigenom kunde ernås, måste

läras dem såsom alfabetet åt barn. Det gällde att avlägsna icke blott inrotade fördomar och okunnighet, utan även den förlamning, det betryck, vari jordbruket, i följd av fullkomligt bristfällig fackundervisning, befann sig i såväl tekniskt som kommersiellt avseende. Ett intensivt jordbruk var i Irland ett fullkomligt främmande begrepp, och i praktiken tillämpades det endast på några större gods, vilkas rika ägare kunde hålla fackligt utbildad personal. Men dessa jordbrukare voro med avseende å sina inkomster oberoende av sitt jordbruk, varför ock värdet av deras föredöme var ganska litet. Tvänne statens läroanstalter för teoretiskt jordbruk funnos nog, men de voro rätt illa ledda och bristfälligt skötta. Under sådana förhållanden väcker det icke förvåning, att unga, framåtsträvande män sist av allt sökte sin framtid i jordbruksnäringen, utan vände sig till levnadsbanor, som erbjödo större möjligheter. Den jordbrukande befolkningen saknade således den specialundervisning i sitt yrke, varom staten i andra länder drager försorg. Följden härav var, att Kooperationens förkämpar även måste åtaga sig omsorgen om den tekniska undervisningen i jordbruk. I de flesta andra länder har den allmänna folkbildningen gjort det möjligt att direkte tillämpa kooperationsidén; i Irland däremot gällde det att bilda en speciell organisation för att göra idén bekant och organisera jordbrukarna.

Horace Plunkett höll 50 möten med jordbrukare, förrän det första kooperativa företaget — ett andelsmejeri — kom till stånd — men när början var gjord, uppstodo snabbt nya samföretag, så att, när året 1894

ingick, voro redan 47 kooperativa produktionsföreningar bildade. Anmodanden om erhållande av råd och handledning vid bildandet av nya sådana började inströmma i mängd. Då arbetsbördan sålunda redan översteg Plunketts och hans kamraters krafter och tillgångar, beslöto de vidtagna åtgärder för bildande av ett särskilt organisationssällskap. I april nämnda år hölls i Dublin ett möte av representanter för jordbrukare och rörelsens vänner, varvid „Irish Agricultural Organisation Society“ eller „Irländska Sällskapet för jordbrukarnas organisation“ bildades. Dess ändamål är enligt stadgarna „att höja den irländska jordbruksbefolkningens ställning genom att göra Kooperationens principer och metoder kända, befordra ekonomisk sammanslutning för alla nyttiga ändamål och understödja dessa sammanslutningar med råd och anvisningar samt överhuvud arbeta på jordbruksnäringens allsidiga utveckling“. Sällskapet tillväxte snabbt. En centralbyrå bildades, vid vilken fast anställdes ett antal tjänstemän; Horace Plunkett blev Sällskapets ordförande. Herr R. A. Anderson valdes till sekreterare och denna ställning intager han allt fortfarande.

Sällskapet anställde ett antal instruktörer och jordbruks-tekniskt utbildade fackmän, vilkas uppgift blev att samla jordbrukarna till möten och förklara för dem fördelarna av organisation vid uppköp av jordbruksredskap, utsäde, gödningsämnen o. s. v., att handleda dem vid upprättande av mejerier, att lära dem bereda gott smör och avyttra detta på fördelaktigt sätt, att förmå dem att grunda kooperativa lånekassor, som voro i stånd att anskaffa pen-

paratorrummet och antecknar temperaturen hos den separerade, pastöriserade mjölken och grädden samt övervakar dess avkylning; han beräknar på grund av mejeristens anteckningar, om skummjölken innehåller för mycket smörfett, han övervakar kärningen och, om smörets vattenhalt icke är precis 16 — normalprocenten — söker han att avhjälpa felet, då det ju för mejeriet är av ytterst stor vikt, att dess produkter skola kunna med heder konkurrera på marknaden. Han inspekterar byggnaderna för att tillse, om allt är rent och snyggt, han undersöker, om mejeriförvaltaren har tillräckligt kol eller torv på lager, och även om instruktören under dylika inspektionsresor skulle visa den största välvilja och finkänslighet, undgår likväl icke den mejerist, som visar sig vårdslös eller oförmögen vid smörberedningen, en anmärkning i hans skriftliga inspektionsberättelse. Denna berättelse går till Plunkett-House i Dublin och granskas där av sekreteraren herr Anderson. Han åter skriver till mejeriet eller anmäler saken för Sällskapets fackman i mejerifrågor, i fall någon omständighet icke förefaller tillfredsställande.

Trettio år av sitt liv har Horace Plunkett offrat åt sitt lysande arbete för organiserande av jordbrukskooperationen på Irland. Det blev hans levnadskall.

När Irlands parlament sammanträdde år 1917, valdes Horace Plunkett enhälligt till dess ordförande och innehade han denna post, till dess parlamentet följande år upplöstes. Efter detta ansåg sir Horace, som under de senaste åren icke aktivt deltagit i politiken, att hans plikt var

att söka få till stånd en förlikning i den irländska frågan, och under de senaste två åren har han på allt sätt ansträngt sig för att lyckas däri. Oavsett denna sin politiska verksamhet, varunder Horace Plunkett utfört lika mycket som vem som helst annan, den där helt ägnat sig däråt, har han icke förlorat beröringen med den kooperativa rörelsen.

Horace Plunketts älsklingsnöjen äro umgängesliv, golf- och schackspel samt promenader. Han var ledare för den brittiska schackspelargrupp, som för några år sedan slog amerikanarna. Det uppges, att han samtidigt kan spela mot fyra utan att se på brädet, och att han därunder även hinner läsa huvudinnehållet av en tidning.

Hans stora rykte och berömdhet bero icke på utomordentligheten hos hans minne och karaktär. Hans livsverk har ingått i en halv miljon irländares liv, vilka han höjt ur deras beklagansvärda läge. Och den organisation, som den stora ledaren har påbegynt, omhändervades nu av jordbrukarna själva. Till dess möten sända de sina representanter, men såsom sin ledare betrakta de fortfarande den berömda son av Irland, som är deras bästa vän.

FRANKRIKE:

Charles Fourier

Charles Gide

CHARLES FOURIER

Charles Fourier.

Bekant är, att den kooperativa idén och socialismen delvis leda sitt ursprung från samma källor. Under en period, då kapitalismen började utvecklas i en för småfolket fördärvlig riktning, insågo framsynta och ädla män framom andra, vart utvecklingen skulle leda, i fall man ej i tid började motarbeta densamma. De sökte fördenskull uppgöra planer till missförhållandenas avlägsnande och samhällsförhållandenas förbättrande. Och i dessa planer ser forskaren numera förenat fröet såväl till den nutida socialismen som till den kooperativa rörelsen. Detta har en uppmärksam läsare lagt märke till redan vid läsningen av Robert Owens biografi, men ännu tydligare framgår det av den mans biografi, som här skall framställas.

Charles Fourier föddes i Besançon i Frankrike den 7 april 1772. Hans fader hade riktat sig genom klädeshandel och Charles fick tillbringa sin ungdoms dagar i jämförelsevis goda omständigheter. Han reste redan som yngling i Tyskland och Holland. När han återvände till hemlandet, rasade här revolutionens stormar som häftigast. Ingen var säker varken om sin egendom eller sitt liv. För att rädda sina föräldrars förmö-

efter orsakerna till detta tillstånd och uttänka medel till avhjälpande av missförhållandena. Av den förra bodgossen utvecklades sålunda småningom en entusiastisk kritiker och förbättrare av samhället.

Fourier begynte framställa sina åsikter även skriftligen. Sitt första arbete utgav han vid 36 års ålder, varefter ännu flera andra följde. Fouriers arbeten äro svårlästa, ty de sakna nödig plan och enhetlighet, men många snillrika tankar framträda i dem.

Fourier fick under sin skriftställarperiod leva i mycket anspråkslösa förhållanden. Heinrich Heine berättar, att han mången gång sett honom vandra på Paris gator i en sliten rock, med en brödkaka i fickan. Vad hjälpte annat, då mannen ej hade mera inkomster än 80—125 mark i månaden. Men uti den i fattigdom och nöd levande mannens sinne välvde sig stora planer. Hans tankar voro oupphörligt sysselsatta liksom hjulverket i en god kvarn. De djärvaste fantasier och planer rörde sig där. Många av dem voro synnerligen excentriska och hava givit Fouriers ovänner anledning att anse honom för en halvgalen människa, som icke förtjänade eftervärldens hågkomst.

Men i hans sinne rörde sig även många praktiska tankar, vilka eftervärlden förverkligat eller anser möjliga att förverkliga. Fourier försäkrade exempelvis för människorna, vilket på den tiden väckte stor munterhet, att kommunikationerna inom kort komme att bliva så livliga, att då man tidigt om morgonen reste från Marseille, skulle man kunna äta middag i Lyon och

intaga kvällsvard i Paris. Fourier uttalade denna spådom år 1808, och år 1829 rörde sig redan det första lokomotivet i Europa.

Även den åsikten uttalade Fourier, att i en snar framtid näsen vid Suez och Panama komme att genomskäras av kanaler, längs vilka stora fartyg transportera varor från avlägsna landsändar. Likaså bildas för allmännyttiga företag stora arbetarskaror av tusentals människor, med vilkas tillhjälp jordklotets ofruktbara delar komma att göras sädesbärande. Så kunna exempelvis Afrikas öknar erövrast för odlingen.

Fourier hör även till de män, som yttrade, att genom lämplig odling och genom att på öppna ställen rationellt uppdraga skogar uppkomsten av översvämningar kan förebyggas, regn och bläst regleras och ett lands klimat fullständigt förändras.

Sin tids jordbruk ansåg Fourier ännu stå på en fullkomligt primitiv ståndpunkt. Utvecklingens riktning, sade han, gick emot trädgårdsodling. I sjöar och floder komme man i framtiden att börja med fiskodling, och skogarna skulle skötas rationellt.

Men framför allt anföll Fourier kraftigt det rådande samhällsskicket, där den fria konkurrensen härskade hejdlöst och där det allmänna bästa och det helas framgång fingo vika för enskildas egoistiska intressen.

I en av sina skrifter framställer han sina tankar på följande sätt:

„Dublin-tidningarna skriva: Bland folket äro många epidemier gängse; de sjuka hava emellertid tillfrisknat,

när de blivit förda till sjukhus och erhållit mat. Deras sjukdom är således hungern; man behöver icke vara spåman eller trollkarl för att uttala denna mening, då det är brödet, som botat deras sjukdom. Man må likväl icke därför tro, att denna epidemi skulle trakta efter de rika och mäktiga i landet. När har man sett, att guvernören eller ärkebiskopen i Dublin skulle insjuknat i hunger, i fall icke möjligen någon gång fråssandet hade drivit dem till sängs?“

„Och i de kulturstater, i vilka folket icke dör av tillfällig hunger, tvingas detsamma av en ständig nöd till en långsam hungersdöd. Spekulanterna anskaffa åt folket förfalskade och underhaltiga näringsmedel; överansträngning tär på dess krafter, nöden driver det till ohälsosamma arbetsplatser, till gränslösa ansträngningar, vilket allt vållar en sjuklig feber och svaghet: betyder icke allt detta, att hungern för folkhopar till döden?“

Enligt Fouriers åsikt är orsaken till allt detta en förvänd samhällsordning. I stället för att de mänskliga strävandena hade endräktigt och samfällt blivit ledda till skapande av samhällets lycka, kämpa de skilda individerna och samhällsklasserna i vild konkurrens för sina egna egoistiska intressen. Denna fria konkurrens har lett därhän, att alla i samhället känna sina intressen stå i strid med andras.

„Varje yrkesidkare står på krigsfot med de stora massorna och är i följd av sina personliga intressen en fiende till dem“, säger han. „Varje läkare tillönskar sina medmänniskor sjuklighet, advokaten väntar, att

oenigheten inom familjerna skall ökas. Arkitekten behöver eldsvådor, helst sådana, som till en askhög förvandla en stor del av en stad, och glasmästaren hoppas på ett ordentligt hagelfall, som kunde krossa folks fönster. Skräddaren och skomakaren äro nöjda, om klädes- och skinnvarorna, som allmänheten använder, äro av dåligt slag och snart slitas i trasor. Domstolarna anse det vara på sin plats, att i Frankrike allt framgent årligen begås tusentals brott; genom de talrika rättegångarna få ju rättsinstituten sitt dryga underhåll. Förhållandet är sådant, att i modärna kultursamhällen varje yrkesidkare fullt medvetet står i strid med den stora folkmassan. Det är den nödvändiga följderna av ett all samhörighet skyende liv, vari allt är upp- och nedvänt. Ett dylikt löjligt tillstånd försvinner av sig självt i en samhundsorganisation, inom vilken varje individ finner sin lycka i den stora massans gemensamma framgång.“

Med förvåning läser man Fouriers snillrika och själfulla skrifter. Han framställer, såsom ägde han profetens fjärrsynthet och känsliga uppfattning, den kommande ekonomiska utvecklingens huvuddrag ända in i minsta detaljer. Mästerligt framhåller han redan i början av 1800-talet, huru i det ekonomiska livet snart överallt komma att framträda oräkneliga mellanhänder likt ett gement ogräs, huru producenterna genom sina stora sammanslutningar komma att monopolisera vidsträckta affärsområden, huru man komme att förfalska varor och på allt sätt skall söka att leva på konsumenternas bekostnad — alldeles såsom vi nu se att verkligheten

blivit. Såsom botemedel mot allt detta framhåller Fourier sin plan, genom vars förverkligande han hoppas, att samhället i samarbete och endräkt skall kunna vinna vida större resultat än därintills genom strid och egoistisk tävlan.

Fourier förklarar vidlyftigt sitt nya system. Enligt hans åsikt borde jordbruket ägnas större uppmärksamhet. Fourier hade en stark sympati för landsbygden. Bosatt en längre tid i den stora världsstaden Paris hade han lärt känna stadslivets dystra skuggsidor. Jordbruket borde utvecklas likt en intensiv trädgårdsodling, och rationell skogshushållning fås till stånd, arbetsfördelning borde genomföras i stor utsträckning. Arbetet borde göras omväxlande och behagligt. Ty människan är visserligen ett väsen, som längtar efter ordnad verksamhet, men hon bör icke ansträngas genom alltför mycket och ensidigt arbete.

Dessa idéer trodde Fourier kunna realiseras genom en av honom i fantasin planlagd „falanster“. Falanster betyder en kvadratformig front på slagfältet. Fouriers falanster var lik en dylik segersäll front, som skulle erövra hela världen. Fyrahundra familjer med omkring 1,600—2,000 personer bilda sinsemellan ett samfund. De äga som boplatz ett vidsträckt kvadratformigt jordområde. På detta omväxla höjder och slätter, invid odlingarna växer skog och, om möjligt, flyter även en å genom jordområdet. På en dylik trakt kunna åt samfundets medlemmar erbjudas olika slag av arbeten efter envars fallenhet och lystmäte. Den, som i dag blir led

vid skogshushållning, får i morgon övergå till trädgårdsarbete o. s. v.

Samfundet har en egen stor tvättinrättning, gemensamt kök, bibliotek m. fl. gemensamma inrättningar. I fall samfundet är i behov av sådana förnödenheter, som det icke självt kan tillverka, tillbyter det sig sådana av andra likartade samfund. Sålunda försvinna de egoistiska mellanhänderna ur Fouriers nya samhälle.

Man tror allmänt, att Fourier var kommunist. Så är likväl icke fallet. Enligt hans plan skulle i det nya samhället liksom i det nuvarande komma att råda äganderätt, arvsrätt, ränta; även med avseende å förmögenhet skulle olikhet vara rådande. Till och med ville han, att denna olikhet skulle vara så stor som möjligt, dock på det villkor, att samhället garanterar åt varje sin medlem tillräcklig möjlighet till bärgning. Det är visserligen sant, att i hans „falanster“ skulle alla leva tillsammans. Men härmed avsåg han icke annat än att vinna största bekvämlighet och välmåga med minsta kostnader. Fourier tänkte emellertid, att det ekonomiska livet icke komme att vara tillräckligt ändamålsenligt, om endast produktionen skulle ske i stor skala och uppköpen gjordes utan mellanhänder; sålunda anskaffade nyttigheter borde även komma människorna till godo och av dem åtnjutas genom ett kostnader inbesparande samarbete. Därför ville han, att medlemmarna i hans „falanster“ skulle bo tillsammans, icke såsom i en kasern eller i ett kloster, utan såsom i en stor, välförsedd aktiegård, där varje familj ägde sin egen

bostad och mycken frihet och där just konsumenternas talrikhet möjliggjorde ett rikligt anskaffande av bekvämligheter.

Om vi således söka grundtankarna i detta Fouriers falanstersystem — säger Ch. Gide — skola vi finna, att det egentligen är en kooperativ förening, men en förening, som samtidigt tjänar produktionen och konsumtionen och vars medlemmar producera vad de själva behöva konsumera. Denna kooperativa förening bör sedan ingå i samarbete med andra liknande för att tillbyta sig vad medlemmarna ej själva producera, men väl behöva.

Fouriers idéer och planer förefalla visserligen en nutida människa alltför fantastiska. Trots allt måste det likväl erkännas, att han var i besittning av mycken andlig storhet och ädel strävan. Fourier såg allt det elände, vartill den fria konkurrensen hade lett. Samhället var icke en harmonisk organism, där varje lem skulle på ett naturligt sätt betjäna det helas intressen samt själv sugit sin näring ur det helas förkovran och utveckling. Ett allas krig mot alla var snarare rådande. Mot dylika missförhållanden var det Fourier uttänkte bot och därvid kom till den fasta övertygelsen, *att endast samarbete och en kraftig samkänsla kunna skapa nya, bättre förhållanden*. Man kan ju icke lägga Fourier till last, att han ej alltid klart insåg, vilka de förnuftigaste och ändamålsenligaste samhällsformer voro. I alla fall uppdrog han i sin fantasi huvudkonturerna av den nya tiden. Och även däri visade han, liksom Robert

Owen, kooperativ anda, att han litade på sin goda idéns egen kraft och icke strävade att föra denna framåt med våldsamma medel.

Fourier dog fattig år 1837, men hans lära blev vid liv, växte till och verkade förnyande i vida kretsar.

CHARLES GIDE

Charles Gide.

Den kooperativa idéns utvecklare.

Charles Gide, vars namn såsom nationalekonomisk forskare är känt över hela världen, föddes i en liten fransk landsortsstad den 29 juni 1847. Sin skoluppfostran erhöll han i sin födelsestad, där hans fader var domare. Häriifrån begav han sig till Paris för att där vid universitetets juridiska fakultet fortsätta sina studier. Särskilt här fick han många impulser av sin 15 år äldre broder, som var professor i samma fakultet.

Efter avslutade studier var Gide någon tid adjunkt vid universitetets i Paris juridiska fakultet, varifrån han snart flyttade till universitetet i Bordeaux. Då där år 1879 inrättades en professur i nationalekonomi, blev Gide dess förste innehavare och ägnade sig härefter uteslutande åt studier i nationalekonomi. År 1881 överflyttade han till enahanda befattning vid universitetet i Montpellier.

Medan Gide i Montpellier utvecklade sina samhällsläror, verkade i staden Nîmes, 5 mil ifrån Montpellier, för avhjälpande av nöd och missförhållanden i det praktiska livet, ett par driftiga män: Auguste Fabre, f. d. industriidkare, på den tiden arbetare, och godsägaren E.

de Boyve. Den förra var fritänkare, den senare hörde till de kristliga socialisterna. De hade i Nîmes bildat ett sällskap, till vilket fritt kunde ansluta sig personer, som hade intresse och lust att fördjupa sig i sociala frågor och strävade att få till stånd förbättringar på det sociala livets område. I detta sällskap hade ingått såsom medlemmar människor ur alla samhällslager, från gat-sopare ända till bankirer. När sällskapets ledare fingo veta, att i Montpellier verkade såsom professor en man, som var verkligen frisinnad, en uppriktig vän av fram-åtskridande och en ivrig anhängare av nya idéer, sökte de hans bekantskap och fingo även Gide att tala på sina möten. Vid en av dessa sociala framstegsvänner anordnad fest talade Gide om Fouriers framtidsplaner, i det han utförligt redogjorde för huru denna snillrika fransman redan årtionden förut klart hade insett, i vilken riktning det nutida ekonomiska livet utvecklade sig och även trott sig finna botemedlet för detsamma genom småfolkets sammanslutning till samarbete. Gides föredrag publicerades såsom flygskrift och spriddes i stora mängder bland Paris kooperatörer på föranstaltande av centralkommittén för förbundet av Frankrikes konsumtionsföreningar.

Detta förbund hade något tidigare blivit stiftat i Paris på initiativ av den i det föregående nämnda entusiastiska kooperatören de Boyve. Genom ihärdiga ansträngningar hade han lyckats samla de franska konsumtionsföreningarna till ett gemensamt möte och resultatet därav var bildandet av förenämnda förbund. Tyvärr saknade

förbundet, som väl hade praktiska kooperatörer, dugliga och kunskapsrika teoretiker. Och just sådana behövde förbundet mest för befestande av sina idéer och för dessas spridande. Därför hälsade ock Frankrikes kooperatörer med glädje den då redan ryktbara professor Gides anslutning till deras led, mannens, som var begåvad, populär och därtill en utomordentlig talare. Det var sålunda helt naturligt, att Gide enhälligt blev vald till ordförande vid de franska konsumtionsföreningarnas andra allmänna kongress, som hölls i Lyon år 1886. Gide öppnade mötet i Lyons stora teater och hans tal därstädes hälsades med enhälliga bifallsyttringar.

Dessa framkallades av talarens lysande framställningssätt, men även i hög grad av de idéer han i sitt tal framställde. Enligt hans åsikt borde de lägre folklagrens ställning förbättras icke genom revolution eller i skydd av statsbidrag, utan med tillhjälp av en fredlig och kraftig ekonomisk utveckling, som är i stånd att först sammansluta konsumenternas mäktiga skaror och i sista hand helt avlägsna lönarbetet.

Dessa av Gide framställda åsikter väckte en skarp opposition bland den tidens nationalekonomer, enligt vilkas mening den rådande samhällsordningen var den möjligast bästa, och de anföllo enhälligt i sina tidskrifter framställaren av den nya läran. Så förliknade en av dem Gide i hans egenskap av samhällsreformator vid en brandsoldat, som fyller sin spruta med olja vid släckningen av en eldsvåda. Följden av allt detta var icke annan än den, att Gide blev allt mera känd och popu-

lär. På våren 1888 anordnade tre av Paris största konsumtionsföreningar ett diskussionsmöte och en fest, till vilken de enkom inbjödo Gide för att framställa sin nya lära. I sitt här hållna tal framställde Gide, hurusom även samhällsinstitutionen är underkastad utveckling, men betonade kraftigt, att människorna måste småningom genom ivrigt arbete och ansträngningar uppfostra sig till medlemmar i ett nytt, bättre samhälle. „Låtom oss antaga“, sade han i sitt tal, „att en social revolution vore exempelvis redan i morgon slutförd. En blodig dag är tilländalupen och väl lyckad. Folkets breda lager hava segrat längs hela linjen. Borgerskapet såsom härskande klass har förlorat sin betydelse. Den privata äganderätten är upphävd. Jorden, rikedomarna i dess inländöme, fabriker, magasin, maskiner, järnvägar, bankerna och bankernas fonder, allt är i folkets händer. Såsom I sen, haven I nått en skön, lycklig ställning. Redan följande natt soven I uti mjuka, borgerliga sängar och drömmen gyllene drömmar. Men än sedan, när I vaknen? Dessa lantgods, fabriker, järnvägar, banker, magasin de äro tomma, livlösa. Nu gäller det att sätta i rörelse detta ofantligt stora, mäktiga ekonomiska maskineri sådant det behöves för varornas producerande, utbytande och fördelning och som dag för dag uppehåller landets ekonomiska liv och som är så viktigt, att dess avstannande skulle vålla samhällsorganismens död på samma sätt som blodomloppets avstannande i människokroppen gör slut på livet. Fåfängt är det för eder att säga, att man småningom lär

sig att sköta samhällsmaskineriet. Blott en kort lärotid, så är allt i bättre gång än förut! Men äro väl nu revolutionens dagar de bästa lärodagarna och är det bland barrikader man vinner sådana färdigheter, som i fredliga värv äro av nöden? Ingalunda så! Samhällslivets fördringar skulle icke tillställa eder en dag, icke en stund till övningar. Helt hastigt skullen I nödgas åtaga eder ledningen av det ekonomiska livet och stå i ansvar för dess framgång. I annat fall komme samhället att gå under, och även om detta icke inträffade, komme dess funktioner efter en tids stagnation att återtaga sin förra riktning. Ty må vilket parti som helst komma till makten, i fall det icke mäktar uppehålla det ekonomiska livets oavbrutna gång, är det därmed också dömt. Revolutionära socialister kunna segra i hundratal drabbningar, arbetarnas legioner kunna höja revolutionens fana att segerrik fladdra över staternas huvudstäder, men i fall de icke genast äro i stånd att insätta sina egna män på de platser, som innehafts av de hittillsvarande ägarna, kapitalisterna, företagarna och affärsmännen, så betyder allt detta bråk och all denna strävan ingenting; allt skall påbörjas ånyo“.

Men Gide ville icke vara endast en vetenskaplig utredare av den kooperativa frågan; han hängav sig även med iver åt det praktiska kooperativa arbetet och kämpade en ädel kamp för den kooperativa idén i Montpellier. Genom denna sin verksamhet stötte han för huvudet den s. k. överklassen, som icke kunde fatta, varför en så bildad och begåvad man som Gide började

driva massans sak och kämpa mot de besittande klasserna och i allmänhet mot existerande förhållanden. Denna kamp tillspetsade sig ända därhän, att handlandena i Montpellier kallade från Paris en advokat till sin hjälp för att i offentligheten angripa den kooperativa rörelsen. Detta behagade Gide och det förde den sak han kämpade för ett gott stycke framåt.

Kampen för Kooperationen fortgick alltjämt och „näktergalen“, såsom Gide blivit kallad i Nîmes, sjöng sina rochdaleska sånger. Särskilt på de kooperativa kongresserna var Gide härefter en självskriven talare och ledare.

På den internationella kooperativa kongressen i Paris år 1889 visade han för de franska kooperatörerna, huru viktigt det var, att det fanns ett gemensamt program, vars grundtanke var försvaret av konsumenternas sak. Ty för konsumenten var det ju hög tid att gnugga sömmen ur ögonen, att avkasta sin oföretagsamhet och börja bevaka sina intressen först inom handeln och sedan inom produktionen samt sålunda steg för steg skapa en kooperativ republik. Detta innebar ju blott ett förverkligande av de demokratiska idéerna i det ekonomiska livet. „Lyckliga de“, sade han, „som få vara vittne till Kooperationens utveckling och fira dess fester efter 100 år, men lyckliga även de, som tro, ehuru de icke se, och vilka såsom dugliga kooperatörer hava varit med om att förbereda denna framtid och sålunda utfört ett välsignelserikt arbete för kommande generationers bästa“.

Gide har även fyndigt på konsumenten tillämpat de ord, som Sieyès under franska revolutionen yttrade om det tredje ståndet: „Vad har konsumenten varit hittills? Ingenting! Vad borde han vara? Allt!“ Enligt Gide borde den nationalekonomiska vetenskapen utvecklas till en lära om *konsumtionen*, i stället för att den hittills nästan uteslutande behandlat produktionen och utbytet.

Nationalekonomer, som hyllade en ytterlig ekonomisk frihet, angrepo allt framgent i sina tidskrifter Gides läror och talade hånfullt om „den Nîmeska skolan“ och anhängarna av dess idéer. Men olyckligtvis inslogo även de socialistiska kooperatörerna sina egna vägar. De skilde sig år 1895 från Kooperativa förbundet och bildade ett eget centralförbund, vartill uteslutande hörde socialistiska konsumtionsföreningar. Denna splittring har inverkat högst hämmande på utvecklingen av Frankrikes konsumtionsföreningsrörelse. Gide led mycket av denna splittring bland kooperatörerna och arbetade outtröttligt på återställande av endrükten samt åstadkom även slutligen goda resultat. „Socialistiska konsumtionsföreningarnas och arbetarnas förbund“, såsom det senast kallades, sammansmälte nämligen i slutet av december 1912 med „Kooperativa förbundet“ och av dem bildades ett partilöst och enhetligt „Konsumtionsföreningarnas nationalförbund“.

Från Montpellier flyttade Gide år 1898 till universitetet i Paris, där han blev professor i komparativ socialekonomi. Han har även undervisat i nationalekonomi uti krigsakademin.

Gides överflyttning till Paris förde honom i en allt närmare beröring med de franska kooperatörernas stamtrupp. Här valdes han till president för „Kooperativa förbundet“ år 1902. Efter denna tid har även Frankrikes kooperativa rörelse varit genommandad av de rochdaleska grundsatserna och en kraftig strävan till ideella mål. För detta har Gide överallt sökt arbeta genom sina uppsatser och tal. Sålunda uttalar han sig i en av sina uppsatser på följande sätt: „Kooperatörer, kommen städse ihåg, att I skolen bilda den nya sociala utvecklingens elittrupp endast i den mån I visen eder vara tillräckligt värdiga medborgare för de nya sociala förhållanden, som äro edert huvudmål. Israels profeter, vilka, överväldigade av den gudomliga inspirationen, i sin fantasi framtrollade bilden av den blivande staden Jerusalem, utropade, medvetna om, vilken tung börda Tyrus och Sidons ogudaktiga köpmän voro för folket: „Köpmänskola icke mera finnas i himmelens eviga boningar!“ Därmed ville de säga, att i den nya rättsstaten, i det kommande Jerusalem, icke mera fanns rum för köpmännens yrke, och framför allt, att den vinningslystna köpmanna-andan skall vara därifrån fullständigt förvisad. Sant är visserligen, att de icke, såsom ordspråket säger, voro profeter i sitt eget land. Må vi åtminstone göra deras strävanden till våra och söka förverkliga dem i vår kooperativa republik bättre än judarna. Men därest I uti edra kooperativa föreningar icke eftersträven] annat än att vinna höga vinstandelar, så är det sannernligen icke mödan värt att därför utarma och till andra

verksamhetsfält hänvisa en så stor mängd oskyldiga köpmän. Med ett ord sagt, om I själva viljen intaga köpmännens plats, så veten, att I skolen lyckas häri endast på det villkor, att I själva icke bliven köpmän!“

Denna samma tanke ville Gide grundligen inplantera hos kooperatörerna, då han i ett tal redan år 1888 yttrade: „Vid den kooperativa kongressen senaste år uttalade hederspresidenten Passy i slutet av sitt glänsande tal till rättesnöre för kooperatörerna några visa försiktighetsord: „Höjen icke eder blick alltför högt, och när I stigen uppåt, lyften icke den andra foten på följande trappsteg, förrän den första har ett stadigt fotfäste!“ Jag ville säga: dessa äro en klok mans goda råd, men icke förty rann mig i hågen under åhörandet av talet berättelsen om sjömannen, som första gången längs repstegen steg upp i masten. Han såg blott ned på sina fötter och lyftade icke foten på en ny pinne, förrän han noga tillsett, på vilken punkt han där skulle placera den, och därför började det svindla för honom och han var nära att falla ned. Hans händer höllo redan på att släppa taget, då han hörde kaptenen med hög röst ropa: „Se uppåt, så faller du icke!“ På samma sätt ville jag för min del ropa åt kooperatörerna, till vilka jag har äran att tala: „Blicken uppåt, så fallen I icke!“ Det är ju visserligen brottsligt att insöva människor i tomma drömmar, men å andra sidan är man skyldig att hålla målet klart i deras medvetande, vilka som bäst lida av resans svårigheter och ansträngningar, ty om de icke tidtals mellan molnen finge skåda bärgs-

toppen, till vilken de sträva, skulle deras sinne i för-tid bliva nedtryckt och deras mod svika“. Kooperations-mål har Gide liksom i ett drag tecknat med följande ord: „Kooperationens mål är visserligen att få människorna att verka för höjande av deras egen ställning, men på samma gång att arbeta för medmänniskornas bästa. Enligt min uppfattning skulle man nedsätta kooperations värde, om man påstode, att den tjänade privatändamål. Dess innersta strävan är ju att verka för det helas bästa, för det helas höjande. Icke individens framgång, utan samhällets nydaning är dess slutliga ändamål“.

Gide är icke en den praktiska handlingens man. Han besitter ej därför nödiga egenskaper. Såsom lärare är han utomordentlig, såsom teoretiker ojämförlig, men i praktiska frågor känner han, att han rör sig på en osäker grund. I djupet av sin själ ser han klart den mänskliga utvecklingens huvuddrag och han kan snillrikt analysera och utreda dem, men detaljerna, av vilka det praktiska livet är fullt, förmå icke i samma grad fångsla hans intresse. Likaså är han såsom alla djupare anlagda karaktärer fri från fåfänga och skämtar stundom på kalkborgerlighetens bekostnad, något som ingalunda varit ägnat att öka de i gamla gångor gående samhällskretsarnas sympati för Gide. Läger man här-till ännu Gides ständiga fejder med nationalekonomer, som hyllade ekonomisk frihet, så är det ej underligt, att Gide på somliga håll blivit även strängt kritiserad. Ty vid blottandet av det modärna samhällets svaga si-

dor har Gide kommit att yttra många för de rådande samhällsklasserna mindre behagliga ord.

Såsom nationalekonom har Gide publicerat många grundliga arbeten, vilka gjort hans namn känt över hela världen. Av dem har till svenska översatts hans stora arbete „Nationalekonomins huvuddrag“. Denna bok är för övrigt översatt till nästan alla europeiska språk och har därtill ännu utgivits på turkiska, japanska och arabiska språken samt användes såsom akademisk lärobok i en stor del av världen. Onda tungor berätta, att det ingalunda varit franska professorer i nationalekonomi, som rekommenderat åt sina elever Gides verk, utan studenterna hava själva, medan lärarna opponerade sig mot den av Gide framställda riktningen, gripit till Gides verk och hämtat nya idéer ur dem. Arbetet „National-ekonomins huvuddrag“ har sålunda i Frankrike blivit sålt i 60,000 exemplar. Det ser således ut som skulle Gide vunnit det mål han uppställde för sig, då han författade detta arbete. Den nationalekonomiska litteraturen hade hittills varit en tråkig lektyr. Han ville göra den till ett trevligt och levande studiefack.

Även ur alla Gides vetenskapliga verk framgår tydligt, vilken stor betydelse han tillerkänner kooperationen såsom skapare av nya samhällsförhållanden. Då han t. ex. i företalet till andra upplagan av sin nämnda bok framställde den sociala utvecklingens förlopp under senaste decennium, yttrade han bl. a. följande: „Efter det första upplagan av detta arbete för 15 år sedan utkom, har den i boken rådande andan icke behöft undergå

ändringar; det är tvärtom den allmänna opinionen som förändrats, och vad man på den tiden i min bok klandrade såsom alltför mycket omstörtande för de rådande förhållandena och revolutionärt, det kan man nu klandra såsom alltför vardagligt. Den fasta tron på den fria konkurrensens allt förbättrande kraft hos den riktning, som stått på den ekonomiska frihetens ståndpunkt, har nu sviktat fullkomligt. Likaså hava även socialisternas fantasier om privategendomens avskaffande och produktionens övertagande av staten råkat i vanrykte. Alltmera! börjar man allmänt bliva övertygad om, att den sociala frågan bäst kan lösas av den fria Kooperationen. Nya, bättre förhållanden väntar man sig således av den fria Kooperationens kraftiga tillväxt och icke av socialismens tvångsmakt, av privategendomens förkovran och icke av dess avskaffande och av statens utveckling till Kooperationens högsta, alla! medborgares välfärd befordrande form. Se! Tala icke om allt detta ej allenast nya böcker, utan även dagligen tidningarna; är icke denna samma fråga före på valmöten och på världsförbättrarnas program!"

I synnerhet har Gide uti sina skrifter gisslat den gamla nationalekonomiska riktningens män och visat, huru förvänd deras lära om den ekonomiska frihetens allt förbättrande makt är. Så skriver han på ett ställe: „Då man frågade en i Manchester boende fabrikant, vad han gjorde med sina gamla arbetare, som hade blivit oförmögna att arbeta i fabrikerna, svarade han: „Jag lämnar dem i de samhället styrande goda naturlagarnas

vård“. Men vi känna ju, huru beskaffade dessa „naturlagar“ äro: sålunda lämnas ju i en framtågande trupp de svaga, sårade och trötta i naturkrafternas vård, och dessa äro köld, hunger, snö, vargar, slagfältens kalla mark, medan däremot i den kooperativa armén svaga och efterblivna uppmuntras och inväntas. Väntan, den är ju ledsam nog! Icke var det utan skäl som Cæsar klagade, att han måste rätta sina steg efter åsnans steg, som bar hans packning. Det är icke uppmuntrande, men vi vänta likafullt. Och om någon uttröttad vilar och dröjer vid avfärden från lägerelden, så äro vi till för att lyfta upp honom; om någon somnat in på snön, så väcka vi honom, gnida hans kropp, till dess blodet börjar cirkulera, uppmuntra honom att marschera och åter hava vi räddat en medmänniska på färden till fäderneslandet!"

Snillrikt och kraftigt har Gide överallt kämpat för denna nya mänskligare livssyn. Även motståndarna erkänna hans snillrikhet och fyndighet: „Om på något möte“, så yttrade en av hans värsta motståndare, „redan blivit framställda tolv olika åsikter, så finner Gide ytterligare en trettonde, ännu mera träffande och originellare än de förra“. I alla levnadsförhållanden ser denne själfulle och skarpsynte man goda sidor och försöker uppväcka och uppliva dem. På otaliga områden av det sociala livet har han tagit nya initiativ och givit upphov till ideella strävanden.

Men framför allt har han åstadkommit storverk såsom den kooperativa idéns outtröttlige apostel. Hans

själfulla uppsatser, som tätt och ofta offentliggöras överallt i den civiliserade världens tidskrifter och tidningar, hava hos folkets breda lager inplantat tro på kooperationen och förvärvat många varm vän för den kooperativa idén.

Gide intager även en bemärkt ställning bland ledarna av det „Internationella Kooperativa förbundet“. Vid kooperatörernas internationella kongresser har han likaså varit en betydande personlighet. År 1902 talade han t. ex. å de utländska representanternas vägnar i konsumtionsföreningens i Rochdale stora samlingsrum till Rochdale-pioniärernas minne följande vackra ord: „På den tid, då pionjärerna levde, funnos visserligen berömda nationalekonomer och forskare på det sociala livets område. Men de fäste icke någon uppmärksamhet vid den stora händelse, som inträffade i Rochdale vid Grodgränden, då pionjärerna öppnade sin anspråkslösa föreningsbod. De kunde icke ana, att ur denna ringa början skulle framväxa så stora resultat. De hade säkerligen högeligen förvånat sig, om man sagt dem, att efter någon tids förlopp, då deras teorier icke mera hava anhängare och deras böcker icke mera läsare, har den av de „redliga pionjärerna“ påbörjade rörelsen tusentals trogna vänner.

Till eder, „redlige pionjärer“, stå vi i tacksamhetsskuld icke endast därför, att I åt vår ekonomiska verksamhet givit en organisation, som förbättrat miljoner människors utkomst och om vilken en nationalekonom

yttrat, att den är det enda under 19:de seklet fullt lyckade sociala experimentet, utan även framför allt därför, att I givit oss en god läxa i anspråkslöshet. Ty I haven ju visat oss, huru obetydliga de lärdes tankar och reformförslag äro, som framställas i digra böcker, likasom ock de sociala författningar och lagar, genom vilka vi säga oss behärska och leda livet, jämförda med den kraft, som ligger i fattiga, i låg ställning levande människors klarsynthet och outtröttliga ansträngningar, människors, vilka såsom lärare och uppfostrare icke haft annat än livet med alla dess brister, men som icke förty haft självförtrostan och tro på det rättas slutliga seger“.

År 1921 kallades Gide till första innehavare av en nyupprättad professur i kooperation i det världsberömda Collège de France i Paris.

TYSKLAND:

Viktor Aimé Huber

Hermann Schulze-Delitzsch

F. W. Raiffeisen

Wilhelm Haas

V. A. HUBER

Viktor Aimé Huber.

Till Viktor Aimé Huber skrev år 1863 hans häftigaste motståndare, den kända socialisten Ferdinand Lassalle: „Ni hatar min verksamhet såsom agitator av folk-massorna. Härtill ville jag svara: Ni har på sätt och vis rätt däri! Om nämligen en tredje-, tionde- eller blott tjugundedel av de människor, som tillhöra den besittande klassen, vore lik eder, så full av kärlek och ärlig sympati för arbetarnas och i allmänhet de lägre folkklassernas bästa, så fri från egennytta och så beredd till uppoffringar — ja, då vore min agitatoriska verksamhet alldeles onödig och jag hade aldrig beträtt denna väg.“ Märklig måste den man hava varit, om vilken hans värsta motståndare var nödsakad att avgiva en dylik bekännelse. Och en intressant personlighet har Huber även varit, sådan vi få lära känna honom i hans egenskap av kooperationens första klassiska skriftställare.

Viktor Aimé Huber föddes år 1800 och dog år 1869. Då han såsom student studerade medicin vid universitetet i Göttingen, hade han helt säkert icke själv ens den minsta aning om att hans levnadsbana skulle bli en helt annan. Men småningom förde ett inre tvång honom allt längre och längre bort från den först valda banan. I Hubers

släkt hade redan länge förefunnits litterära anlag. Fadfadern hade varit professor i litteratur vid universitetet i Leipzig, och även fadern var känd för sina litterära intressen samt hörde bl. a. till den stora skalden Schillers närmaste umgängeskrets. Modern deltog i redigeringen av de tidskrifter den kända förläggaren Cotta utgav, och bildar hennes litterära kvarlåtenskap hela 6 band. Det är därför icke underligt, om sonen Viktor Aimé övergav sina medicinska studier och ägnade sig åt litterära värv. Flera år reste han såsom Cottas korrespondent, bosatt än i Paris, än i London eller Madrid, företagande därifrån alltid resor långt ut på landsbygden. Från sina resor sände han till Cottas tidskrifter redogörelser och kritiker över olika länders nyaste litteratur, reseskildringar m. m.

Dessa resor blevo för Huber i många avseenden viktiga. På dem vann han en vidsträckt språkkunskap. Huber berättar själv, huru han under resor i Belgien kallades „en herre, som talar alla världens språk“. Men ännu viktigare var, att han under sina resor lärde sig känna de lägre folkklassernas nödställda liv. Till och med fick han själv personligen känna umbäranden.

Redan i Hubers uppsatser från yngre dagar anträffar man skildringar ur de lägre folkklassernas liv och de äro genomandade av djup medkänsla för samhällets olycksbarn. Men till egentlig samhällsreformator utvecklade sig Huber först under sin vistelse i Berlin. Han hade år 1828 erhållit plats såsom lärare i en handelsskola och kallades efter någon tid för sina litterära

förtjänster till professor i litteratur vid universitetet i Rostock. Härifrån flyttade han år 1843 till enahanda befattning i Berlin. Under vistelsen i Berlin företog han under åren 1844, 1847, 1854, 1858 och 1862 vidsträckta rundresor till de viktigaste kulturländerna, varunder han bl. a. tog en noggrann kännedom om de olika områdena av den i utvecklingsstadiet befintliga kooperativa rörelsen. Under år 1854 befann han sig sålunda på studieresor hela sommaren. I Frankrike sökte han lära känna de kooperativa produktionsföreningarna, som därstädes just då tagit ett snabbt uppsving; i Belgien studerade han välgörenhetsinrättningarna och i England konsumtionsföreningsrörelsen. Bland annat tog han under vistelsen i England kännedom om Rochdale-vävarnas verksamhet. Det hade redan förflutit tio år, sedan pionjärerna i Rochdale bildat sin konsumtionsförening. Nu hade de redan en kooperativ kvarn i livlig verksamhet, en god läsesal, och över huvud befann sig hela rörelsen i en ungdomlig, livlig tillväxt. Med glädje förevisade vävarna för Huber sin skapelse i minsta detaljer. I Leeds deltog Huber i Englands kooperativa kongress.

Under dylika ofta upprepade resor vann Huber, som behärskade nästan alla den tidens kulturspråk, en sällsynt fullständig och grundlig kunskap om den kooperativa rörelsens utveckling i olika länder. Härunder utkristalliserade sig även för honom mycket klarare än för många andra av hans samtida de grundsatser, enligt vilka Kooperationen kan vinna framgång och utveckla sig till en samhället förnyande rörelse.

Då Hubers samtida främst gynnade produktionsföreningarna och voro övertygade om, att den kooperativa rörelsen just i denna form komme att hava sin bästa framgång och vinna största resultat, började Huber, som grundligt kände produktionsföreningarnas verksamhet, redan jämförelsevis tidigt att opponera sig mot denna uppfattning. Sålunda skrev han redan år 1856: „Nog erbjuda ju bägge, både produktions- och konsumtionsföreningarna, stora fördelar, men under nuvarande förhållanden uppstå vid förverkligandet av produktionsföreningarna i detalj så många svårigheter, att det i stort sett — med undantag av under synnerligen gynnsamma förhållanden — vore bäst att inskränka sig till att organisera endast konsumtionsföreningar och koncentrera sålunda alla krafter och ansträngningar på ett håll.“ Produktionsföreningar borde först småningom bildas med uppgift att tillgodose den i konsumtionsföreningar organiserade befolkningens behov. Såsom bekant, började även den kooperativa rörelsen, efter att hava tagit otaliga felsteg, att utveckla sig i denna riktning.

Därom var Huber även övertygad, att den kooperativa rörelsen icke under sin utveckling leder någon samhällsklass berättigade fördelar. „Ty den kooperativa rörelsen skaffar sig plats“, säger han, „fredligt, utan några plötsliga anfall, så att människorna gives tillräcklig tid att på ett eller annat sätt lämpa sig efter de nya förhållandena. Och även om somliga affärgrenar måhända komma att lida under konkurrensen med de kooperativa företagen, så har därunder ur samhällets synpunkt sett

ingen orättvisa blivit begången. En ny, det mänskliga livet bättre betjänande form av handel har till samhällets bästa sopat ur vägen en primitivare, och denna lag måste alla i samhället underkasta sig.“

Vad Huber framför allt i den kooperativa rörelsen beundrar, är Kooperationens förmåga att organisera och befästa det mänskliga livet. De oorganiserade arbetarhoparna äro ur samhällets synpunkt sett vida fruktansvärdare än de organiserade. Ty en människa, som redan i sitt dagliga ekonomiska liv lär känna den stora betydelsen av en ordnad verksamhet, högaktar även de bestämmningar, genom vilka samhället reglerar medborgarnas liv. Denna Kooperationens ordnande förmåga anser Huber småningom komma att sträcka sig synnerligen långt. Då ett tätt nät av kooperativa föreningar utbreder sig över alla länder och dessa i allt högre grad börja producera åt sina medlemmar förnödenheter, försvinna de ekonomiska kriserna, som i synnerhet för de lägre folklagren medföra mycken nöd och olycka.

Hela detta storverk anser Huber Kooperationen kunna utföra även utan statens finansiella understöd. Ty de penningebelopp, vilka såsom löner årligen erläggas åt arbetarna, äro ganska stora. Det är blott av vikt, att folkets breda lager läras att förstå, vilken oerhörd kraft döljer sig i sammanslutningen. Å andra sidan anser Huber den kooperativa rörelsen vara för staten så viktig, att staten bör i förhållande till densamma intaga en välvillig ståndpunkt. „Ehuru det för Kooperationen,“ säger han, „för att den skall hava framgång, icke är nöd-

vändigt att taga sin tillflykt till statens hjälp, har den såsom en folkuppfostrande och en det allmänna välståndet befordrande rörelse därtill större rätt än många andra, vilka staten för närvarande understöder. Och framför allt behöver den unga, i utveckling stadda kooperativa rörelsen övervakande från statens sida i form av en välvillig lagstiftning och omsorgsfull inspektion.“

Till lycka för den kooperativa rörelsens utbredning var denna kunskapsrika och i den kooperativa idén grundligen inkomne man en mycket produktiv skriftställare, så att hans erfarenheter och iakttagelser kunde komma vidsträckta folklager till del och väcka nya krafter till denna så fruktbringande idéns tjänst.

Redan åren 1848 och 1849 skrev Huber i en tidskrift om de företag, som grundats enligt Owens och Fouriers kooperativa idéer. Men först år 1855 utkom hans vidlyftiga arbete i två band „Resebrev från Belgien, Frankrike och England,“ i vilket arbete Kooperationen ägnas stor uppmärksamhet. Hubers biografi säger om detta arbete: „Denna bok var i långa tider en viktig källskrift för dem, som sökte uppgifter om den kooperativa rörelsens utveckling i England och Frankrike och har den såsom sådan blivit ofta anlitad, enär däri lämnas en grundlig framställning om äldre kooperativa företag.“ Liksom en fortsättning på detta arbete utgav Huber år 1861 „Sociala resebrev från England“. Tre år senare utkom hans bok „De arbetande klassernas självhjälp genom Kooperation“. Härefter utgav han ända till år 1869 en serie „Sociala frågor“. Såsom den första i

denna serie utkom skriften „Den kooperativa rörelsen och lantarbetarna“, vari framställdes, hurusom proletariatet på landet kan genom andelslag höja sig och fästa sig vid sin hemtrakt. Något senare utkom „Pioniärerna i Rochdale, en bild ur den kooperativa rörelsen“. Huber planlade ännu under sin levnadsafton ett vidlyftigt verk om Kooperationen, men detta hann han icke fullborda.

Otaliga kortare artiklar om den kooperativa rörelsen publicerade Huber i särskilda tidskrifter.

Redan denna förteckning utvisar, huru outtröttligt verksam Huber var för att göra den kooperativa idén känd. Men till detta litterära arbete inskränker sig likväl icke på långt när Hubers verksamhet såsom förkämpe för Kooperationen. Huber sökte även genom det talade ordet göra sin älsklingsidé bekant i så vida kretsar som möjligt. Överallt vid filantropiska kongresser, vid fackföreningsmöten och offentliga fester var han närvarande för att förklara sin idé och redogöra för dess segrar i olika länder.

Huber uppfattar och tolkar i sina verk den kooperativa frågan såsom en kulturfaktor av vidsträcktaste bärvidd. Häri ligger även hans huvudbetydelse; denna aktade och fint bildade tänkare och själfulle skriftställare har för den kooperativa idén vunnit många kretsar, för vilka dess betydelse eljes hade förblivit fullkomligt främmande. På vissa områden, såsom med avseende å kooperativa byggnads- och konsumtionsföreningar, har han tagit även praktiska initiativ. Men den avgörande betydelsen i hans verksamhet ligger emellertid just däri,

att han lärt oss att förstå kooperationen såsom en oskiljaktig del av den sociala frågan såväl med avseende å dess ekonomiska som etiska sida. Grunddragen av sitt åskådningssätt hade Huber skapat genom eget tankearbete; erfarenheterna utifrån gävo anledning till dess vidare utveckling. En hög estetisk bildning och en sällsynt begåvning för såväl muntlig som skriftlig framställning gjorde det för honom möjligt att framställa sina tankar i en behaglig och medryckande form. Då här till ännu kommo vidsträckta kunskaper och en den strängaste självkritik, så förstå vi, varför Huber måste anses såsom en av den kooperativa rörelsens viktigaste banbrytare och samtidigt såsom dess första klassiska författare.

Huber fick under sitt livs afton röna mycket erkännande och mycken välvillighet. Flera universitet utnämnde honom till sin hedersdoktor, konungen av Preussen förlänade honom en hög orden. Han blev en rådgivare för ministrar och andra höga vederbörande. Men den bästa glädjen och den högsta tillfredsställelsen fann Huber i att se den kooperativa idén segerrikt skrida framåt och medföra lycka och ny tro på livet åt talrika beträngda och i andlig hjälplöshet levande folkmassor.

HERMANN SCHULZE-DELITZSCH

Hermann Schulze-Delitzsch.

Schulze-Delitzschs och Raiffeisens namn nämnas alltid jämsides såsom den tyska kooperationens frejdade upphovsmän. Ett oförgätligt rykte hava båda dessa män i den kooperativa rörelsens historia i Tyskland. Schulze-Delitzsch var född tio år tidigare än Raiffeisen och även såsom banbrytare för kooperationen bör Schulze-Delitzsch anses såsom föregångare, om också efterskörden av hans livsverksamhet icke är lika riklig och betydelsefull som Raiffeisens. Hans arbete för grundläggande av kooperationen är synnerligen betydelsefullt och intressant.

Schulzes förfäder hade i många led varit domare i staden Delitzschs distrikt. Såsom flera andra den tidens domare voro de icke enbart tjänstemän, utan samtidigt i ordets fulla bemärkelse medborgare i sitt lilla samhälle; de bodde å egen gård och skötte vid sidan av sin tjänst sitt eget jordbruk. På detta sätt hade Schulzeska släkten småningom genom många band sammanknutits med livet i det lilla Delitzsch, kände fullkomligt dess förhållanden, levde av all sin själ med i dess såväl sorgliga som glada öden.

Hermann Schulze, som gjorde släktens namn så berömt, föddes år 1808 såsom dåvarande borgmästarens

i Delitzsch älsta barn. Redan under sin ungdomstid hade han gott tillfälle att göra sig väl bekant med befolkningens i trakten liv. Men ännu mera fick han tillfälle därtill, då han år 1840 blev domare i Delitzschs distrikt, vilken befattning han innehade i tio år. Även efter det han för sina politiska åsikters skull varit tvungen att lämna domarevärvet, förblev han bosatt i sin hemstad.

Kännetecknande för Schulze är hans stora frihetskärlek, hans självständighet och demokratiska åsikter. Vid den tid, då Schulze var i sin mannaålders bästa kraft, framträdde i Preussen likasom i flera andra länder i Europa de demokratiska strävandena synnerligen kraftigt. Folket, som vaknat ur sin långa sömn, fordrade politiska rättigheter, och Fredrik Wilhelm IV måste år 1849 sammankalla folkets representanter och samtycka till införande av ett konstitutionellt regeringssätt. Schulze var representant för sin hemstad och försvarade kraftigt folkrepresentanternas rättigheter. Så yttrade han i ett tal, som han höll år 1850, om folkrepresentationens ställning följande: „Till lydnad, d. v. s. till ovillkorlig underkastelse utan val och prövning äro endast krigare under fanan ävensom en del tjänstemän förpliktade. Folkrepresentationen kan icke tillåta, att den kommenderas, och den kan icke emottaga befallningar av regeringen, då den en gång är lika berättigad med regeringen uti lagstiftningen.“

Men om ock Schulze av innersta hjärta deltog i dessa demokratiska strider, förstod han icke desto mindre full-

komligt klart, att folket ännu icke genom politisk verksamhet på något mera genomgripande sätt kan omskapa sina förhållanden. Därtill behöves seghet, flit, förlitande på egen hjälp och framför allt en kraftfull, av gemensam samfundsanda livad verksamhet. I detta avseende motsatte han sig alldeles avgjort de förhoppningar, som kyttade i vida lager av den tidens folk. Nyss vaknat till politiskt självmedvetande trodde nämligen folket i de första segrarnas yra, att det i statsmakten skulle erhålla en trollstav, varmed det på några timmar vore i stånd att framtrolla nya lyckliga förhållanden. Häri har man ock förklaringen till, att den lysande, begåvade folkledaren Lassalle fick till stånd en så kraftig väckelse bland arbetarna, då han skrev på sin fana: „Folkets lägsta lager, skaffen först statsmakten i edra händer, så skolen I kunna avlägsna allt det elände ni lida av!“ Schulze bedömde strängt dessa strävanden hos den tidens arbetsklass: „Vad säger nu arbetarpartiet, som fordrar åt sig statsunderstöd? Vi utgöra 89, enligt en annan beräkning 95 % av hela befolkningen. Vi utgöra egentligen staten och vi vilja av staten få kapital för utövande av vårt yrke, ty själva kunna vi ej hjälpa oss, vi kunna icke med egna krafter resa oss högre, ty vår ställning gör detta omöjligt för oss. Detta föranleder oss alldeles naturligt att uppställa följande fråga: Om detta vore sant, om en så stor del av befolkningen ej förmådde själv hjälpa sig i ekonomiskt avseende, huru kunde då staten hjälpa dessa medborgare, just denna stat, om vilken de säga, att de själva bilda den? Detta är ju ett

Härmed voro de värsta svårigheterna övervunna och den kooperativa rörelsen bland Tysklands hantverkare gick härefter sin jämna gång. Men förrän en så vacker skörd på det kooperativa arbetets fält hade mognat, hade därtill erfordrats ett segt, uppoffrande arbete, mycken djärv förtröstan på framtiden och en hänförelse, som ständigt var levande. Schulze var en av de få utvalda, vilka ödet beskärt de egenskaper, som krävas för ett dylikt nyodlararbete. Han var ständigt andligen vaken, arbetsförför och en energisk man. Om han på allvar strävade till ett mål, skyggade han icke för mötande hinder. Han var mäktig de största ansträngningar.

Sedan Schulze utvecklats till man och en gång kommit till den övertygelsen, att folkets bottenlager icke kunde höjas genom annat än genom Kooperation, genom att förena småfolkets spridda, svaga krafter och samtidigt uppfostra det till självverksamhet, blev han en den ivrigaste och verksamaste förkämpe för den kooperativa rörelsen.

Med outtröttlig iver arbetade Schulze i sina kooperativa föreningar. „Såsom en trogen lärare,“ så berättar Schulzes biograf, „och en på folkets bästa ständigt tänkande man skydde han aldrig arbete och ansträngningar. Utan någon slags ersättning utarbetade han stadgar, ledde möten, gav anvisningar i bokföring, var med om att utreda tvistiga frågor, framkastande nya uppslag, väckte ny hänförelse hos de uttröttade.“ Till närbelägna trakter gjorde han själv resor och bildade där nya kooperativa föreningar, medan deputationer kommo till

honom från avlägsna orter för att anhålla om hans råd och ledning.

För att göra den kooperativa idén känd i allt vidare kretsar utgav Schulze år 1853 ett arbete, riktat till Tysklands hantverkare och arbetare, i vilket han ger en populär framställning av de kooperativa företag, som i England och Frankrike kommit till stånd, och berättar om de resultat hans egna föreningar vunnit. År 1854 begynte han i en tidskrift redigera en särskild avdelning för främjande av den kooperativa idén. Denna avdelning fortsattes från år 1861 såsom en självständig kooperativ tidskrift, kallad „Blätter für Genossenschaftswesen“, vilken ännu i dag är ett livskraftigt, mycket läst blad.

Men snart blev antalet kooperativa föreningar i Tyskland så stort, att de krävde Schulzes hela tid. Inom de kooperativa föreningarna vaknade då tanken, att föreningarna av sina årliga vinstmedel skulle erlagga en bestämd procent åt Schulze såsom ersättning för hans arbete och därigenom göra det för honom möjligt att helt ägna sig åt den fortsatta utvecklingen av den av honom grundade kooperativa rörelsen. De kooperativa föreningarnas medel voro emellertid så små, att Schulzes av dem sammanbragta årliga lön ej steg till mera än en tredjedel av vad en vanlig domare på den tiden fick i en medelstor tysk stad. Schulze tvekade emellertid icke ett ögonblick att på dessa villkor emottaga uppdraget. Följande av honom själv uttalade ord karaktärisera hans dåvarande sinnesstämning: „Jag är av innersta hjärta

övertygad om kooperationens betydelse för Tysklands hantverkare och arbetare och har ur det mödosamt sådda utsädet redan fått se en så riklig skörd växa fram, att redan den plikt envar medborgare har att befordra det allmänna bästa, bestämmer mitt val. Dessutom vore det mig omöjligt att avstå från ett arbete, som under årens lopp blivit mig så kärt.“

På detta sätt blev Schulze den unga kooperativa rörelsens i Tyskland första ombudsman, „Anwalt,“ vilken benämning ledaren för de tyska kooperativa föreningarnas riksförbund ännu använder. I detta värv uppställde Schulze för sig följande uppgifter: 1) den kooperativa rörelsens representerande i pressen, på nationalekonomiska möten och i allmänhet i det offentliga livet samt särskilt bevakande av kooperationens intressen i lagstiftningen och dess utvecklande över huvud, 2) understödjande och handledning vid bildande av kooperativa föreningar och deras vidare utveckling, 3) uppehållande av samverksamhet och samkänsla emellan de kooperativa föreningarna sålunda, att å skilda trakter arbetande föreningars erfarenheter bliva tillgodogjorda för befordrande av det gemensamma arbetet och att föreningarna uppmanas att ingå affärsförbindelser med varandra samt sammansluta sig i syfte att med gemensamma krafter bevaka sina intressen.

Schulze stod ända till sin levnads slut på denna post, och det arbete han såsom ledare för den kooperativa rörelsen utförde för dess bästa, är omätligt. Nya föreningar uppstodo årligen i mängd bland hantverkarna,

så att deras antal år 1883, då Schulze avled, var närmare ettusen. Även verkade Schulze ständigt för en fastare organisation av den kooperativa rörelsen. Han förmådde de lokala föreningarna att sig emellan bilda landskapsförbund. Härigenom blev det för kooperatörerna lättare att utbyta erfarenheter och Schulze kunde vid förbundens möten personligen meddela nya impulser åt funktionärerna vid de å skilda orter arbetande föreningarna. En annan betydelsefull händelse inträffade, då genom Schulzes försorg en egen bankinrättning grundades för de kooperativa föreningarna. Den påbörjade sin verksamhet år 1865 med ett kapital av omkring en miljon mark och gjorde föreningarna oberoende av privata kapital.

Men särskilt har Schulze stora förtjänster såsom skapare av Preussens lag om kooperativa föreningar. Till 1863 års lantdag, under vilken man arbetade på en revision av aktiebolagslagen i Preussen, inlämnade han ett färdigt lagförslag, enligt vilket de kooperativa föreningarna såsom ett speciellt slag av bolag erhöles samma rättsliga ställning som övriga bolag. Detta lagförslag blev sedermera föremål för behandling i en kommitté, i vilken Schulze var medlem, och det blev med en del ändringar år 1867 antaget såsom lag i Preussen. Denna preussiska lag använde sedermera de övriga tyska staterna såsom förebild. Den vidare utvecklingen och revisionen av lagen om kooperativa föreningar var för Schulze under hans ålderdoms dagar en hjärtesak. Till flera lantdagar inlämnade han reformförslag till denna lag, t. o. m.

Härmed voro de värsta svårigheterna övervunna och den kooperativa rörelsen bland Tysklands hantverkare gick härefter sin jämna gång. Men förrän en så vacker skörd på det kooperativa arbetets fält hade mognat, hade därtill erfordrats ett segt, uppoffrande arbete, mycken djärv förtröstan på framtiden och en hänförelse, som ständigt var levande. Schulze var en av de få utvalda, vilka ödet beskärt de egenskaper, som krävas för ett dylikt nyodlararbete. Han var ständigt andligen vaken, arbetsför och en energisk man. Om han på allvar strävade till ett mål, skyggade han icke för mötande hinder. Han var mäktig de största ansträngningar.

Sedan Schulze utvecklats till man och en gång kommit till den övertygelsen, att folkets bottenlager icke kunde höjas genom annat än genom Kooperation, genom att förena småfolkets spridda, svaga krafter och samtidigt uppfostra det till självverksamhet, blev han en den ivrigaste och verksamaste förkämpe för den kooperativa rörelsen.

Med outtröttlig iver arbetade Schulze i sina kooperativa föreningar. „Såsom en trogen lärare,“ så berättar Schulzes biograf, „och en på folkets bästa ständigt tänkande man skydde han aldrig arbete och ansträngningar. Utan någon slags ersättning utarbetade han stadgar, ledde möten, gav anvisningar i bokföring, var med om att utreda tvistiga frågor, framkastande nya uppslag, väckte ny hänförelse hos de uttröttade.“ Till närbelägna trakter gjorde han själv resor och bildade där nya kooperativa föreningar, medan deputationer kommo till

honom från avlägsna orter för att anhålla om hans råd och ledning.

För att göra den kooperativa idén känd i allt vidare kretsar utgav Schulze år 1853 ett arbete, riktat till Tysklands hantverkare och arbetare, i vilket han ger en populär framställning av de kooperativa företag, som i England och Frankrike kommit till stånd, och berättar om de resultat hans egna föreningar vunnit. År 1854 begynte han i en tidskrift redigera en särskild avdelning för främjande av den kooperativa idén. Denna avdelning fortsattes från år 1861 såsom en självständig kooperativ tidskrift, kallad „Blätter für Genossenschaftswesen“, vilken ännu i dag är ett livskraftigt, mycket läst blad.

Men snart blev antalet kooperativa föreningar i Tyskland så stort, att de krävde Schulzes hela tid. Inom de kooperativa föreningarna vaknade då tanken, att föreningarna av sina årliga vinstmedel skulle erlägga en bestämd procent åt Schulze såsom ersättning för hans arbete och därigenom göra det för honom möjligt att helt ägna sig åt den fortsatta utvecklingen av den av honom grundade kooperativa rörelsen. De kooperativa föreningarnas medel voro emellertid så små, att Schulzes av dem sammanbragta årliga lön ej steg till mera än en tredjedel av vad en vanlig domare på den tiden fick i en medelstor tysk stad. Schulze tvekade emellertid icke ett ögonblick att på dessa villkor emottaga uppdraget. Följande av honom själv uttalade ord karaktärisera hans dåvarande sinnesstämning: „Jag är av innersta hjärta

övertygad om kooperationens betydelse för Tysklands hantverkare och arbetare och har ur det mödosamt sådda utsädet redan fått se en så riklig skörd växa fram, att redan den plikt envar medborgare har att befordra det allmänna bästa, bestämmer mitt val. Dessutom vore det mig omöjligt att avstå från ett arbete, som under årens lopp blivit mig så kärt.“

På detta sätt blev Schulze den unga kooperativa rörelsens i Tyskland första ombudsman, „Anwalt,“ vilken benämning ledaren för de tyska kooperativa föreningarnas riksförbund ännu använder. I detta värv uppställde Schulze för sig följande uppgifter: 1) den kooperativa rörelsens representerande i pressen, på nationalekonomiska möten och i allmänhet i det offentliga livet samt särskilt bevakande av kooperationens intressen i lagstiftningen och dess utvecklande över huvud, 2) understödjande och handledning vid bildande av kooperativa föreningar och deras vidare utveckling, 3) uppehållande av samverksamhet och samkänsla emellan de kooperativa föreningarna sålunda, att å skilda trakter arbetande föreningars erfarenheter bliva tillgodogjorda för befordrande av det gemensamma arbetet och att föreningarna uppmanas att ingå affärsförbindelser med varandra samt sammansluta sig i syfte att med gemensamma krafter bevaka sina intressen.

Schulze stod ända till sin levnads slut på denna post, och det arbete han såsom ledare för den kooperativa rörelsen utförde för dess bästa, är omätligt. Nya föreningar uppstodo årligen i mängd bland hantverkarna,

så att deras antal år 1883, då Schulze avled, var närmare ettusen. Även verkade Schulze ständigt för en fastare organisation av den kooperativa rörelsen. Han förmådde de lokala föreningarna att sig emellan bilda landskapsförbund. Härigenom blev det för kooperatörerna lättare att utbyta erfarenheter och Schulze kunde vid förbundens möten personligen meddela nya impulser åt funktionärerna vid de å skilda orter arbetande föreningarna. En annan betydelsefull händelse inträffade, då genom Schulzes försorg en egen bankinrättning grundades för de kooperativa föreningarna. Den påbörjade sin verksamhet år 1865 med ett kapital av omkring en miljon mark och gjorde föreningarna oberoende av privata kapital.

Men särskilt har Schulze stora förtjänster såsom skapare av Preussens lag om kooperativa föreningar. Till 1863 års lantdag, under vilken man arbetade på en revision av aktiebolagslagen i Preussen, inlämnade han ett färdigt lagförslag, enligt vilket de kooperativa föreningarna såsom ett speciellt slag av bolag erhöles samma rättsliga ställning som övriga bolag. Detta lagförslag blev sedermera föremål för behandling i en kommitté, i vilken Schulze var medlem, och det blev med en del ändringar år 1867 antaget såsom lag i Preussen. Denna preussiska lag använde sedermera de övriga tyska staterna såsom förebild. Den vidare utvecklingen och revisionen av lagen om kooperativa föreningar var för Schulze under hans ålderdoms dagar en hjärtesak. Till flera lantdagar inlämnade han reformförslag till denna lag, t. o. m.

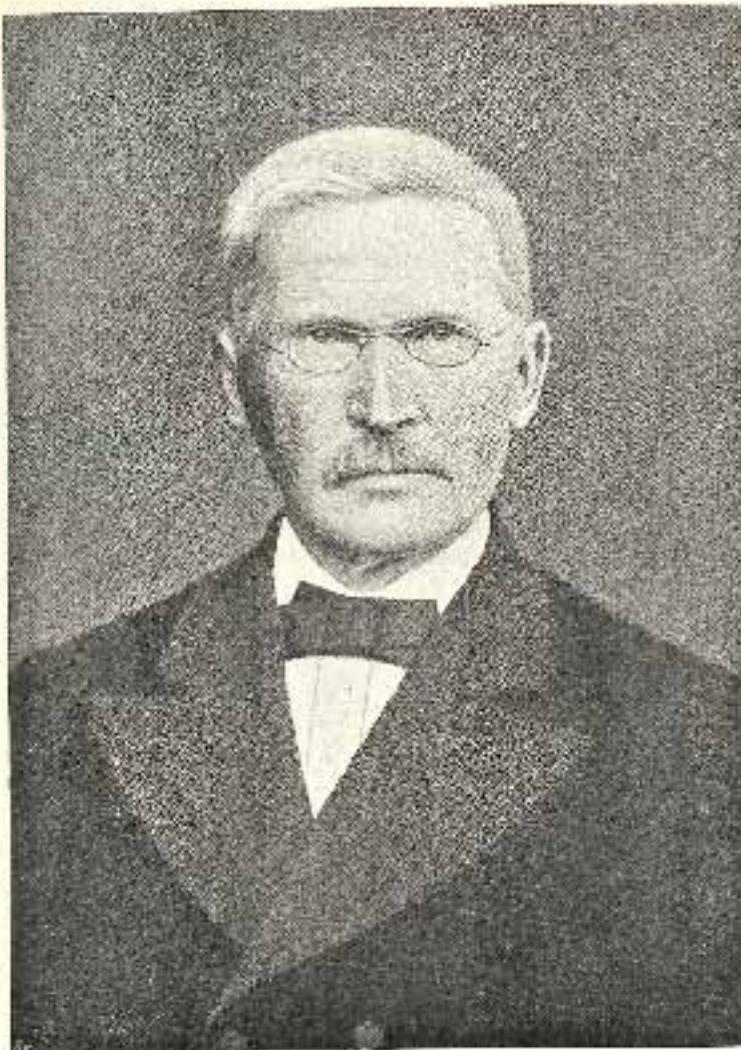
lät han vid 73 års ålder invälja sig till Tysklands riksdag, emedan han förmodade, att frågan under denna riksdag skulle få sin definitiva lösning. Då detta icke inträffade, utgav han år 1883 ett arbete „Material till revision av lagen om kooperativa föreningar“, varav man sedermera, då omarbetandet av lagen slutligen vidtog, hade en synnerlig hjälp. Även eljes måste Schulze givas det erkännandet, att han, som redan från början var en praktisk och insiktsfull jurist, skapade permanenta former för de unga kooperativa föreningarna, deras förbund och deras partiaffärer. Samtida kooperatörer både i Tyskland och i utlandet tillämpade sedermera principerna för de av Schulze skapade organisationerna.

Schulze-Delitzsch dog vid hög ålder den 29 april 1883. Av högt värde var Schulzes verksamhet inom alla områden av den kooperativa rörelsen, och han fick ock röna varm sympati och erkännande både i hemlandet och även långt utom dess gränser. „Det är icke många av hans samtida“, säger hans levnadstecknare, „som visats en så stor uppmärksamhet och blivit så högt uppskattad även långt utom hemlandets gränser som Schulze. Från England, Frankrike, Holland, Belgien, Italien, till och med från Amerika strömmade till honom från allehanda föreningar och enskilda berömda personligheter hedersbevisningar och skrivelser med erkännanden för hans verksamhet.“

Men ehuru Schulzes arbete var så värdefullt för utvecklandet av den kooperativa rörelsen, har eftervärlden

icke ur hans stora och intensiva verksamhet sett en lika riklig skörd uppstå, som den, vilken uppspirade på den i anspråkslösa förhållanden arbetande, olärda „fader“ Raiffesens arbetsfält. Såsom envar vet, hava de efter Raiffesens principer grundade kooperativa jordbrukskassorna segerrikt utbredd sig över hela världen; de äro så livskraftiga, att deras antal tillväxer med många tusen årligen. Däremot hava de enligt Schulzes system grundade kooperativa kassorna, så stora tjänster de än gjort många länders fattiga hantverkare, lyckats slå rot endast å begränsade områden, huvudsakligen bland stadsbefolkningen, och i rätt många av dem hava kapitalistiska tendenser gjort sig gällande. Av de enligt Schulzes principer grundade kooperativa kassorna hava nämligen flera ombildats till bolag och bland dem hava konkurser inträffat jämförelsevis ofta. Orsaken till allt detta har varit den, att Schulze, likasom sina samtida, alltför mycket beundrade den individuella friheten och organiserade sina kooperativa kassor så, att de blevo starkt genomträngda av dess anda. Raiffeisen kände instinktmässigt bättre de eviga krafter, som uppehålla det mänskliga livet. Att tjäna det gemensamma bästa och därigenom fosterlandet och Guds rike var hans huvudsyfte i allt. Men vad som gör Schulze, trots alla hans brister, till en stor och beundransvärd människa och kooperatör, är framför allt hans brinnande intresse och uppooffrande, outtröttliga verksamhet att med tillhjälp av Kooperationen höja i fattigdom levande medmänniskor. Under detta sitt arbete övervann han alla hinder och

svårigheter och lyckades genom stora ansträngningar att åstadkomma storverk. Därför skall även Schulze-Delitzsch alltid intaga en ärofull plats bland den kooperativa rörelsens första stora vägbrytare.

F. W. RAIFFEISEN

F. W. Raiffeisen.

Jordbrukskassornas fader.

De, som icke närmare lärt känna Kooperationen, nämna såsom upphovsman till även jordbrukarnas kooperativa kassor (andelskassor) den utomordentligt begåvade, lärda tyska juristen Schulze-Delitzsch. Och även Raiffeisen själv ansåg sig hava erhållit idén till dem av honom.

Men denna uppfattning är oriktig. Schulze-Delitzsch var en man av sin tid, som beundrade individens obegränsade frihet och kapitalismen, som i någon mån tillämpade den kooperativa idén på vanliga bankprinciper och bankkutymer och på så sätt skapade en penninganstalt, vilken icke haft framgång i landsbygdens förhållanden, en penninganstalt, i vilken spekulatören och det privata vinstbegäret har en stor möjlighet att handla. Följden har även varit, att många stora Schulze-Delitzsch-kassor gjort konkurs och att ännu flera ombildats till vanliga aktiebanker. Mellan åren 1889 och 1905 hava nämligen 161 dylika stora kooperativa kassor ombildats till aktiebanker. Uti konungariket Sachsen t. ex. funnos år 1892 32 aktiebanker; av dem hade endast 6 ursprungligen grundats såsom sådana

och 26 hade från Schulze-Delitzsch-kassor ombildats till aktiebanker. Men vad beträffar dylika aktiebanker, har erfarenheten från alla länder visat, att de icke kunna tillfredsställa den stora majoritetens av jordbrukare kreditbehov, ehuru deras grundläggare ofta med de fagrade löften locka lantmännen att insätta i dem sina penningar.

Raiffeisen däremot har bildat sina kooperativa jordbrukskassor på helt andra grunder. Han hade hela sitt liv levat och verkat bland jordbrukare och lärt känna deras svagheter och behov. Han hade därtill ännu rönt inflytande av den ideella socialismens dåtida upphovsmän i Frankrike.

Men alldeles orätt vore att därför anse Raiffeisen hava varit en fantast; han var tvärtom en alltigenom praktisk man. Alla de grundtankar, som känneteckna den av Raiffeisen bildade jordbrukskassan, härleda sig just från hans djupa kännedom av landsbygdens förhållanden, av hans alltigenom praktiska karaktär och av hans klarsynthet.

Dessa Raiffeisens grundtankar för jordbrukskassorna voro följande:

1. Ett litet distrikt, så att förvaltarna av kassan känna alla dess medlemmar och kunna övervaka dem. — Däremot tilldelade Schulze-Delitzsch sina kassor vidsträckta operationsfält.

2. Avlägsnande av vinstbegär och egennytta vid kassaförvaltningen. I detta syfte endast en insats för varje medlem och denna dessutom liten; vinsten av rörelsen användes till ökande av den odelbara reservfonden

och till välgörande ändamål; kassaförvaltningen är oavlönad; dock åtnjuter kassaförvaltaren på sin höjd en anspråkslös årslön, utan andel i vinsten. — I Schulze-Delitzsch-kassorna finnas däremot höga insatser och de giva tillfälle till erhållande av hög ränta på det insatta kapitalet; kassaförvaltarna hava delaktighet i vinsten.

3. En faderlig omsorg från kassaförvaltningens sida gentemot låntagarna: lån beviljas endast åt sedligt världiga, som kunna använda dem till förkovrande av sin ekonomi; ändamålet med lånen undersökes och lånets användning kontrolleras. — Däremot ansåg Schulze-Delitzsch, att det för de kooperativa kassorna var likgiltigt, vartill den lånbehövande använder sitt lån, blott han har säker borgen.

Under den första tiden ansågos i inflytelserika kretsar Schulze-Delitzsch-kassorna såsom de enda förnuftiga, antagligen emedan de minst avveko från de dittills kända bankerna. Av dem bildades till en början ett vida större antal än av Raiffeisens kassor både i Tyskland och i andra länder.

Men efter någon tids förlopp börja Raiffeisens jordbrukskassor vinna insteg å landsbygden, medan Schulze-Delitzsch-kassorna förbliva bankinrättningar för städernas mindre bemedlade befolkning. Numera utbreder sig Raiffeisens system, något modifierat efter de nationella förhållandena och tidens fordringar, uteslutande bland lantbefolkningen i de flesta länder, icke blott i Europa, utan även i andra världsdelar, så att av dem för närvarande torde finnas omkring 70—80,000, med omkring

10 miljoner jordbrukare såsom medlemmar och miljar-
der i kapital, som kunna utlånas.

Enligt de uppgifter, som stå till buds, då detta skri-
ves, fanns under nedannämnda år i olika länder följande
antal huvudsakligen enligt Raiffeisens system bildade
jordbrukskassor:

L a n d	År	Antal kassor
Tyskland	1920	19,261
Österrike	1911	7,631
Japan	1916	10,197
Ryssland	1917	16,477
Frankrike	1912	4,204
Rumänien	1914	2,755
Ungern	1916	2,425
Italien	1919	2,500
Brittiska Indien	1912	1,766
Bulgarien	1910	775
Nederländerna	1912	730
Serbien	1910	615
Belgien	1920	1,127
Finland	1920	728
Irland	1917	171
Schweiz	1918	228
Spanien	1918	503
Argentina	1915	377

* * *

Vem var och hurudan till sin karaktär var väl den man,
som åstadkom en så mäktig internationell reformrörelse,
som redan nu medfört lättnad för miljoner jordbrukare

i olika länder och som ännu synes vara så livskraftig,
att vi kunna förutsäga, att nya miljoner jordbrukare
från släkte till släkte komma att välsigna hans minne?

Raiffeisens farfader var prest i Rehn-provinsen. Hans
fader kunde på den lärda banan icke avancera ens till
präst, utan blev på landsbygden en slags kommunal
tjänsteman, till vars distrikt hörde flera små landskom-
muner och vars uppgift var att vara förman för dessa
kommuners förmän; han handhade således delvis samma
uppgifter som våra kommunalnämnders ordförande och
våra befallningsmän. Denna tjänsteman utnämndes till
sin befattning för ett visst antal år i sänder av en högre
ämbetsman, motsvarande vår landshövding, och valet
skedde bland personer med ganska ringa kunskaper,
ehuru ifrågavarande tjänsteman bar det ståtligt klin-
gande tjänstenamnet borgmästare.

Denna Raiffeisens fader förde ett så dåligt liv, att
han blev sinnessjuk, förlorade sin tjänst och dog tidigt,
lämnande åt familjen i arv sjukdom och fattigdom.
Av nio barn var en jordbrukarnas blivande räddare
Friedrich Wilhelm Raiffeisen, som föddes år 1818 och
vid fadrens frånfälle var endast tre år gammal.

Hans uppfostran utvecklade hos honom ett varmt
religiöst sinne, som han bibehöll under hela sitt liv.
Därtill erhöi han den tidens (d. v. s. 1830-talets) folk-
skolbildning, varefter han inträdde såsom frivillig i
krigstjänst, avancerande därunder till underofficer, och
såsom sådan besökte han under ett par vintrar för
underofficerare anordnade kurser, vid vilka det under-

visades i matematik, fysik och kemi nästan lika mycket som i dåtida (1840-talets) gymnasier.

Men fastän Raiffeisens hem var jämförelsevis ringa, hans inhämtade kunskaper små och hans sociala ställning anspråkslös, har hans biograf, professor Fassbänder, vars framställning här följes, lyckats utreda, att han redan ifrån ungdomen hade starka böjelser för det ädla, rena, vackra, allmännyttiga, böjelser, som understöddes av hans varma religiositet. Därför umgicks han ej med andra underofficerare, vilkas liv på den tiden var ganska rått, utan sökte och fann en annan umgängeskrets.

I den trakt, där Raiffeisen tjänade såsom underofficer, fanns nämligen ett av unga bildade män och kvinnor bestående vänskapsförbund, vars sällskapsliv bestod i läsning av god litteratur, diskussion av ideella frågor och utövande av musik och sång. Medelpunkten i detta vänskapsförbund utgjordes av den unga läkarens å orten hem. Till kretsen hörde dessutom läkarens syster, några lärare och studenter samt prestgårdens unga döttrar. Det berättas om Raiffeisen, att alltid, när han kom, hälsades han med glädje, emedan han genom sitt vänliga väsen och sitt skämt upplivade hela sällskapet. Dessutom uppgives han redan i detta sällskap hava visat ett tydligt intresse för allmännyttiga strävanden, en djärv företagsamhetslust, som icke lät sig av motgångar avskräckas, samt praktiskt förstånd vid utförandet av sina planer.

Länge trivdes emellertid Raiffeisen ej i armén, utan strävade till och erhöll snart genom en morbroders

bemedling en anspråkslös skrivarebefattning i ett ämbetsverk, motsvarande vår länsstyrelse. Honom anförtrodda åligganden uppfyllde han väl och vann sålunda sina förmäns förtroende, så att han år 1846, vid 28 års ålder, utnämndes till enahanda kommunal befattning som hans fader innehaft. I denna sin tjänst arbetade han med hela sin energi och hela sin själ för höjande av sina kommuners andliga och materiella tillstånd. Folkskolor inrättades, skolhus byggdes, fattigvården förbättrades och därtill planlades och förbereddes grunderna för lanthushållningens upphjälpande genom *jordbrukskassor* (*andelskassor*).

Från denna anspråkslösa tjänsteställning avancerade Raiffeisen aldrig. Men han tilläts icke håller verka i fred på den första ort, dit han förordnades, utan han förflyttades t. o. m. ett par gånger till andra distrikt, tilldess han redan år 1865, eller således vid blott 48 års ålder, skildes från sin tjänst. Härtill medverkade i sin mån hans sjuklighet, som redan länge hade plågat honom och gjort honom t. o. m. halvblind. Det oaktat hade kommunerna åter valt honom till tjänsten, men den ämbetsman, som ägde att utnämna honom, gjorde icke detta, emedan Raiffeisen genom sin envishet hade väckt hans misshag.

Av sin tjänst erhöll Raiffeisen en obetydlig pension, som på långt när ej räckte till för familjens underhåll. Han försökte därför först inrätta en liten tobaksfabrik, men den misslyckades, och därefter grundade han en liten handelsaffär. Den inbringade icke håller till en

början mycket, varför han måste skuldsätta sig för att underhålla sin familj; ur hans brev från denna tid ser man, att dessa skulder åsamkade honom mycket bekymmer. Men småningom började dock handeln bära sig, åtminstone så mycket, att hans utkomst blev säkerställd.

Därjämte började småningom den idé, för vars främjande han i årtal hade utfört ett uppoftande, människovänligt arbete, säkerställa hans ålderdoms dagar, om än i en ganska anspråkslös form. Till år 1866 hade han med stor möda bildat inalles 5 jordbrukskassor och i spetsen för envar av dem lyckats vinna en präst såsom kassaförvaltare, utan vilken Raiffeisen ansåg jordbrukskassorna nästan omöjliga. Nämda år utgav han första upplagan av sin bok, i vilken han framställer jordbrukskassornas betydelse jämte råd för deras grundande och skötsel. Härefter bildades allt flera kassor samt i nya trakter. Raiffeisen förmådde lantbrukssällskapet i Rhen-provinsen att med kraft upptaga saken; bl. a. anställde det honom i sin tjänst såsom resande konsulent. Härav var följden, att i provinsen grundades den ena nya kassan efter den andra.

Snart sattes dessa kassor jämte vid sidan av dem uppkomna, likaså på medlemmarnas obegränsade ansvarighet baserade kooperativa inköpsföreningar på sitt första prov. År 1871 voro jordbrukarna i följd av föregående års missväxt i stort behov av utsäde, och Raiffeisen försökte få till stånd ett så organiserat kollektivköp, att samtliga på obegränsad personlig an-

svarighet (tillskottsplikt) baserade jordbrukarföreningar mot gemensam förbindelse ur någon bank skulle upplåna 150,000 tyska mark. Men alla försök i denna riktning strandade; så litet var ännu på denna tid förtroendet till de kooperativa föreningarnas soliditet. Det uppgives hava berört Raiffeisen rätt pinsamt, att en bank beviljade föreningarna den äskade summan, då han och tvänne andra med avseende å sin förmögenhet helt obekanta män gingo i borgen för densamma. Men denna smärtsamma erfarenhet hade likväl en ganska viktig påföljd för jordbrukarnas Kooperation. Den framkallade nämligen tanken på att sammansluta de lokala föreningarna till en centralförening, vars bildande blev målet för Raiffeisens följande verksamhet. Med beundransvärd uthållighet arbetade han, trots sitt sjukliga tillstånd (nästan fullständig blindhet och ett retligt nervsystem), på genomförandet av denna uppgift, tilldess han insåg, att dess tid ännu icke var kommen, emedan den kooperativa idén icke blivit kött och blod hos den tidens kooperatörer och icke håller lagstiftningen ännu erbjöd tillräckligt stöd för ett ofarligt förverkligande av planen. Endast motvilligt beslöt Raiffeisen därför välja aktiebolagsformen för en centralkassa (centralkreditanstalt), vilken hade blivit absolut nödvändig; visserligen svävade i hans föreställning redan då tanken att för jordbrukskassor, som ansluta sig till den berramade centralkassan, fastställa endast en begränsad ansvarighet gentemot denna, men vid denna tidpunkt saknades ännu för ett dylikt företags säkerhet nödiga lag-

stadganden, och tanken att uppmana jordbrukskassorna att ikläda sig obegränsad ansvarighet stämplades å motsatt håll såsom vanvettig. Så bildades på Raiffeisens initiativ redan år 1872 för Rhen-provinsens jordbrukskassor en egen centralinrättning, som samtidigt avsågs att bliva statistisk byrå, rådgivarebyrå, revisionskontor och centralkassa. I andra upplagan av sin samma år utgivna bok om jordbrukskassor talar Raiffeisen redan om att dylika centralkassor borde bildas i varje provins och dessa provinscentraler sedermera förbindas genom en gemensam rikscentral. I denna riktning började utvecklingen härefter ock att gå. Men redan år 1876 ombildades förenämnda Rhen-provins centralkassa till en hela riket omfattande centralkassa, och Raiffeisens avsikt var, att rikets samtliga jordbrukskassor tillsvidare skulle koncentreras i denna, för att på detta sätt en riktig kooperativ anda skulle kunna fås till stånd; först småningom borde provinsfilialer till rikscentralkassan grundas.

Snart blev det emellertid klart för Raiffeisen, att centralkassan hade tillräckligt arbete genom sin affärsrörelse och att jordbrukskassorna därutöver behövde ett *uppfostrande centralorgan*. I detta syfte bildades redan år 1877 ett förbund av jordbrukskassor, vars uppgift blev dels att arbeta på grundandet av nya kassor, dels att revidera de redan i verksamhet varande samt att befordra rotfästandet av en kooperativ anda. År 1879 grundades härför en särskild „Tidskrift för jordbrukarnas kooperation“. Raiffeisen blev direktör

för centralkassan, ordförande i förbundet och redaktör för tidskriften. Till en början hade man tänkt sig, att centralkassan även skulle förmedla inköp av jordbruksförnödenheter för jordbrukskassorna, till vilkas uppgift ursprungligen hörde även gemensamma inköp och

F. W. Raiffeisens minnesstod i Heddesdorff nära Neuwied, rest år 1902.

försäljningar. Men även detta befanns snart vara omöjligt. Man fann ej då någon bättre lösning än att bilda (år 1881) ett bolag „Raiffeisen & Comp.“, åt vilket R. avstod sin vid denna tid redan inbringande handelsaffär. Detta bolag fick ej enligt sina stadgar utdela

någon vinst åt aktionärerna, utan skulle all vinst samlas till en reservfond, och ägde bolaget att verka i allmännyttigt syfte. Detta företag grundade bl. a. ett eget boktryckeri för de till detsamma anslutna kooperativa föreningarnas tryckarbeten.

„Fader“ Raiffeisen tröstar en förtvivlad lantman. (Bronstavla på piedestalen av R:s minnesstod).

År 1888 slutade Raiffeisen sitt 70 år långa, nästan ständigt av sjuklighet, motgångar, tvivel och förnärmelser uppfyllda liv. Bl. a. hade de på en låg bildningsgrad stående medlemmarna av jordbrukskassorna blivit inbillade, att Raiffeisen skulle av sina förenämnda befatt-

ningar inhöstat stora vinster, ehuru han under hela sitt liv levde i små omständigheter och icke lämnade mycket efter sig.

Sådant var Raiffeisens liv, enkelt och anspråkslöst, utan större glans eller intresse.

Lantmannen tackar Raiffeisen. (Bronstavla på piedestalen av R:s minnesstod).

Först långa tider efter hans död anträffa vi en glanspunkt, som är fästad vid hans minne. Det var på sommaren 1902, då en ståtlig minnesstod över honom avtäcktes i hans hemkommun uti trädgården till den gård han ägt och som blivit inköpt till administrationsbyggnad för det av honom bildade förbundet.

Stoden, gjuten i brons, framställer Raiffeisen stående i naturlig storlek på en hög piedestal. (Bildens å sid. 111). På framsidan av piedestalen läsas endast orden *Fader Raiffeisen*. På båda sidorna av piedestalen finnas stora tavlor, gjutna i brons. Av dem framställer den ena en förtvivlad, uttröttad lantman, som Raiffeisen tröstar, och därunder står R:s valspråk: „Allt vad I haven gjort en av dessa mina minsta bröder, det haven I gjort mig.“ Den andra tavlan framställer samma lantman, som med ett handslag tackar Raiffeisen för att han med jordbrukskassans hjälp hade kunnat förkovra sig. Därunder stå de för oss alla bekanta orden: „Hjälp dig själv, så hjälper dig Herren.“

Till stodens avtäckningsfest hade infunnit sig tusentals representanter för de tyska jordbrukskassorna, vilka uttalade de varmaste tacksägelser inför Raiffeisens minne. I bredd med dem såg man representanter för jordbruks-ekonomiska kooperativa organisationer från flera europeiska länder, i vilka Raiffeisens jordbrukskassor slagit rot, även från Finland representanter för Sällskapet Pellervo, vilka nedlade kransar eller uppläste adresser; från andra länder hade sänts hälsningsskrivelser eller telegram.

* * *

Vi hava således sett, att denna fattiga, genom hela sitt liv sjukliga, olärda, i en anspråkslös social ställning levande man blivit en av världens märkesmän.

Med allt skäl vaknar hos oss önskan att lära närmare känna de karaktärsdrag, vilka av en sådan personlighet gjorde en märkesman.

Den innersta grunden i Raiffeisens väsen var en *enkel religiös övertygelse*, utan att han var på det klara med de olika konfessionernas dogmatiska skiljaktigheter. Om hans enkla religiösa övertygelse vittnar även hela hans liv och verksamhet. Han mediterade ständigt, huru han i sin tjänst kunde vara de under honom lydande kommunerna till verklig nytta. Det allmännas väl och därigenom tjänande av fosterlandet och Guds rike var hans huvudmål.

Om honom berättar en av hans närmaste bekanta, en katolsk präst, i ett brev följande: „Alla Raiffeisens tankar koncentrerade sig kring hans kooperativa arbete, vilket han ansåg vara en av Försynen honom ålagd plikt. Denna plikt förklarade han gärna vara en kärleksplikt, likasom han vanligen vädjade till den kristliga kärleken, då det gällde att hänföra andra att deltaga i det kooperativa arbetet.

Raiffeisen berättade mig en gång: „Då jag först var nödsakad att vända mig till de katolska prästerna för att erhålla deras medverkan i arbetet för jordbrukskassorna, fruktade jag högeligen, att de skulle nödgas mig att övergå till den katolska läran, men ingen talade ens därom, utan alla bemötte mig välvilligt och gävo mig livligt understöd. Men detta“, fortsatte han, „bragte mig att närmare taga reda på katolicismens läror, och jag fann, att de alltigenom sammanföll med mina åsikter.“

trycka honom. I detta avseende kunde han verkligen kallas „Lilla Bismarck“, såsom en av hans vänner på skämt kallade honom. Men huvudsaken var den glödande entusiasm, som uppfyllde honom, och som fick ständig näring från tvänne ur hans inre livs djupaste grund framvällande källor: en varmhjärtad människokärlek och en orubblig förtröstan på Gud. Alla veta vi likväl, huru ofta även de mest entusiastiska människor, som därtill äga den bästa och ärligaste vilja, misslyckas i sina planer och strävanden, då de antingen icke känna eller icke rätt uppskatta det verkliga livets hårda villkor. Men Raiffeisen ägde, utom sin hängivenhet för allt gott och sin vidhjärtade människokärlek, även en utomordentligt praktisk karaktär, och han ägde i hög grad alla de egenskaper, som bilda en det praktiska och verksamma livets man: omdömetts klarhet och den praktiska blick, som alltid ledde honom till ett ändamålsenligt sätt att förverkliga sina idéer och satte honom i stånd att rätt bedöma förhållandena. Det vore att orätt bedöma Raiffeisens strävanden, om man trodde, att grundandet av jordbrukskassor och organiserandet av en ändamålsenlig jordbrukskredit genom dem skulle varit hans innersta tanke och egentliga huvudmål. Han ansåg de kooperativa kassorna vara blott medel och grundval för ernående av ett vida högre och längre syftande huvudmål. I hans sinne hägrade våra nuvarande samhällsförhållandens fullständiga förnyelse på grundvalen av en levande kristendom. De kooperativa föreningarna tänkte han sig såsom övergångsstadier

under vägen till detta huvudmål, ett kristligt-broderligt samliv.“

På detta sätt skriver en av Raiffeisens vänner efter hans död.

Raiffeisens hela verksamhet överensstämde med denna kristliga uppfattning. För honom var arbetet balsam under hans tunga liv, och han hördes aldrig beklaga sig över sina lidanden, fastän han under slutet av sitt liv knappast mera kände det, som kallas hälsa.

Enhuru redan under årtal sjuk och nästan blind, var han emellertid outtröttligt verksam. Underordnande sig Guds vilja hade han intet annat levnadsmål än uppfyllandet av plikten, och därmed avsåg han full verksamhet så länge krafterna det medgiva. Sjukdomen ansåg han vara sänd av Gud till vår sedliga rening i den betydelse, att en svag och bräcklig kropp är en kraftig påminnelse om att städse hålla döden för ögonen och ihågkomma högre ändamål.

Raiffeisens mångåriga medarbetare i det kooperativa arbetet under senare delen av hans liv och författaren av hans biografi, professor Fassbänder, skriver om honom på följande sätt: „De olika kristna konfessionerna, sådana de nu en gång existera, ansåg Raiffeisen med avseende å huvudmålet, frälsningen, jämbördiga; och i enlighet med denna sin uppfattning besökte han, huru det varje gång föll sig, de olika religionssamfundens gudstjänster. Valet avgjordes oftast av en god predikant. Sålunda deltog han, under de år jag umgicks med honom i Neuwied, för det mesta i gudstjänsten uti

Herrnhutarnas kyrka. Om han under sina resor dröjde i en rent katolsk församling, besökte han även den katolska gudstjänsten och iakttog då även gudstjänstens rent yttre former, såsom jag själv sett, exempelvis knäböjandet vid framförandet av helgonbilder. Thomas av Kempis härliga bok „Om Kristi efterföljelse“ uppskattade han mycket högt och lät alltemellan läsa för sig ställen därur.

Med avseende å totalintrycket av Raiffeisens religiösa åsikter måste jag anse honom dela deras åskådning, vilka vilja fästa den uteslutande och hela huvudvikten vid det sedliga livet, ligkiltigt, på vilken dogmatisk grundval det vilar.

Även däri skilde han sig ej från en vanlig olärd man, att han på grund av karaktären hos förfäktaren av en åsikt var benägen att sluta till själva åsiktens riktighet.

Enahanda var hans förhållande till de politiska partierna. Utvecklingen av det politiska partilivet i Tyskland väckte till den grad hans avsmak, att han under årtal icke vidare deltog uti valen och icke lämnade sin röst åt något parti. Men en särskild anledning till att han icke röstade var även den omständigheten, att han trodde, att hans sociala verksamhet till allas förmån icke tillät honom att politiskt ställa sig på någon särskild riktnings sida.

Vid bedömandet av Raiffeisens andliga begåvning måste vi säga: han hade ett klart förstånd och en skarp uppfattningsförmåga, men hans andliga begåvning höjde

sig icke över medelmåttan. Han var ingalunda något särskilt ljushuvud, än mindre ett snille, eller ens en man med högtflygande ande, utan hos honom gjorde sig alltid någonting hemgjort gällande vid sidan av all idealitet, och vad han än gjorde, måste det åstadkommas genom flit och övning. Han var i främsta rummet en praktisk karaktär, i sina strävanden och i sin uppfattning vänd mot reala företeelser. Sålunda var han stolt över att kunna uppföra några byggnader utan byggmästares hjälp, varvid han naturligtvis icke undgick att betala lärpengar för sina misstag. På fördjupande av sitt vetande genom inhämtande av allmän bildning lade han icke stort värde. Det finnes ju många intellektuellt högt stående människor, vilka i följd av särskilda omständigheter i sin ungdom icke varit i tillfälle att utbilda sig genom regelbunden skolgång, men vilka outtröttligt sökt genom självstudium avlägsna denna brist och därvid vunnit stora resultat. Beträffande Raiffeisen har det alltid varit en psykologisk gåta, att han, å ena sidan med sin religiösa åskådning och å andra sidan med sitt djupa intresse för bondeståndets höjande, kände så litet behov att, genom att fördjupa sig i den teologiska och nationalekonomiska litteraturen, utvidga sina kunskaper på dessa båda områden och skaffa sig en vetenskaplig grund för sina åsikter. På detta sätt kom han ock onekligen mången gång att bedöma Kooperationen ensidigt, emedan han saknade tillräcklig översikt över den modärna agrarfrågan. Visserligen hindrade hans ögonsjukdom honom att läsa och hans tid var genom

korrespondens och hans rastlösa arbete för den kooperativa idéns bekantgörande nog så knappt tillskuren. Då han någon gång om morgonen eller kvällen besökte mig och hörde, vilket psykologiskt eller filosofiskt problem jag just under ledning av någon stor tänkare begrundade, skakade han på huvudet och yttrade: „Det är brödlösa kunskaper; blott man känner jordbrukskasorna, är allt det där onödigt“. Och han sade detta icke blott på skämt, utan han uppmanade mig allvarligt att lämna alla teoretiska studier åsido.

Man kan lugnt kalla Raiffeisen *ensidig* i sina kunskaper och strävanden. Men i denna ensidighet låg samtidigt både hans svaghet och styrka.

Raiffeisens väsen låg icke så mycket i hans framstående förstånd som i hans vilja. Såsom det viktigaste draget i hans karaktärs egenskaper, såsom hans andliga väsens egentliga grunddrag, möter oss hans *kraft* och *viljefasthet*, vilka stundom kunde förefalla nästan sjukliga. Han hade för princip att hållre eftersträva det mindre, men med säker framgång, än mera med osäkert resultat. Uppbrusning, som snart efterföljes av krafternas avmattning, vilket man eljes ofta ser hos människor, som lätt hänföras, förmärktes icke hos honom. Allvarligt och ståndaktigt vandrade han emot det en gång föresatta målet, till dess detta var uppnått. Outtröttligt var han i verksamhet; men den punktlighet, det lugn och den ordning, som han i sin verksamhet iakttog, är dessutom beundransvärd. Allt skedde enligt en noga bestämd dagordning och, såvitt möjligt var, uppsköts

ingenting till följande dag, utan allt utfördes omedelbart. Av hans kraftfullhet, viljestyrka och långvariga lidanden härflöt en i hans väsen stundom under äldre dagar framträdande stränghet och envishet, som måste väcka mera avsmak än hänförelse och som ofta verkade kylande och dödande. Ganska betecknande är i detta avseende yttrandet av en man, som på äldre dagar mycket umgicks med Raiffeisen: „Vid närmare umgänge lär man sig att högakta honom, men icke att älska“. Särskilt när han blev uppbragt, erhöles hans anletsdrag ett så fult uttryck, att det kunde väcka avsky. När det var fråga om förverkligande av hans idéer, kunde Raiffeisen vara hänsynslös och sträng särskilt även mot sina underlydande. När han var fullkomligt övertygad om riktigheten av sina åsikter, tålde han icke motsägelser. Om man sökte övertala honom att intaga en annan ståndpunkt, måste man till en början medgiva att han hade rätt och försöka endast småningom komma fram med „om“ och „men“-ord, ty han fasthöll segt och egensinnigt den åsikt han en gång omfattat. Det yttersta målet för hans strävanden var: att genom utbildande och odlande av ett samliv, uppbygget av kristlig kärlek till nästan, bliva en uppfostrare för lantbefolkningen och befordra väckandet av de sedliga krafter, som slumra hos densamma. Uppställandet av ett sådant mål åtföljdes av en höjning av hans självkänsla, en känsla, att han måste stå högre än andra och inverka på andra. Denna självtillit kunde stundom växa till övermod gentemot andra. Ganska svårt hade Raiffeisen även att hos mot-

ståndarna till sin kooperativa idé erkänna en ärlig övertygelse. Han ansåg, att envar helt enkelt måste inse det berättigade i hans idé och att envars skyldighet var att understödja dess förverkligande. Den, som icke gjorde detta, var hans motståndare, och han följde grundsatsen: „den, som icke är med mig, han är emot mig“.

Vad slutligen beträffar Raiffeisens levnadsvanor, voro de med avseende å beklädnad och näring särdeles anspråkslösa. Tidigt om morgonen steg han upp. Före frukosten hölls en gemensam familjeandaktsstund, som räckte 5 eller 10 minuter. Efter en kort, en kvarttimmes promenad i trädgården gick han för att sköta sin korrespondens. Då han i följd av sin svagsynthet icke själv kunde skriva, dikterade han för sin dotter. Detta arbete upptog vanligen hela morgonen ända till klockan 11 eller halv 12; därefter utfördes ända till middagen övriga ärenden. Efter middagen tog sig Raiffeisen en liten middagslur, varefter han åter fortsatte med diktandet ända mot aftonen. Efter kvällsvarden lästes tidningen och idkades musik, i fall någon musikutövare var närvarande. Exekverandet av musik på harmonium, klaver och violin älskade han högeligen. Med andra än sin familj umgicks han icke mera på flera år. Ehuru hans namn redan var ganska känt, drog han sig icke för att under sina resor bo på de minsta och billigaste hotell, och att på järnväg resa i tredje klass. Denna hans anspråkslöshet härledde sig emellertid icke av överdriven sparsamhet — han var å andra sidan välgörande och givmild, när det gällde goda ändamål. Men

Raiffeisen ansåg, att om människan vill, att hennes verksamhet främst skall avse betjäande av fattiga och behövande, måste hon även själv i sitt liv visa exempel på frivillig avhållsamhet.

På framställningen av Raiffeisens livs- och världsåskådning har redan därför blivit lagd en särskild vikt, att det är intressant att lära närmare känna bäraren av ett frejdat namn, men å andra sidan även därför, att Raiffeisens livsåskådning till sina grunddrag står i nära förening med hans kooperativa idéer och hans arbete för den jordbruksekonomiska Kooperationen.

Han leddes i detta sitt arbete av den övertygelse, att i lantmännens organisering till Kooperation låg småbrukarnas räddning och att detta var det effektivaste medlet för en sund ekonomisk utveckling av landsbygdens förhållanden samt, om Kooperationen baserade sig på kristligt-religiös grund, även en lösning av den redan då brännande sociala frågan. Denna övertygelse härledde sig av ett strängt konsekvent tänkande på grundvalen av en lugn prövning, utan att däri ingick något moment av religiöst eller filantropiskt svärmeri. Tyskarnas nationella sammanslutning var för honom en borgen för att de grundtankar, som äro jordbruks- eller andelskassaidéns grundval, snart skulle komma att bliva vidsträcktare kretsars samfälliga egendom, och att den kooperativa rörelsen, som dittills hade inskränkt sig till området för Rhen-provinsernas lantbrukssällskap,

att det kunde givas förhållanden och stora landsdelar, i vilka bildandet av jordbrukskassor för en tid framåt kunde vara omöjligt, såsom exempelvis fallet var under en längre tid i konungadömet Sachsen. Han hade då snart till hands klandret, att man icke uppfattade vikten av dylika, på obegränsad personlig ansvarighet baserade kooperativa kassor och deras betydelse för höjande av hela samhällstillståndet, ty i sådant fall funnes med säkerhet alltid tid för det nödiga arbetet.

Vad hava vi således lärt oss genom bekantskapen med Raiffeisens liv och karaktär? Vad har gjort honom till en märkesman, då han icke var något lysande snille, varken lärd eller hade en bemärkt social ställning?

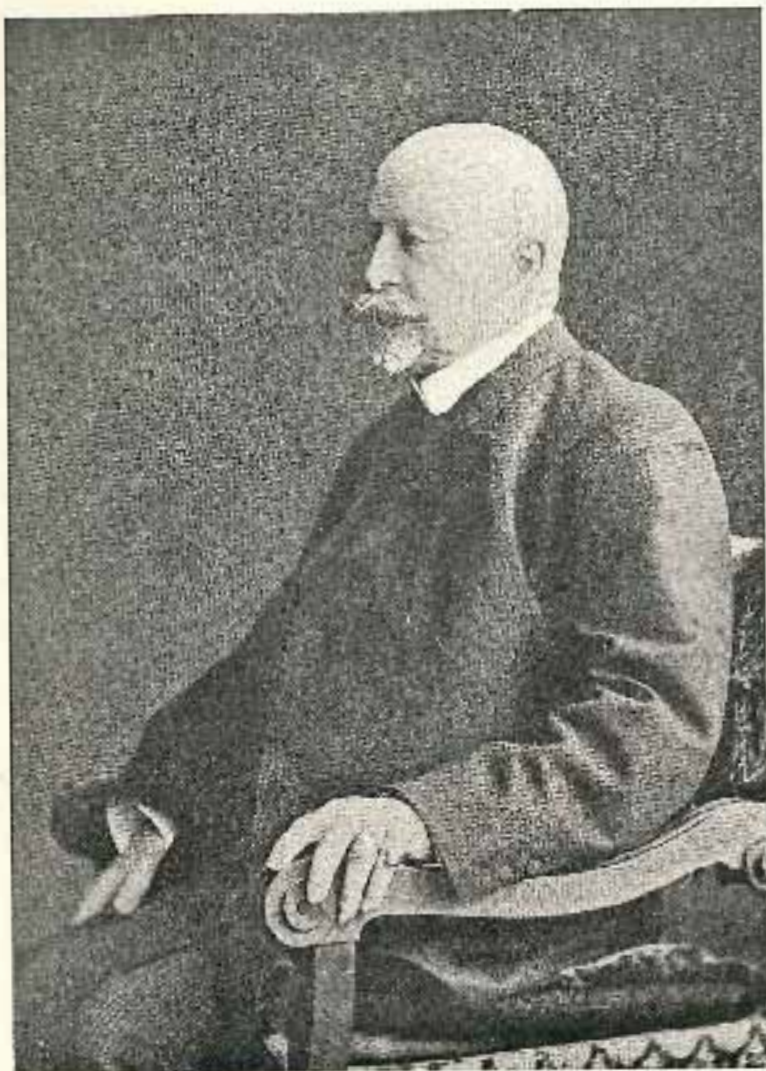
Vi hava fått se, att Raiffeisen varit i stånd att utföra sitt storverk icke blott till förmån för Tysklands, utan för hela världens jordbrukare därför, att han var en ädel människovän; att han ägde en så klarsynt blick och ett så praktiskt förstånd, att han fann vad jordbruket behövde för att bli räddat från den fara den nuvarande världsmarknaden ställde inför detsamma, att han ställde hela sitt ädla väsen i denna åskådnings tjänst; och att han fyllde denna sin ideella uppgift med en sällsynt följdriktighet och kraft, utan att splittra sig.

Och vad lära vi oss härav?

Det, att till och med vi vardagsmänniskor kunna envar på sitt område och i sin verksamhetskrets utföra någon beaktansvärd livsgärning, om vi vilja, utan att

sträva efter egen vinning, tjäna någon ädel idé, koncentrera alla våra krafter och all vår uppmärksamhet därpå och göra det hela livet igenom konsekvent, segt och kraftfullt, oavsett om vi under vårt liv till lön därför få erkännande eller otacksamhet.

Sådana män och kvinnor behöver vårt lands jordbrukande befolkning nu mera än någonsin förut. Måtte sådana framträda i våra kommuner i alla landsändar!

WILHELM HAAS

Wilhelm Haas.

„Jordbrukskooperativa föreningarnas i Tyskland Riksförbund“ är vår tids största och mäktigaste förbund av kooperativa föreningar. Därtill hörde år 1917 inalles över 19,000 kooperativa föreningar, med över $2\frac{1}{2}$ miljoner jordbrukare såsom medlemmar. Denna mäktiga organisation har huvudsakligen kommit till stånd genom en enda mans energi och organisationsförmåga, och denna man, geheimerådet *Wilhelm Haas*, har lett denna organisation ända från dess grundande och till sin i februari 1913 inträffade död.

Med skäl nämnes namnet Wilhelm Haas i bredd med Kooperationens stormäns, *Raiffeisen* och *Schulze-De-litzsch*, namn, så olika bärarnas av dessa namn verksamhet till sin art än var. Raiffeisen och Schulze voro initiativtagare, banbrytare, vilka, medan de sökte utvägar för hjälpande av sin betryckta nästa, så att säga uppfunno en helt ny form för ekonomisk verksamhet. Haas däremot var en samlare, en organisator, som fortsatte det av andra påbörjade arbetet. Han hade en skarp, praktisk blick för tidens fordringar samt ett sunt, kallt reflekterande förstånd, och då till dessa egenskaper ännu kom en alldeles speciell ledarebegåvning, lyckades han

inom den kooperativa rörelsen utföra ett storverk, som för alla tider tillförsäkrar honom en plats vid sidan av nämnde stormän i Kooperationens historia.

Först en kort blick på mannens yttre levnadsöden.

Wilhelm Haas föddes år 1839 i Darmstadt, där hans fader var gymnasiilärare. Efter avslutad skolgång i hemstaden studerade han juridik vid universitetet i Giessen och avlade år 1861, således vid blott 22 års ålder, förvaltningsexamen. Följande år inträdde han i statens tjänst i sitt fädernesland Hessen, handhavande såsom vikarie och biträde särskilda förvaltningstjänster å landsbygden, tilldess han år 1869 utnämndes till en närmast vår kronofogdetjänst motsvarande distriktsassessors tjänst i Friedbergs distrikt i Övre-Hessen. Häriifrån förflyttades han år 1879 till chef för Darmstadts storhertiglga polisverk samt ifrån denna befattning år 1886 till distriktsråd (en befattning, som närmast torde motsvara vår landssekreterartjänst) i Offenbachs distriktsstyrelse. I denna befattning förblev han 14 år, tilldess han år 1900 tog avsked från statens tjänst för att helt ägna sig åt det kooperativa arbetet.

Haas blev tidigt bemärkt såsom en framstående och handlingskraftig tjänsteman, varför honom snart började anförtros mångfaldiga offentliga förtroendeuppdrag. Sålunda valdes han år 1881 till representant i sitt hemlands, Hessens, lantdag, där han förblev ända till sin död; år 1898 blev han vald till ordförande i dess andra kammare, således till den högsta hederspost, som ett folk kan giva sin son, och på denna post förblev han, en-

hälligt ånyo och ständigt ånyo återvald av alla partier, ända till år 1911. När han nämnda år avgick såsom vald representant, utnämnde Hessens regering honom på livstid till medlem av lantdagens första kammare, speciellt såsom representant för jordbruket. Ifrån år 1898 och till år 1912 var han även ledamot av tyska rikets riksdag; han var hela tiden en av ledarna för det nationalliberala partiet. I all sin politiska verksamhet bevakade Haas kraftigt och med framgång jordbrukskooperationens och jordbrukets intressen.

Utom i förvaltningstjänster och i representationen användes Haas' förmåga i nästan oräkneliga kommittéer och stora ekonomiska företag. Sålunda var han ordförande i Hessens lantbrukskammare, i Tysklands sädsmagasinskommitté, i de tyska salpeterfabrikernas förvaltningsråd, medlem i Tysklands lanthushållningsråd, preses för de tyska jordbrukarnas samköpsförbund, chef för de tyska jordbrukskooperativa föreningarnas försäkringsanstalt och för tjänstemännens i riksförbundet understöds-kassa m. m. m. Hedersbevisningar, äretitlar och riddarordnar kommo honom ofta till del både från hem- och utlandet och år 1907 erhöill han den höga titeln av geheimeråd, den förnämsta, som i kejsartidens Tyskland kunde komma en ofrälse icke-officerare till del.

Mätt enligt vanlig måttstock finnes i ovan skildrade livsverksamhet alldeles tillräckligt för en mans del. Vid sidan av en driftig tjänsteverksamhet och en mångsidig offentlig verksamhet hade Wilhelm Haas emellertid tid

och krafter övriga att ägna sig helt och hållet åt ett särskilt område och där utföra ett storverk, som söker sin like. Det kooperativa arbetet, som till en början utfördes som en bisyssla, blev Haas' egentliga livsverk.

Wilhelm Haas' arbete i den kooperativa rörelsens tjänst vidtog redan ganska tidigt. När han år 1862 vid 23 års ålder blev tjänsteman i sitt hemland Hessen, anslöt han sig genast till lantmannaföreningen på sin första verksamhetsort och valdes snart till dess ordförande. Då han, befordrad i tjänsten, flyttade till en annan ort, bildade han i sitt nya verksamhetsdistrikt år 1872 en kooperativ samköpsförening av jordbrukare och blev dess första ledare.

Vid denna tid funnos omkring tjugu dylika samköpsföreningar i Hessen, alla jämförelsevis obetydliga och envar verkande för sig. Den klarsynta, för det praktiska vakna blick och det sinne för organisation, som den unga Haas ägde, förde honom till att söka skaffa dessa företag större ekonomisk betydelse genom att förena dem i ett förbund. Han framställde sin tanke för några tjänstekamrater och traktens jordbrukare och fick ett ivrigt understöd samt uppmaningar att kalla föreningsarna samman för att diskutera saken; Haas efterkom denna uppmaning och publicerade ett till föreningarna adresserat cirkulär, vari han på följande sätt redogjorde för ändamålet med det avsedda förbundet:

„Enighet ger styrka! För att få våra föreningar kraftiga, för att befordra uppkomsten av nya och för att skaffa våra medlemmar möjligast stora ekonomiska för-

delar måste vi få alla Hessens samköpsföreningar att förena sig i ett förbund.

Genom att utbyta erfarenheter, genom att sprida kunskap om vad man insett vara gott och nyttigt, kan föreningarnas affärsverksamhet mycket befordras och göras mera fruktbringande, men i synnerhet kan man genom samverkan vid inköp av fackförnödenheter för jordbruket förskaffa medlemmarna ansevärd ekonomiska fördelar.“

Uppmaningen väckte livligt gensvar inom Hessens jordbrukskooperativa föreningar. Förbundet stiftades år 1873 och Haas valdes till dess första ordförande. Under hans ledning vann förbundet en snabb och kraftig utveckling, så att det blev ett av Tysklands mest blomstrande och solidaste landskapsförbund av kooperativa föreningar.

De i Hessen vunna erfarenheterna och goda resultaten eggade den handlingskraftiga mannen att pröva sina krafter på ett vidsträckt område och ägna uppmärksamhet åt främjande av jordbrukarnas kooperativa rörelse i *hela* Tyskland. Redan från första början var Haas på det klara med avseende å den riktning utvecklingen borde inslå och de principer, som därvid borde följas. Dessa principer följde han sedan hela livet igenom. Då nämligen år 1876 några av grannstaternas nära hessiska gränsen belägna föreningar önskade bli medlemmar i det av Haas grundade förbundet, avböjde Haas deras medlemskap på den grund, „att de i grannstaterna närbelägna kooperativa föreningarnas anslutning

till Hessens förbund vore ägnat att hindra deras organisation till kooperativa propagandacentra å egna områden, varigenom uppkomsten av nya föreningar komme att fördröjas, vilka i sin tur kunde ansluta sig till ett eget, vårt förbund liknande landskapsförbund. Och likväl är uppkomsten av landskapsförbund, som organiseras genom samverkan mellan lokala föreningar, ovillkorligen nödvändig, för att man en gång skall kunna nå fram till en stor, enhetlig organisation.“

Dessa ord innehålla programmet för Haas' livsarbete i kooperationens tjänst: Lokala föreningar efter varje orts olikartade förhållanden och behov; såsom föreningsband emellan dem, till landskapens eller staternas områden begränsade, möjligast självständiga provinsförbund och såsom centrum för allt en hela landet omfattande sammanslutning, „riksförbundet“. Detta sitt program blev Haas snart i tillfälle att i praktiken förverkliga. Efter Hessens föredöme uppkommo nämligen flera provinsiella förbund av kooperativa föreningar på 1880-talet; för dessa skulle nu bildas en central. Efter livliga överläggningar med dåvarande märkesmän inom jordbrukarnas kooperativa rörelse, såsom *Stöckel, von Mendel, Märklin* och även *Schulze-Delitzsch*, kallade Haas de unga provinsförbunden år 1883 till ett möte i Hamburg, där „Jordbrukskooperativa föreningarnas i Tyskland Förbund“ bildades och till vars första ordförande Haas enhälligt blev vald.

På denna post förblev Haas ända till sin död, således i 30 år, och stod sålunda i spetsen för ledningen

av den väldiga utveckling, som de tyska jordbrukarnas kooperation under dessa decennier genomgick. Huru nära detta centralförbund var beroende av Haas och likasom fastvuxet vid hans person, framgår även därav, att förbundets hemort alltid ändrades, när Haas flyttade från en ort till en annan, att Haas således så att säga forslade förbundet med sig och efter sig. Under de första åren var förbundets hemort Darmstadt, men då Haas år 1886 flyttade till Offenbach, flyttade även förbundet dit med honom, varav det kom sig, att den av Haas representerade riktningen inom Tysklands jordbrukskooperation långa tider kallades den „offenbachska“ riktningen. Men då Haas år 1900, när han avgick från statens tjänst, flyttade tillbaka till sin födelsestad, blev Darmstadt ånyo även förbundets hemstad, och därefter talas det åter om den „darmstadtska“ riktningen, när man åsyftar den av Haas ledda rörelsen. Utan Haas såsom ledare skulle förmodligen förbundets hemort redan för länge sedan blivit förflyttad från det avlägsna Hessen till rikets centralort Berlin, såsom även skedde efter Haas' död. — Om förbundets yttre öden må nämnas, att en snabb utveckling tvang det att flera gånger ändra sin organisation och att det tvänne gånger ändrade även sitt namn. År 1890 erhöll det namnet „Jordbrukskooperativa föreningarnas i Tyskland Allmänna Förbund“ och år 1903 sitt nuvarande namn „Jordbrukskooperativa föreningarnas i Tyskland Riksförbund“. Befattningen såsom ledare för förbundet — vilken år 1896 för livstiden anförtröddes åt Haas — var, såsom redan nämndes,

en oavlönad bisysselsättning, som Haas innehade vid sidan av sin statstjänst, och det fortgick så ända till år 1900. Först från början av detta år ägnade han sig helt och hållet åt det kooperativa arbetet.

Riksförbundets år för år allt mera utvecklade och omfattande verksamhet är ett bevis på Haas' kooperativa entusiasm och arbetsglada energi. Av denna verksamhets olika sidor må nämnas en vidlyftig och mångsidig litterär verksamhet, insamling och bearbetning av statistiskt material, organisation av gemensamma inköp av gödningsämnen, utbildning av funktionärer för de kooperativa förbunden, reform av revisionsväsendet inom de kooperativa företagen, grundandet av en kooperativ undervisningsanstalt, upprättandet av rekreatiöns- och vilohem för de kooperativa föreningarnas funktionärer o. s. v. — Vid sidan av Haas' livsverk, Riksförbundet, bör särskilt nämnas hans medverkan vid organisationen av tvänne kooperativa penninginstitut, nämligen Jordbrukskooperativa Riksbanken och Hessens jordbrukskooperativa bank.

Haas' inverkan på Kooperationen begränsades icke till Tyskland, utan har han även uttalat ursprungsorden till Jordbrukskooperativa föreningarnas Internationella förbund. Redan år 1904 inlät han sig i underhandlingar om stiftande av ett sådant förbund med några ledande män inom jordbrukarnas kooperativa rörelse i andra länder, vilka underhandlingar år 1906 ledde till stiftandet av förbundet. Av aktning och tacksamhet för ett rikt livsarbete för Kooperationens bästa, av vars frukter även andra länder fått njuta, valde från skilda länder samlade

representanter för jordbrukarnas kooperativa rörelse Haas till det Internationella förbundets första ledare, i vilken egenskap han förblev ända till sin död. Med avseende å sin yttre organisation var detta förbund en imponerande byggnad, men dess inre livskraft var jämförelsevis svag och de av detsamma vunna resultaten obetydliga, vilket måhända härledde sig därav, att den kraftfulla organisatorns egen livskraft småningom försvagades, i det att ålderdomen — Haas dog vid 74 års ålder — även av honom fordrade sin tribut. Haas' frånfälle år 1913 och kort därpå världskriget nedbröt det Internationella förbundet fullständigt.

Med några ord eller rättare siffror skola vi nu framställa den av Haas ledda jordbrukskooperationens utveckling. År 1883 anslöto sig till det då bildade centralförbundet tio landskapsförbund, till vilka hörde endast 239 föreningar. Sedermera har Riksförbundets medlemsantal stigit på följande sätt:

År	Landskapsförbund	Kooperativa föreningar:					Summa kooperativa föreningar
		central-	kredit-	samköps-	mejeri-	övriga	
1890	20	6	277	811	201	24	1,319
1900	26	42	4,400	1,379	1,034	242	7,137
1912	41	77	13,606	2,241	2,193	2,318	20,435
1920	26 ¹⁾	63	12,007	2,850	2,138	3,795	20,883

¹⁾ Minskningen i antalet till förbundet anslutna föreningar beror därpå, att Raiffeisen-föreningarnas allmänna förbund, som åren 1905—1913 arbetade sammansmält med Riksförbundet, ånyo sistnämnda år skilde sig från detta och blev ett självständigt centralförbund.

Man har beräknat, att de lokala föreningarnas medlemsantal år 1918 steg till närmare *två miljoner*.

Om utvecklingen av föreningarnas ekonomiska verksamhet är det svårt att erhålla en klar bild i följd av brist på statistik. Man måste åtnöjas med att framställa några siffror rörande de olikartade kooperativa föreningarna, vilka siffror äro nog så talande.

Medlemsantalet i de till Riksförbundet hörande centralkassorna utgjorde år 1895 1,216, år 1919 14,842, deras årsomsättning under samma år resp. 93,906,491 och 79,087,176,372 Reichsmark, värdet av deras egendom steg till 728,423 och 50,678,813 mark samt årsvinsten till 17,728 och 2,634,172 mark. De lokala jordbrukskassornas affärsomsättning var år 1894 34,658,060 och år 1918 15,964,747,446 mark. Utvecklingen av jordbrukskassornas egen affärsverksamhet framgår av följande siffror (Reichsmark):

År	Andelskapital	Reservfonder	Depositioner	Beloppet av beviljad kredit
1898	6,897,000	5,054,000	226,265,000	198,078,000
1905	16,299,000	30,852,000	988,357,614	1,019,241,000
1918	41,296,108	95,425,238	4,417,465,288	1,625,940,913

Samköpscentralaffärerna anskaffade år 1919 åt de till dem anslutna lokalföreningarna jordbruksfackförenheter för inalles 446 miljoner Reichsmark, varav ungefär hälften kommer på jordbrukskassornas del. Det av andelsmejerierna åt medlemmarna för mjölken utbetalade beloppet steg år 1918 till närmare 310 miljoner mark.

Dessa få siffror äro redan tillräckliga att giva en föreställning om den styrka jordbrukarnas i Tyskland Kooperation äger, en styrka, vilken, för att använda Haas' egna ord: „erbjuder den tyska lantbefolkningen ett ryggstöd, som ingen annan sammanslutning i tyska riket kan giva, utom riket självt“. Förtjänsten om denna skapelse fördelar sig naturligtvis på flera håll — en del landskapsförbund har särskilt haft tur att erhålla alldeles utomordentliga ledare — men riktningen har varit bestämd av Haas, och vägen, som man inslagit, utstakad av honom.

En av de märkligaste segrar Haas' organisationsförmåga vunnit, måste Riksförbundets förhållande till Raiffeisenkassorna och deras förbund anses vara. Haas' kooperativa föreningar — samköpsföreningar, andelsmejerier och Haas' jordbrukskassor, alla organiserade enligt ett system, som något avvek ifrån Raiffeisens — skilde sig från början från Raiffeisens jordbrukskassor både med avseende å i dem rådande anda och yttre organisationsform samt verksamhetssätt.

Likaså började Raiffeisen-kassornas år 1874 stiftade förbund, det s. k. Neuwied-förbundet, genast från början att ivrigt motarbeta Haas' åtgöranden med avseende å upprättande av landskapsförbund och kooperativa föreningar med fria former; Neuwied-förbundet fordrade i stället en sträng koncentrerings av Kooperationens ledning i ett enda huvudförbund och organiserande av all jordbrukskooperation på grundvalen av jordbrukskassor. Under 1880- och 1890-talen intager även striden mellan

dess tvänne riktningar ett anmärkningsvärt rum i den tyska jordbrukskooperationens historia. Småningom och i synnerhet efter Raiffeisens död gav Neuwied-förbundet efter; år 1899 beslöt det på sitt årsmöte erkänna det berättigade i allehanda jordbrukskooperativa föreningars existens och medgiva en viss självständighet åt landskapsorganisationerna. Och slutligen uppnåddes år 1905 en överenskommelse mellan Neuwied och Darmstadt, enligt vilken Neuwied-förbundets landskapsorganisationer med sina föreningar anslöto sig till Riksförbundet.

Huru skall man förklara Haas' ofantliga inflytande och den nästan blinda hängivenhet, varmed Tysklands jordbrukare-kooperatörer följde denna sin ledare? Till en stor del berodde det naturligtvis på den lysande yttre framgång, som den av Haas ledda rörelsen haft: goda resultat äro ju de bästa propagandamedel vid drivan- det av vilken sak som helst, och imponerande resultat förbländar lätt kritikens ögon. Men mycket beror även på mannens *person*, och sådana ledare-egenskaper, som Haas ägde, anträffas sällan. Med ett klart förstånd, en konsekvent, skarp logik och en personlig älskvärdhet var hos honom förenad denna stora ledares tjuvnings- förmåga, som liksom binder och hänför åhörarna och omgivningen att kritiklöst och övertygade följa med. Den, som såg den kraftfulla, rödbrusiga åldringen bland sina kooperatörer på de stora kooperativa kongresserna, vilka han med en storartad skicklighet och framstående

förmåga ledde, märkte redan på deltagarnas beundrande blickar och den tacksamma beredvillighet, varmed ord- förandens alla förslag godkändes, att den gamla patri- arkens självfallna ledareställning framför allt berodde på hans energiska personlighet.

Genom Raiffeisens jordbrukskassors anslutning till Riksförbundet vann Haas och den av honom represen- terade riktningen inom den jordbrukskooperativa rörel- sen en lysande seger, och i synnerhet därefter framstår Tysklands jordbrukskooperation för den utomstående betraktaren såsom en mäktig, enhetlig byggnad, vars väl- diga proportioner väcka beundran för den man, som kunde kalla allt detta för sitt verk. De allra sista tider- nas händelser låta likväl förstå, att denna mäktiga bygg- nad dock icke i sina fogar är så stark eller till sitt inre så förträfflig som det förefaller betraktaren. Sådana upp- skakande händelser som den i Darmstadt arbetande, av Haas grundade Jordbrukskooperativa Riksbankens (Land- wirtschaftliche Reichsgenossenschaftsbank) försättande i likvidation år 1912¹⁾, Jordbrukskooperativa bankens i Hessen konkurs (underrättelsen om denna konkurs, som medförde stora svårigheter för Hessens jordbruksko-

¹⁾ Såsom orsak till denna kreditinrättnings ofärd anføres en alltför nära och omfattande affärsförbindelse med en frank- furter bank, som ledde till att bankens medel i alltför hög grad engagerades i några större privata företag. Även hade bankens ställning försvagats genom inträffade motgångar i den varurö- relse, som idkades i samband med penningarörelsen. — Vid sitt fallissement drog Jordbrukskooperativa Riksbanken med sig Jord- brukskooperativa banken i Hessen, vilken stod i vidsträckt förbindelser med den förstnämnda.

operation, anses delvis hava föranlett det hjärtslag, som drabbade Haas vid hans skrivbord) och Neuwied-förbundets snart därefter inträffade avgång från Riksförbundet, synas utvisa, att jordbrukskooperationens i Tyskland till det yttre mäktiga organisation icke är utan brister.

Vi förstå arten av den anda Haas ville förläna jordbrukarnas kooperativa rörelse redan av den konflikt, som vi antydde hava rått och ännu fortfarande råder mellan Riksförbundet och Raiffeisens jordbrukskassors förbund. Denna konflikt beror på en djup och principiell olikhet i uppfattningen av kooperationens natur och syften. Haas hade med avseende å kooperationens ändamål *fullständigt tillägnat sig Schulze-Delitzschs principer*. Det kooperativa arbetets ändamål var enligt hans uppfattning uteslutande vinnande av ekonomiska fördelar och kooperationen blott den affärsform, varigenom jordbrukaren för sin ekonomi kan vinna de bästa resultat. De moraliska fordringar Raiffeisen uppställde på det kooperativa arbetet, det stilla, uppoffrande arbetet i en trång krets av grannar, och vilket baserade sig på kristendom och kärlek till nästan, var för Haas' affärsmannalynne främmande och enligt hans mening, om också icke menligt för saken, så dock ett onödigt svärmeri. En följd härav var, att det uppfostrande, grunden befästade, ett bestående innehåll skapande kooperativa arbetet för honom blev en bisak; goda affärsvinster, en lysande yttre form, ståtliga siffror, stora ekonomiska resultat och en stram organisation av alla delar till ett fast helt utgjorde huvudsyftemålet. I flera av de talrika tal, vilka Haas

med sin kraftiga och imponerande vältalighet under de sista åren höll på kooperativa möten, avspeglar sig denna hans böjelse att idealisera rörelsens storartade och mäktiga yttre utveckling.

Med alla sina förtjänster och svagheter representerar geheimerådet Haas på ett imponerande sätt den viktiga period i Tysklands jordbrukskooperativa rörelse, som man kan kalla den yttre utvecklingens tidevarv. Wilhelm Haas var en framstående administrator, som införde i yttre förhållanden ordning, fart och nya verksamhetsformer, men som, bländad av en lysande framgång, först under sin levnads kväll, då skuggor började falla över hans livsverk, lärde sig förstå den allvarliga betydelsen av de sedliga grundsatser, som måste utgöra grunden för kooperationen. Om Haas hade fått leva ännu en kort tid, hade han kanske själv frammanat Raiffeisens anda och sökt inplanta densamma i den rörelse han ledde. I denna riktning pekar redan hans vid årsskiftet 1912 utsända nyårshälsning till Tysklands jordbrukarekooperatörer, som blev den stora ledarens svanesång:

„I de enskilda föreningarnas självbestämning, självstyrelse och ansvarighet ligga de starka rötterna till kooperationens styrka och framgång.“

„Där okunnighet, där en oförnuftig vinnings- och praktlystnad, där egoistiska personliga synpunkter driva vår rörelse från den rätta riktningen, där försiktighet och återhållsamhet åsidosätts, där kunna svåra olyckor icke undvikas“.

Det kan icke förnekas, att icke Haas' sista dagar och hans fränfälle i någon mån göra intryck av en tragedi. Efter att under sin långa livstid med full övertygelse hava lett en stor rörelse i en riktning, som han själv ärligt ansåg vara den enda riktiga, och efter att hava rönt en framgång, som fallit blott på få dödligas lott, måste han under sin levnads kväll bliva vittne till händelser, som tvinga honom att tvivla på, huruvida den inslagna riktningen varit fullt riktig, och huruvida det icke, för att ett livsverk skall bliva bestående, erfordras även annat än en lysande yttre framgång, fordras en grundval av sedliga värden och kärlek till nästan. Sålunda uppfattad blir Wilhelm Haas en märkesman, som ensamt redan genom sitt öde för all världens kooperatörer anger den väg, som bör och måste vandras.

ITALIEN:

Leone Wollemborg

Luigi Buffoli

LEONE WOLLEMBORG

Leone Wollemborg.

Jämsides med Italiens politiska pånyttfödelse har därstädes under de senaste årtiondena ett kraftigt framåtskridande ägt rum jämväl på det ekonomiska området. Ut i genomförandet av detta uppsving har kooperationen tagit en anmärkningsvärt stor del, och till de män, som främst hava lett denna rörelse och främjat dess utveckling, hör Leone Wollemborg.

Wollemborgs släkt härstammar ursprungligen från Frankfurt am Main, men har redan i flera generationer varit bosatt i Italien. Leone Wollemborg föddes år 1859 i staden Padua, där hans fader bodde såsom förmögen privatperson.

Både sin skolgång och sina universitetsstudier genomförde Wollemborg i sin födelsestad. År 1878, vid endast 19 års ålder, begynte han, efter att först hava förvärvat sig jurisdoktorsgraden, att grundligt studera nationalekonomi och finansvetenskap. Redan i sin tidigaste ungdom intresserade han sig livligt för sociala och ekonomiska frågor samt offentliggjorde i olika tidskrifter en stor mängd kortare undersökningar i dessa ämnen.

Under dylika förhållanden dröjde det icke länge, förrän Wollemborg lyckades göra sitt namn känt i den

landsdelar, och i våra dagar utgöra de en viktig faktor i Italiens ekonomiska liv och äro även kända vida utanför landets gränser.

År 1885 grundade Wollemborg tidskriften „*La Cooperazione Rurale*“ (Jordbrukskooperationen), som han redigerade till år 1904. År 1887 grundades på hans initiativ i Padua Jordbrukskassornas Nationalförbund (La Federazione Nazionale delle Casse Rurali), såsom vars syfte nämndes att „förena kassorna till en gemensam moralisk representation, främja bildandet av sådana, utveckla dem samt städse bevaka och försvara deras intressen.“ Wollemborg valdes till förbundets första president — ett förtroendeuppdrag, som han innehar ännu i dag.

Såväl inom förbundet som ock i tidskriften var Wollemborg den ledande anden. Hans tid och hans krafter syntes förslå till allt. I otalig mängd publicerades hans pennas artiklar i „*La Cooperazione Rurale*“, som i övrigt är den italienska Kooperationens första tidskrift, och under en lång följd av år skötte han vid sidan av sin övriga verksamhet den arbetsdryga befattningen såsom förbundets kassaförvaltare och bokförare. De flesta ströskrifter, som förbundet utgivit, härstamma även ur Wollemborgs penna. De av honom skrivna broskyrerna: „Mönsterstadgar för Italiens jordbrukskassor“, „Praktiska anvisningar för grundande av jordbrukskassor“, „Var skola jordbrukskassor grundas och vilka böra ansluta sig till dem?“ samt „Vad är en jordbrukskassa?“ äro spridda i tu-

sentals exemplar och hava även blivit översatta till flera utländska språk.

Men Wollemborg har sökt sprida kännedom om jordbrukskassorna även utom Italiens gränser. Vid internationella jordbrukskongressen i Budapest år 1885 höll han ett föredrag om Italiens jordbrukskassor och deras dittills uppnådda resultat, ett föredrag, som allt emellanåt avbröts av livliga bifallsyttringar. För världsutställningen i Paris år 1889 utarbetade han en framställning om sina kassor „*Les Caisses rurales Italiennes — Rapport pour l'exposition universelle de Paris en 1889*“, vilken inbragte honom utställningens stora guldmedalj. I Frankrike ihågkomma kooperatörerna ännu det föredrag, som han över samma ämne höll vid de franska kooperativa kassornas 11:te kongress i Mentone den 17 april 1890.

Vid sidan av denna trägna verksamhet för främjande av Italiens jordbrukskasserörelse har Wollemborgs tid och intresse räckt till jämväl för andra kooperativa och agrarekonomiska frågor.

År 1889 utgav han en undersökning „*Ekonomiska och juridiska synpunkter vid grundandet av andelsmejerier*“, och redan tidigare hade han vid särskilda jordbrukarmöten hållit föredrag över samma ämne. Följande år gav lantbrukssällskapet i Friul Wollemborg i uppdrag att undersöka möjligheterna för grundandet av en sammanslutning för gemensamma inköp av jordbruksmaskiner och arbetsredskap. Wollemborg utarbetade ock ett längre betänkande i ämnet. De förslag

han däri framlade, förverkligades inom kort, till stor nytta för traktens alla jordbrukare.

Ett alldeles särskilt intresse har Wollemborg ägnat frågan om kreatursförsäkring. Redan år 1889 utgav han ett större arbete „Om försäkring i allmänhet och särskilt om försäkring mot skada vid dödsfall bland husdjuren“.

Till sin stora tillfredsställelse har Wollemborg inom jämförelsevis kort tid fått se sin verksamhet röna väl-förtjänt erkännande både av höga och låga. Den i början framträdande misstron lyckades han rätt snart be-segra, och egentligt motstånd har han fått röna endast från småbankirernas, ockrarnas och andra dylika håll, vilkas själviska privatintressen blivit störda genom Wollemborgs nyskapande väckelsearbete.

Om Wollemborgs verksamhet sågos ofta omnämnan-den redan i tidskrifterna på 1880-talet. År 1887 skriver t. ex. professor Niccoli i „Giornale de Agricoltura“: „Vem känner icke i dag Leone Wollemborg? Hans berömd-het är redan varaktig och snart skall den tid komma, då han räknas bland jordbruksbefolkningens i Italien största välgörare. Under fem års tid har denna unga, rika, entusiastiska och framstående nationalekonom skri-vit och talat om sina kassor samt gjort resor vida omkring för att göra dem kända, och varje artikel, varje föredrag samt varje resa betyder en ny framgång för denna institution, vars banbrytare han är.“

Italienarna hava i allmänhet för vana att använda ett kraftigt språk och ovan återgivna rader kunna för den

nordiska läsaren förefalla måhända alltför superlativa. I själva verket ligger dock ingen överdrift i Niccolis omdöme. Många andra uttalanden gå i samma riktning och även flere utlänningar ansluta sig till Niccolis uppfattning. Sålunda giver den franska senatorn de Bled år 1887 i den kända tidskriften „Revue de deux Mondes“ följande vackra omdöme om Wollemborg: „en lärd, som samtidigt är en god människa“, och den i Berlin utkommande kooperativa tidskriften „Genos-senschaftsblatt“ innehåller år 1888 en uttömmande redo-görelse för Wollemborgs kassor, som är full av beundran och beröm gentemot deras skapare.

I Italiens parlament invaldes Wollemborg år 1892. Hans ända till våra dagar oavbrutet fortsatta verksam-het såsom lagstiftare har betytt ofantligt mycket för hans fädernesland. Inom de trånga gränserna för denna upp-sats kan denna sida av hans rika livsgärning, lika litet som övriga sidor därav, dock icke i detalj skildras; endast huvuddragen må här framställas.

Det är naturligt, att Wollemborgs arbetsförmåga i främsta rummet tagits i anspråk för behandling av finan-siella frågor. Han medverkade sålunda på ett avgö-rande sätt i arbetet för jordskattens omläggning år 1894, i omorganisationen av landets försvar år 1897 och i be-handlingen av förslagen till banklag åren 1896—98.

Till sin politiska åskådning av övertygelse demokrat, har Wollemborg städse under sin parlamentariska verk-

samhet haft såsom ögonmärke de lägre folkklassernas väl. Under diskussionen om statsbudgeten år 1894 motsatte han sig energiskt och framgångsrikt den föreslagna förhöjningen av saltskatten. Några år senare valdes han jämte några andra mera framstående parlamentsledamöter till medlem av ett utskott, som fick till uppgift att uppgöra förslag till ändring av sockerskatten. Wollemborg ombetrodde med utarbetandet av betänkandet och fullgjorde han denna uppgift på ett synnerligen förtjänstfullt sätt, i det han tog hänsyn till såväl finansiella och ekonomiska synpunkter som även jordbruksnäringens och industrins intressen. Detta betänkande samt det lysande tal, vari Wollemborg försvarade det, anses hava fört förslaget till lag.

Såsom lagstiftare var Wollemborg jämväl i tillfälle att arbeta för sina kära jordbrukskassors bästa. Vid jordbrukskassornas första nationella kongress i Cuneo år 1895 framlade han frågan om en särskild lagstiftning för jordbrukskassorna. Med acklamation godkände kongressen den av honom föreslagna resolutionen och gav Wollemborg i uppdrag att framlägga de av honom utarbetade förslagen för parlamentet. Flera av dem blevo även godkända av parlamentet.

Wollemborg har vidare varit initiativtagare till den viktiga lagen om statlig försäljning av kinin. Såsom bekant, härjar malarian på ett skrämmande sätt i särskilda delar av Italien. Emot slutet av det gångna århundradet hade den medicinska forskningen visat, att ett dagligt intagande av kinin är ett utomordentligt verksamt

medel emot smitta av denna svåra sjukdom. Dessa vetenskapliga rön gävo Wollemborg och fem andra parlamentsledamöter anledning att föreslå, att staten skulle åtaga sig ledningen av striden mot malarian samt handhava kininförsäljningen. Förslaget godkändes av parlamentet år 1902 och nu redan äro resultaten härav påtagliga. Här må sålunda endast nämnas, att medan 15,865 personer avledo i malaria år 1900, uppgick motsvarande siffra år 1910 till endast 3,619. Huvudprincipen i lagen är, att staten i alla delar av Italien säljer till synnerligen billigt pris eller ock gratis utdelar kinin åt befolkningen. Italiens exempel har numera följts jämväl av Spanien och Grekland.

År 1898 utnämndes Wollemborg till understatssekreterare i finansministeriet. I denna egenskap, såsom ministerns närmaste medarbetare, hade han att genomkämpa en svår, men segerrik kamp emot de mäktiga leverantörerna av amerikansk tobak till statens tobaksmonopolförvaltning. Sagda leverantörer hade sammanslutit sig till en trust och föranledde genom sina mer eller mindre oredliga affärsmetoder stora förluster för statskassan. Ehuru motståndet var mycket starkt, lyckades det dock till slut för Wollemborg att upprätta ett system för direkt försäljning.

År 1901 utnämndes Wollemborg till finansminister. Med hela sitt intresse och med all den outtröttliga entusiasm, som städse varit honom karaktäristisk, grep han sig nu an med förberedelserna för en allmän skatte-reform. Hans mål var att få till stånd en för staten

rationellare grund för beskattningen än den dittills rådande, som var byggd på tunga indirekta skatter, för industrin och jordbruket större utvecklingsmöjligheter samt för befolkningens ekonomiskt svagare del väsentliga lättnader. Då hans plan emellertid icke vann majoritet i ministären, ansåg Wollemborg bäst att begära sitt avsked, efter att endast några få månader hava verkat såsom finansminister. För skattereformen intresserade han sig emellertid fortfarande varmt och fortsatte med sin vanliga energi propagandan för densamma. Vid särskilda kongresser och möten i skilda delar av landet redogjorde han för sin plan och framlade jämväl upprepade gånger i parlamentet förslag i samma riktning. Det förefaller ock som om hans förslag i väsentliga delar skulle komma att i närmaste framtid bli realiserade.

Under de senaste åren har Wollemborg varit en av det italienska parlamentets mest aktade och framstående ledamöter. Såsom under de tidigare åren hava hans djupa kunskaper och stora erfarenhet framträtt främst vid behandlingen och avgörandet av finansiella frågor.

Den ovan givna översikten av Wollemborgs verksamhet såsom lagstiftare och statsman visar, huru nyttig och fruktbar denna verksamhet varit för hans fädernesland. Men tyvärr har följden av den på hans skuldror hopade tunga arbetsbördan å andra sidan varit, att den tid han kunnat ägna sina jordbrukskassor, varit i hög grad begränsad.

På den kraftiga stegringen i deras utveckling under 1880-talet följde sålunda en tid av stagnation. Från år 1892 begynte nämligen vid sidan av „Casse rurali“-kassorna att grundas s. k. katolska jordbrukskassor. Medan vem som helst, oberoende av trosbekännelse och politisk partiställning, fritt kunde ansluta sig till Wollemborgs jordbrukskassor, mottogo de katolska kassorna såsom medlemmar endast katolska trosbekännare. En outtröttlig propaganda, vilken, såsom känt, är egen för den romerska kyrkan, medförde för de katolska kassorna en så snabb uppblomstring, att Wollemborgs kassor inom kort helt och hållet undanskötes. Detta förhållande verkade småningom nedtryckande på Wollemborgs intresse. Han drog sig mer och mer tillbaka från sin propagandaverksamhet. Tidskriften *La Cooperazione Rurale* upphörde att utkomma år 1904, och den verksamhet, som Jordbrukskassornas Nationalförbund utvecklat, inställdes så gott som helt och hållet.

Men en dylik tid av stillestånd inom rörelsen räckte endast några få år. Vid jordbrukskassornas kongress i Cremona år 1907 fattades beslut om Nationalförbundets förläggande till Rom för att förbundets nationella karaktär på så sätt måtte bli kraftigare framhållen. Wollemborg, som icke längre var fullt lika bunden vid andra värv som under de närmast föregående åren, ägnade sig med nytt intresse åt sin tidigare, för honom så kära verksamhet. Det är hans förtjänst, att även tidskriften *La Cooperazione Rurale* ånyo begynte utkomma i maj 1908, och vid samma tid vidtog jämväl

det ånyo till liv väckta förbundet med sin verksamhet. Resultatet av detta arbete visade sig snart. Sedan år 1907 har Wollemborg-kassornas antal mer än fördubblats, och den 1 januari 1913 voro c. 750 dylika kassor i verksamhet i olika delar av landet.

Något slutligt bedömande av Wollemborgs verksamhet kan ännu icke givas. Detta tillhör en senare tid. Med obrutna själs- och kroppskrafter och med ungdomlig entusiasm kan han ännu i många år arbeta för sitt lands och sina medmänniskors bästa.

I detta sammanhang må vi nu nämna endast några få ord om Wollemborgs personliga egenskaper. Det mest karaktäristiska draget för honom är hans stora anspråkslöshet. Han har alltid både som ung student och som minister sökt att undvika all strävan efter inflytande och aldrig har han eftersträvat folkgunst. Oaktat sin stora rikedom har hans levnadsvanor alltid varit synnerligen enkla. En även ringa framgång för hans idéer har städse skänkt honom större tillfredsställelse än de höga ordnar och andra yttre utmärkelser, som kommit honom till del.

Konst, musik och litteratur har han älskat från sin tidigaste ungdom. Hans mångsidighet har alltid väckt förvåning och beundran hos hans vänner och omgivning.

LUIGI BUFFOLI

Luigi Buffoli.

Den 6 oktober 1914 skattade åt förgängelsen Luigi Buffoli, en av Italiens mest uppmärksammade kooperatörer.

Luigi Buffoli var, liksom många andra av den kooperativa rörelsens stora ledare, „sin egen lyckas smed“. Utan att hava erhållit någon vidsträcktare vetenskaplig bildning arbetade han sig med egen kraft och energi framåt, så att han så småningom blev en välgörare för vidsträckta folklager.

Buffoli föddes den 17 augusti 1850 i närheten av staden Brescia i Norra Italien. Vid fyra års ålder förlo-
rade han sin fader. Efter faderns död måste den fattiga modern draga försorg om en talrik barnskara. Luigi Buffoli var dock i tillfälle att några år gå i skola. Vid sjutton års ålder blev han sedan i sin hemstad bodbe-
tjänt i en kolonialvaruaffär. Senare träffa vi honom så-
som kontorsbiträde i en stor industriell inrättning i Mi-
lano. Men redan vid denna tid började Buffolis admi-
nistrativa begåvning och skickliga organisationsförmåga
väcka uppmärksamhet och han antogs vid 25 års ålder
till tjänsteman vid järnvägsstyrelsen, först i Torino och
senare år 1879 i Milano.

Sedan Luigi Buffoli vunnit en tjänstemans säkra ställning, hade han tillräckligt tid och tillgångar att tillfredsställa sin läslust och förfullständiga sin avbrutna teoretiska utbildning. Bland annat överkom han härvid arbeten över den kooperativa rörelsens i England utveckling och lärde på detta sätt känna de stora fördelar Kooperationen medfört för folkets breda lager. Genom bekanta fick han även kännedom om den kooperativa rörelsens framgångar i Italiens grannländer, såsom t. ex. i Schweiz. Även i Italien hade, i synnerhet efter år 1864, en del lärda män, som ville sitt folks bästa, såsom professor Vigano och nationalekonomen, senare minister Luzzatti, grundat konsumtionsföreningar, vilka nästan för produktionspris, utan att eftersträva någon vinst, tillhandahöllo nödvändiga livsmedel, i synnerhet bröd, åt fattiga arbetare. Småningom uppstodo jämväl konsumtionsföreningar med medlemmar från alla samhällsklasser. Redan år 1873 beräknades Italien hava 85 konsumtionsföreningar. Dessa konsumtionsföreningar voro dock mycket anspråkslösa kooperativa försök, och den stora allmänheten visste icke mycket om deras verksamhet. Men då Luigi Buffoli genom att läsa kooperativ litteratur fått sitt intresse för Kooperationen väckt, började han grundligt sätta sig in i sitt eget lands kooperativa rörelse. På hans initiativ grundades flera konsumtionsföreningar för arbetare. Då dessa konsumtionsföreningar dock på grund av folkets ytterst stora armod icke kunde tillämpa Rochdale-vävarnas principer, strävade Buffoli att vinna mark för den kooperativa idén bland de förmögare

·samhällsklasserna och fick bl. a. till stånd en konsumtionsförening bland statens tjänstemän. Under detta arbete blev Buffoli så kraftigt övertygad om Kooperationens stora betydelse för Italiens folk, att han lämnade sin tryggade ställning såsom tjänsteman och gav sig helt i det kooperativa arbetets tjänst. Han grundade nämligen år 1886 i Milano en konsumtionsförening vid namn „Unione Cooperativa“ och blev i denna försäljare, bokförelse och affärens högsta chef. Det var under mycket små förhållanden den förra tjänstemannen vid järnvägsstyrelsen nu fick arbeta. Under sitt första år hade konsumtionsföreningen endast 134 medlemmar och affärens rörelsekapital var endast 1,712 mark. Luigi Buffoli har emellertid under de 28 år, som han hann vara „Unione Cooperativas“ chef, visat, vilka stora resultat kunna uppnås genom ett oförtrutet, uppoffrande arbete, då detta utan egoistiska strävanden ägnas åt en ädel idé.

Luigi Buffolis storhet ligger nämligen däruti, att han genom sina artiklar i pressen, sina tal och sitt praktiska kooperativa arbete sökt samla Italiens kooperatörer till arbete i broderlig endräkt för ett gemensamt mål. Och i Italien, om någonstades, har ett dylikt arbete varit av behovet påkallat och utgjort den ovillkorligen viktigaste delen av hela det kooperativa arbetet. År 1914 gav en synnerligen spridd tysk konsumtionsföreningstidskrift om konsumtionsföreningarnas utveckling i Italien följande omdöme:

„Av alla Europas länder är Italien det land, där den kooperativa rörelsen är mest söndrad och i lokalt av-

seende minst centraliserad. I landet finnas c. 7,000 konsumtionsföreningar. Men många av dem äro såväl i anseende till sitt medlemsantal liksom också beträffande sina kapital mycket svaga. Då folkbildningen i landet står tämligen lågt, har man icke håller till ledare för konsumtionsföreningarna kunnat få tillräckligt vidsynta personer, och även, där detta skett, har deras av kooperativa principer ledda verksamhet icke blivit fruktbarande på grund av medlemmarnas motsträvighet och oförstånd. För det mesta föra konsumtionsföreningarna en tynande tillvaro på grund av sin envisa isolering. Många anse ju i Italien, att en konsumtionsförening är ett slags bolag av privat natur, som ej har någon annan uppgift än att tillgodose sina medlemmars enskilda fördelar.“

Denna stränga kritik måste man giva rätt, då man granskar t. ex. Italiens kooperativa statistik. År 1910 var medlemsantalet i medeltal per konsumtionsförening 213 och affärsomsättningen i konsumtionsföreningarna i medeltal 65,073 mark. Ehuru konsumtionsföreningsrörelsen t. ex. i Finland, jämförd med samma rörelse i Italien, är mycket ung, så står den dock till och med beträffande sistnämnda lokala centralisering betydligt framom.

Dessa svaga sidor hos sitt lands kooperativa rörelse har Buffoli livligt insett och för deras bekämpande har han outtröttligt arbetat under hela sitt liv. Det mest synliga resultatet av denna kamp är den av honom ledda konsumtionsföreningens i Milano lysande framgång. I

denna konsumtionsförening fanns i medlet av år 1912 14,528 medlemmar av alla samhällsklasser.¹⁾ Föreningen räknade till och med c. 6,000 kvinnliga medlemmar. Föregående års försäljning uppgick till över 11 miljoner mark och nettovinsten var c. 655,000 mk. I stadens centrum står konsumtionsföreningens stolta huvudbyggnad, som kostat c. 4 1/2 miljoner mark. I densamma kan konsumenten få nästan alla varor han behöver. Men icke nog härmed. Affären har 25 olika försäljningsställen i Milano, en filial utanför staden och till och med en filial utomlands, nämligen i Berlin. Konsumtionsföreningen äger vidare egna produktionsinrättningar: bageri, skrädderi, skofabrik, korvmakeri, snickeri, därtill ännu en stor vinkällare, 4 bränslelager och laboratorium för undersökning av livsmedel.

Konsumtionsföreningen har kraftigt bidragit till prisens nedgång i Milano och dess omnejd. Då man rör sig på Milanos gator, kan man här och där i minuthandlarnas fönster få se följande tillkännagivande: „Här äro prisen kooperativa.“ Då konsumtionsföreningen har en stor mängd förmöget folk såsom medlemmar, gör den sig en jämförelsevis stor årsvinst för lyx- o. a. dylika varor och kan i stället sälja för mycket billigt pris åt sina fattigare medlemmar de nödvändigaste livsmedlen. Milanos konsumtionsförening har på intet sätt blandat sig i politiken. Den har erhållit sina medlemmar ur alla samhällsklasser. Delvis är det denna neutralitet kon-

¹⁾ Vid slutet av år 1920 var medlemsantalet 15,800 och försäljningen 110,000,000 lire.

sumtionsföreningen har att tacka för sin lysande framgång. Milanos konsumtionsförening har sålunda blivit en av stadens mest verksamma „välfärdsinrättningar“. Den utger en kooperativ veckotidskrift vid namn „Den kooperativa idén“; den har i staden grundat ett allmänt bibliotek; den har en synnerligen god hjälpkassa för sin tjänste- och arbetspersonal. De sistnämnda äro även delaktiga i föreningens vinst. Med bistånd av Milanos konsumtionsförening eller, rättare sagt, av dess chef Buffoli och genom hans energiska arbete har i Milano för den fattiga befolkningen grundats ett gästhem „Albergo popolare“.

För den, som känner allt detta, är det icke förvånande att i en kooperativ tidskrift läsa ett utlåtande, vari det säges, att Milano blivit den kooperativa rörelsens i Italien Mekka, en helig stad. Dit vända också Italiens kooperatörer sina blickar och konsumtionsföreningens i Milano exempel uppehåller deras intresse och giver dem mod att kämpa för de kooperativa idéerna.

Men Luigi Buffolis verksamhet har icke inskränkt sig enbart till startandet av denna mäktiga kooperativa affär. Han har även genom sina uppsatser och tal på ett livgivande sätt bidragit till att rotfästa de sunda kooperativa idéerna i allt vidsträcktare kretsar. Här kunna vi hänvisa till endast några få punkter av det långa föredrag, som han höll på den internationella kooperativa kongressen i Glasgow år 1913. Han yttrade därvid bland annat om konkurrensen i allmänhet och mellan närliggande konsumtionsföreningar i synnerhet följande: „Det tillhör hela

det kooperativa arbetets natur, att det svåra ogräs, konkurrensen, som kväver allt broderligt samarbete, med rötterna måste uppräckas från den kooperativa världen. Ty konkurrens uppstår ju på grund av kampen mellan motsatta intressen, vilken är betecknande för det nutida kapitalistiska ekonomiska systemet. Inom den kooperativa världen är däremot konkurrensen fullkomligt meningslös. Där organiseras ju produktionen harmoniskt med fästat avseende vid konsumtionens fordringar, och i alla de kooperativa föreningarnas inre och yttre angelägenheter är inbördes hjälp och kärlek den ordnande och bestämmande faktorn.“ Därefter visar han, hurusom det är möjligt att genom sammanslagning av små, med varandra konkurrerande konsumtionsföreningar undanskaffa småaktiga och onödiga stridigheter mellan föreningarna och giva dödsstöten åt enskilda personers ömsesidiga avund och egoistiska strävanden. I dessa små föreningars ställe träder en stor konsumtionsförening, som med framgång kan bekämpa den ända till sin spets organiserade privathandeln och bäst tillförsäkra sina medlemmar ekonomiska fördelar. Och så fortsätter han på följande sätt: „En stor konsumtionsförening är jämväl ur social synpunkt av vida större betydelse än en liten. Ty dess större prestationsförmåga gör det möjligt för densamma att avlöna personalen bättre. Likaså kan den till förmån för medlemmar och personal grunda alla slags välfärdsinrättningar, såsom hjälpkassor, sjukkassor, vilo- och rekreationshem, bibliotek o. s. v. Den kan vidare mycket lättare erbjuda arbetarna goda arbetsvill-

kor genom att uppgöra utförliga tariffavtal med fackföreningarna.

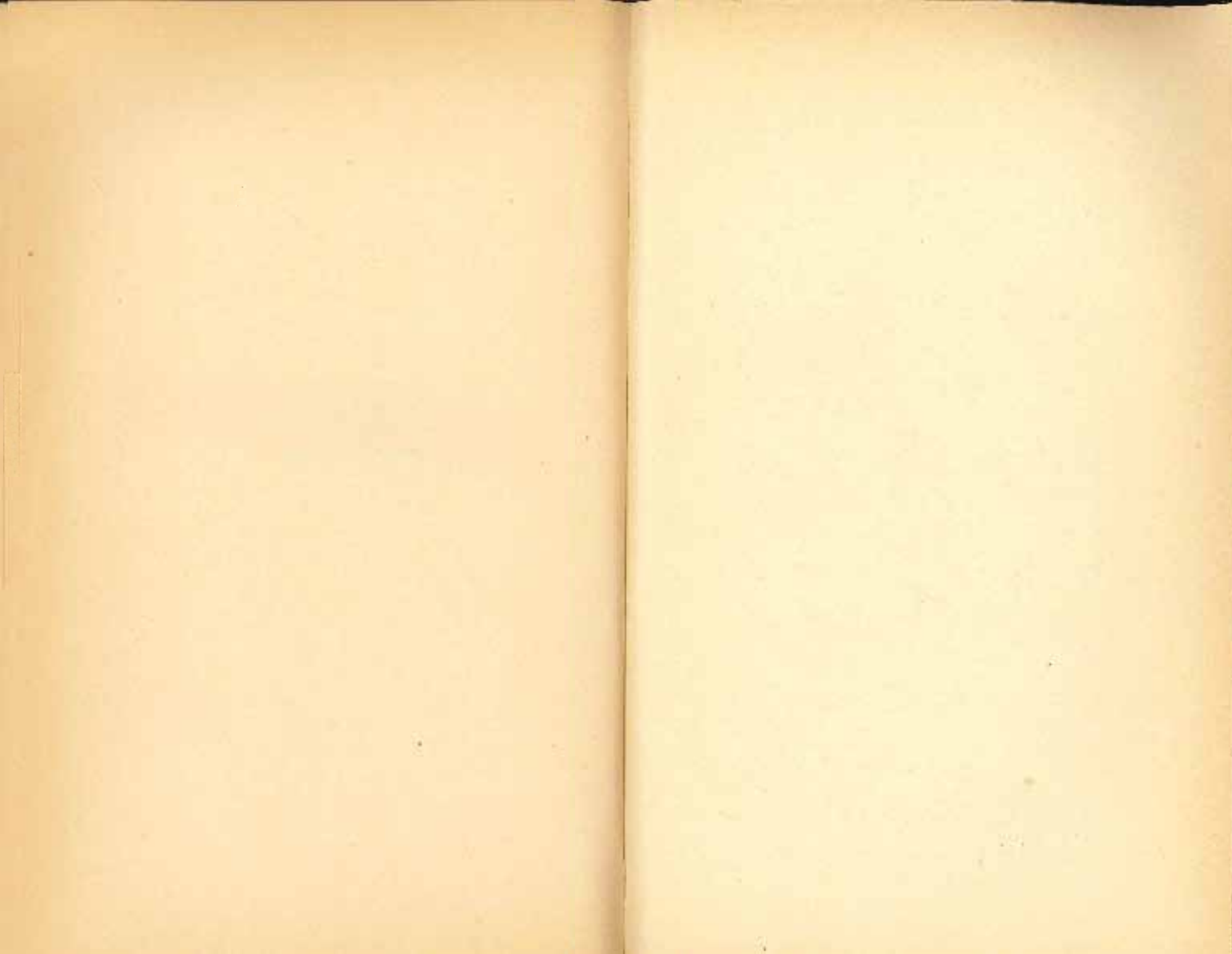
En stor konsumtionsförening är även såsom organiserande och uppfostrande inrättning i ett mycket bättre läge än en mindre förening. Den kan effektivare bekämpa mot densamma riktade yttre angrepp, och dess egna inre små stormar förmå icke i någon mera kännbar grad grumla dess lugna, storslagna ro. Därtill kan den ännu använda sitt överskott till uppfostrings- och bildningsändamål, varigenom medlemsmaterialet blir kooperativt upplyst och nya medlemmar förmås att ansluta sig. Dylika medel äro t. ex. med ljusbilder belysta föredrag, utgivande av en egen kooperativ tidskrift eller ock prenumeration av någon kooperativ tidskrift åt samtliga medlemmar o. s. v. Den stora konsumtionsföreningen kan således vida bättre bland sina medlemmar och den stora allmänheten arbeta för Kooperationens idéer och över huvud taget sprida kooperativa kunskaper, varigenom Kooperationens mål och uppgifter klargöras för dem och kärlek till denna stora rörelse hos dem uppväckes.“

Trogen sin övertygelse, att enighet är Kooperationens viktigaste livsvillkor, ägnade Buffoli under sitt livs sista år sina krafter särskilt åt att få till stånd större enighet mellan Kooperationens olika grenar i Italien.

Italiens kooperatörer synas fullt inse Luigi Buffolis stora betydelse för landets kooperativa rörelse. Redan fyra dagar efter hans död hade de olika föreningarna lagt grunden till en fond för resande av en minnesstod

åt honom. Italiens förra premierminister Luzzatti, även han en av sitt lands främsta och mest intresserade kooperatörer, ägnade, bland otaliga andra, Buffolis minne en skrivelse, vari han kallade honom „il grande cooperatore italiano“, „Italiens stora kooperatör“.

Stor var också Buffoli i avseende å sinnets ädelhet, försonlighet och i sin outtröttliga arbetsehtusiasm. Han, om någon, förstod, att den kooperativa rörelsens hela styrka ytterst bottnar i *omutlig enighet*.

ALEXANDER KÁROLYI

Alexander Károlyi.

Kooperationen är till sitt väsen och sina strävanden en demokratisk rörelse. Man skulle därför tro, att de samhällsklasser, som på grund av sin bildning, sin förmögenhet och nedärvda seder äro vana att uppträda såsom ledande i nationella och ekonomiska frågor, icke skulle tagit del i arbetet för omsättande av kooperati-
 onens nya ideal i praktiken. Likväl kan man lägga märke till, att jordbrukskooperationens ledande män i flera län-
 der utgått ur de högre samhällslagren.

En sådan ledande man är den ungerska greven *Alexander Károlyi*, som blivit den ungerska kooperati-
 onens fader i ordets egentliga betydelse. Tillhörande landets förnämaste och äldsta aristokratätter har greve Károlyi fullt uppfattat och tillägnat sig den demokratiska
 utveckling, som efter den stora franska revolutionen strä-
 vat att förverkliga sig icke blott på det politiska, utan
 även på det sociala och ekonomiska området. Greve Károlyis medfödda egenskaper såsom folkledare, sådana han besatt i hög grad, jämte hans öppna, fördomsfria
 karaktär hava av honom skapat en personlighet, vid
 vilkens namn den demokratiska utvecklingen i Ungern
 alltid kommer att vara på det närmaste förbunden.

Greve Alexander Károlyi föddes den 10 november 1831 i greve Stefan Károlyis andra äktenskap med grevinnan Eszterhazy. Redan såsom ung hyste han ett levande intresse för allmänna, nationella angelägenheter. Den patriotiska frihetsentusiasm, som år 1848 upptände hela det ungerska folket, upplammade även i hans själ, och vid 21 års ålder se vi honom inträda i det av hans fader uppsatta Károlyiska husarregementet, där han vid general Klapkas sida hjältemodigt kämpade för sitt lands oberoende. Då frihetsstriden denna gång icke medförde åsyftat resultat, måste den unga greven lämna sitt land. Han begav sig till Frankrike och stannade i landsflykt ända tilldess en allmän amnesti beviljades alla, som deltagit i frihetskampen. Efter att hava återvänt till sitt fädernesland med rika erfarenheter, indrogs han ånyo i sitt folks politiska och ekonomiska strävanden. Hos honom hade rotfäst sig en fast övertygelse, att det ungerska folket kan resa sig till blomstring och fylla sin historiska uppgift endast i den mån det utvecklar och tillgodogör sig sina ekonomiska resurser och särskilt lyckas ställa lantushållningen, grunden för all välmåga, på en god fot. Framsyntare än måhända någon av sina ståndsbröder insåg greve Károlyi, att ett allmänt höjande av folket var nödvändigt för skapandet av ett stort och starkt ungerskt rike. Inspirerad av denna tanke understödde han på det beredvilligaste alla i denna riktning gående strävanden och var sålunda ett ädelt föredöme för andra magnater.

Under de första tiderna av sin offentliga verksamhet

koncentrerade greve Károlyi sina huvudsträvanden på höjandet av den jordbrukande befolkningens ställning. Han bildade en lantbruksförening, vari han samlade omkring sig en liten, men trofast och modig skara anhängare. År 1879 hölls på hans initiativ det första allmänna möte av jordbrukare i Ungern. På hans föranstaltande kom även till stånd den omfattande enquête, som Ungerns Lantbrukssällskap i början av 1880-talet föranstaltade för utredande av jordbruksnäringen vidlådande missförhållanden.

I början av 1890-talet vaknade hos greve Károlyi ett livligt intresse för en ändamålsenlig organisation av jordbrukskrediten samt för utredande av orsakerna till jordbrukets betryckta läge. På hans föranstaltande upptogs dessa frågor till behandling vid jordbrukarnas allmänna möte år 1895, och följden därav var en strävan att få till stånd handelstraktater med Central-Europas stater samt särskilda åtgärder för jordbrukskreditens upphjälpande och organiserande genom bildande av kooperativa jordbrukskassor. Såsom resultat av dessa strävanden uppkom senare en hela landet omfattande jordbrukskooperativ centralkassa, en centralkreditanstalt. En anmärkningsvärd andel hade Károlyi vidare i bildandet av jordbrukarnas i Ungern allmänna förbund. Såsom president ledde han i årtal förbundets angelägenheter och först under de sista åren av sin levnad lämnade han av hälsoskäl dess ledning i jordbruksministern Ignaz von Darányis händer.

Rikast på resultat har likväl greve Károlyis verksam-

het varit på kooperationens område. Med en hänförelse, som icke kunde förlamas av några motgångar, och med den segaste uthållighet arbetade han för att med kooperationens tillhjälp få det ungerska folket höjt både i ekonomiskt och moraliskt avseende. Därjämte hade hans program ett nationellt syftemål. Hans ledande tanke var nämligen den, att Ungern borde bliva ett socialt och kulturellt centrum för hela Ost-Europa. För vinnande av detta syftemål ansåg greve Károlyi det vara ovillkorligen nödvändigt, att lantbefolkningens lägre lager komme i åtnjutande av fullständig politisk frihet och särskilt att de frigjordes från det ocker, för vilket de i alla möjliga avseenden voro utsatta. Vid den internationella lantbrukskongress, som år 1896 hölls i Budapest, framställde Károlyi i ett glänsande tal detta sitt program och visade nödvändigheten av dessa sociala frågors lösning. Såsom medel för vinnande av ändamålet framställde han ett program om jordlegoförhållandenas ordnande genom kooperation.

Sitt praktiska arbete i kooperationens tjänst påbörjade greve Károlyi år 1886, då han tog initiativ till bildande av kooperativa jordbrukskassor i komitatet Pest. Han utfärdade en uppmaning att teckna andelar i en provinsieell centralkreditanstalt, tecknande själv såsom den första 50 andelar. Uppmaningen hade god framgång; Károlyis exempel följdes av flera andra ungerska magnater och inom några månader var grundkapitalet tecknat. Bildandet av jordbrukskassor i komitatet Pest stod på säker grund, och med iver vidtog Károlyi med sitt väc-

kelsearbete att hos befolkningen få till stånd förståelse och intresse för jordbrukskassasaken. Uppgiften var ofantligt svår. De bildade kretsarna hyste ingen synnerlig sympati för saken, och allmogen visade sig i början misstrogen, såsom fallet är med avseende å alla nya idéer. Men Károlyi förlorade icke modet. Trots sin svaga hälsa reste han från by till by för att så det kooperativa utsädet.

Följande åtgärd av Károlyi var utsändandet av en uppmaning till de kommunala myndigheterna att inrätta jordbrukskassor och provinsiella centralkreditkassor. Även denna agitation hade god framgång. Jordbrukskassarörelsen utbredde sig ganska snabbt, och år 1898 bildades en hela landet omfattande centralkreditanstalt.

Nästa mål för greve Károlyi var att upprätta en kooperativ partihandelsaffär. Även i detta avseende hade han att övervinna mycken tvekan och håglöshet. Likväl lyckades han få till stånd i början på 1890-talet en kooperativ partihandelsaffär för jordbrukarnas konsumtionsföreningar, „Hangya“ (Myran) och skaffa densamma nödigt kapital.

Vid bildandet av „Hangya“ och vid dess verksamhet för kooperationens bästa följdes ett nytt, i den kooperativa rörelsen dittills oprövat förfaringssätt. Härförrinnan hade alla kooperativa förbund och partiaffärer varit resultat av lokala föreningars sammanslutning, bildats genom deras initiativ samt varit underkastade deras ledning och kontroll. I „Hangya“ följdes ett motsatt för-

faringssätt. Denna såsom partiaffär bildade organisation, med uppgift att bevaka konsumtionsföreningarnas intressen, vann sig om att få till stånd ett tätt nät av lokala föreningar, vilkas ledning och förvaltning i rätt hög grad var beroende av centralaffären och underkastade dess uppsikt. Genom detta förfarande lyckades man i Ungern inom några år liksom stampa ur jorden en utbredd konsumtionsförenings rörelse, som under andra omständigheter otvivelaktigt hade erfordrat en tid av decennier. Visserligen är ett dylikt ovanligt och i någon mån artificiellt förfaringssätt ägnat att väcka betänkligheter och kan ingalunda under alla omständigheter och i varje land rekommenderas såsom lämpligt, men för Ungerns förhållanden visade erfarenheten att det i allo lämpade sig. Genom detta tillvägagående lyckades man i Ungern inom kort tid få till stånd på över tusen orter konsumtionsföreningar, vilka äro starkt byggda och arbetat med framgång.

Om den höga uppfattning, som alltid ledde greve Károlyi i hans arbete för Kooperationen, vittnar bland annat det tankediga tal, varmed han öppnade internationella kooperativa kongressen i Budapest år 1904. De kooperativa föreningarnas uppgift är, yttrade han, att arbeta för folkmassornas nationella höjande och frigörande, så att de kunna nå ett högre kulturstadium; detta skall ske därigenom, att folket frigöres från det ekonomiska beroende till ockrare och storkapitalister, vari det lever, och i stället beredes möjlighet att nå ekonomiskt välstånd, ävensom genom det sociala uppsving,

vartill Kooperationen ger tillfälle åt de intellektuellt högre stående och bästa elementen bland befolkningen. Av dessa element, vilka ekonomiskt borde stödja sig på Kooperationen, ville greve Károlyi skapa en ny samhällsklass, den medelklass, som saknas i Ost-Europa, och genom densamma utbreda den demokratiska självstyrelsen i allt vidare lager. Greve Károlyi har alldeles riktigt i den kooperativa sammanslutningen funnit såväl ett konservativt, samhällsbevarande, som ock ett progressivt, utvecklingen påskyndande element — bägge lika nödvändiga för folkens sunda utveckling.

I enlighet med denna sin övertygelse handlade Károlyi även på det politiska området. Framställningen av hans i detta avseende ganska anmärkningsvärda livsgärning hör emellertid icke till programmet för denna uppsats. Så mycket må emellertid nämnas, att han var en själsfull och entusiastisk förkämpe för sin nation och att stridsropet „Ungern åt ungrarne!“ genom hans tillskyndan vann en synnerligen stor anslutning.

Efter en på resultat rik livsgärning avled greve Károlyi den 24 april 1906 i badorten Menton i Syd-Frankrike.

I honom förlorade Ungern icke endast en av sina ädlaste söner, utan även en av sina största och märkligaste karaktärer. Bland de män, som hava tryckt sin andes stämpel på det 19:de århundradets Ungern, skall greve Alexander Károlyi alltid komma att nämnas vid sidan av de främsta.

AMBROSIUS VON SEIDL

Ambrosius von Seidl.

En av de mest framstående bland de män, som intagit en ledande ställning i det praktiska kooperativa arbetet i Ungern, är *Ambrosius von Seidl*, som för någon tid sedan drog sig tillbaka för att njuta av ålderdomens vila, efter att hava stått i spetsen för jordbrukskassornas i Ungern centralkreditkassa. Det var von Seidl, som lade grunden till detta, landets största och snabbt utvecklade kooperativa företag, som förhjälpde det ur de första svårigheterna och höjde det till den bemärkta ställning, som det för närvarande intager i Ungerns ekonomiska liv.

Genom sitt arbete för Kooperationen krönte Seidl sin även eljes rika och intressanta livsgärning. Han härstammar från en borgerlig huvudstadsfamilj och är född år 1848. Efter avslutad skolgång började han studera teologi, men övergick snart till juridiska fakulteten. Vid knappt fyllda 20 år uppträdde han redan i det offentliga livet, varvid han bl. a. verkade under några år såsom redaktör i en del av huvudstadens mera bemärkta dagblad. År 1871 lämnade han tidningsarbetet och blev korrespondent för ett stort järnvägsbolag. Här väckte hans ovanliga förmåga och vidsträckta kunskaper snart

uppmärksamhet; sålunda fick han redan vid 27 års ålder en bemärkt plats i bolagets förvaltning, i det han utsågs till chef för bolagets tariffavdelning. Två år senare blev han sekreterare samt vid 32 års ålder huvudsekreterare och vicedirektör. I detta värv gjorde han sig särskilt bemärkt genom att lyckas nedbringa räntan på bolagets 80 miljoners lån. Företagets lyckliga utgång fäste vid mannen både förvaltnings- och finanskretsarnas uppmärksamhet.

Snart fick Seidl också intaga en inflytelserik plats i finansvärlden. Ungerns första och största sparkassa „Nationalsparkassaföreningen i Pest“ kallade honom till sin verkställande direktör och hans första uppdrag blev att omorganisera inrättningens förvaltning. Medan han innehade denna post, vederfors honom den äran, att dåvarande finansministern i Ungern år 1895 tilldelade honom titeln ministerialråd och kallade honom till finanschef för statsjärnvägarna. Även detta uppdrag omhändertog han på ett lysande sätt, vilket framgår även av den omständigheten, att han år 1898, då i Ungern genom en särskild legislativ åtgärd bildades en kooperativ centralkreditanstalt och grunden sålunda blev lagd för en systematisk utveckling av landets jordbrukskassor, med finansministerns begivande kallades till högsta chef för den nya inrättningen.

För Seidl öppnades nu en ny, i förhållande till hans förra vida mera omfattande och på det ekonomiska livet mycket inflytelserikare verksamhetskrets. Den kooperativa idéns gamla förkämpar, vilka hittills, glömda eller

ringaktade, under en hård kamp burit den kooperativa fanan framåt, emottogo i början Seidls utnämning med en viss tvekan och misstro, emedan ju Seidl inom den kooperativa rörelsen ännu var ett oskrivet blad. Om också hans föregående verksamhet hade visat ständig framgång, och den sparkassa, vars direktör han en kort tid varit, med såväl moraliska som materiella band var fäst vid den kooperativa rörelsen (ty endast från detta håll erhöles finansiellt understöd under Kooperationens första svåra tider), hyste Kooperationens vänner icke desto mindre betänkligheter, huruvida den nya mannen skulle kunna sätta sig in i sin nya verksamhet och arbeta i full överensstämmelse med Kooperationens idé. Det visade sig emellertid snart, att man hade bekymrat sig utan skäl. Ambrosius von Seidls eget inre väsen var nära besläktat med den kooperativa idén och han använde även alla sina andliga krafter, särskilt sin stora organisationsförmåga, till dess bästa, för att det nya företaget på bästa sätt måtte reda sig ur de första svårigheterna vid sitt grundande.

Då „Landets Centralkreditanstalt“ år 1899 den 1 januari började sin verksamhet, var dess första uppgift att omhändertaga och sammansmälta de jordbrukskassor, vilka leddes av greve Alexander Károlyi. Ända från år 1886, då den kooperativa rörelsen i Ungern började, hade den alltid fått lita på sin egen hjälp och sålunda på egen hand utveckla sig. Staten förhöll sig i långa tider likgiltig gentemot den nya rörelsen och endast för några få voro dess mål och syfte klara. De

första kooperativa föreningarna uppstodo nämnda år på initiativ av några entusiastiska, oberoende män.

Vid slutet av samma år 1886 bildades i komitatet Pest, där huvudstaden Budapest ligger, 10 kooperativa jordbrukskassor. Vid samma tid grundades därstädes även en provinsiell centralkreditanstalt, till vars grundfond nämnda komitats myndigheter tecknade 80,000 kronor. Greve Károlyi ökade för egen del grundfonden med ytterligare 50 andelar (värda 10,000 kronor), så att hela grundfonden, de av jordbrukskassorna tecknade andelarna inberäknade, vid företagets början utgjorde 160,000 kronor. Detta var första steget till en självmedveten organisation. Med dessa anspråkslösa medel tog Ungerns kooperativa rörelse sina första steg. Snart utbredde den sig från komitatet Pest till övriga delar av landet. Efter 8 års förlopp befanns det redan vara av behovet påkallat att bilda en gemensam central för alla i verksamhet varande kooperativa föreningar. En sådan bildades även år 1894 och erhöll namnet „Nationella Kooperativa Föreningarnas Centralkreditanstalt.“

Vid slutet av denna period, under vilken man uteslutande var hänvisad till egen hjälp, var de kooperativa föreningarnas ställning följande:

Antal kooperativa föreningar	465
Antal kommuner, i vilka funnos kooperativa föreningar	643
Medlemsantal	102,111
Antal tecknade andelar	203,459
Andelarnas värde i kronor	10,918,074

Inbetalade andelar	6,068,306 kr.
Depositioner i jordbrukskassorna	5,430,428 „
Kooperativa föreningarnas reservfonder ...	595,344 „

Resultaten voro visserligen anspråkslösa i ett land sådant som Ungern, där antalet invånare närmade sig 18 miljoner och där dessa till största delen äro småbrukare. Med hänsyn till de övervunna svårigheterna äro resultaten emellertid icke obetydliga. Greve Alexander Károlyi, vars direkta verksamhet på jordbrukskassarörelsens område avslutades år 1898, då olyckliga politiska förhållanden gjorde det omöjligt att anställa honom såsom ledare för den då bildade „Landets Centralkreditanstalt“, har även lämnat ett outplånligt spår i kooperationens historia i Ungern.

År 1898 lyckades man slutligen fästa lagstiftningens uppmärksamhet vid jordbrukskassorna. Ett av regeringen uppgjort lagförslag godkändes och i början av år 1899 — såsom vi redan nämnde — begynte „Landets Centralkreditanstalt“ sin verksamhet.

Även denna institution är kooperativt organiserad. Anstaltens egentliga medlemmar utgöras av kooperativa föreningar, men därjämte finnas stiftande medlemmar, såsom vilka anses alla samfund, penninginstitut och enskilda personer, vilka teckna stamandelar till ett värde av minst 1,000 kronor. Den största stiftande medlemmen var staten, som tecknade stamandelar för en miljon kronor. Även i ett annat avseende har lagen nära förbundit „Landets Centralkreditanstalt“ med staten. Sålunda har staten överlämnat åt densamma värdepapper

Då vi nu granska de förgångna årens strider och de vunna resultaten, komma vi till den slutsatsen, att „Landets Centralkreditanstalt“ måste räknas bland Ungerns främsta, mest kända och största förtroende åtnjutande penninginstitut. Och de jordbrukskassor, som anslutit sig till densamma, hava icke endast befriat stora mängder ekonomiskt svaga medborgare från deras värsta mara, ockrarna, utan även väckt hos sina medlemmar tron på kraften av egen hjälp, stärkt förtroendet för den alla hinder trotsande styrkan i gemensamma ansträngningar och gjort det för dem möjligt att inlåta sig på sådana jordbruks- och yrkesföretag, som hittills, till skada för det allmänna bästa, legat i händerna på folk med direkt motsatta intressen. Samtidigt hava de kooperativa föreningarna satt i rörelse krafter, som i etiskt avseende höjt folket.

Det är visserligen sant, att de ernådda resultaten till stor del varit en följd av vaknad samhörighetskänsla, av statens understöd och av den kooperativa organisationens inre kraft. Likväl är det utan vidare klart, att utan generaldirektör von Seidls organisationsförmåga, rådighet, med försiktighet parade handlingskraft och orubbliga opartiskhet man icke ens närmelsevis skulle nått enahanda resultat.

Nu, när von Seidl efter en lång och ansträngande tjänsteverksamhet dragit sig tillbaka, kan han med stor tillfredsställelse och medveten om väl utfört arbete uppvisa dess materiella resultat i siffror, som bilda en värdefull ram kring den del av hans mångsidiga livsverksamhet, som vi här framställt.

Enligt uppgifter från slutet av år 1911 voro då till „Landets Centralkreditanstalt“ anslutna 2,336 kooperativa föreningar, vilkas verksamhet omfattade inalles 7,481 kommuner. Medlemsantalet i dessa föreningar översteg 640,000, och då största delen av medlemmarna utgjordes av familjefäder, kunde det beräknas, att omkring 2 1/2 miljoner mindre bemedlades såväl ekonomiska som sociala intressen voro koncentrerade i dessa föreningar.

Vid samma tid var de av medlemmarna tecknade

Andelarnas antal	1,138,316
Deras värde i kronor	60,654,355
Inbetalade andelar	38,695,400 kr.
Depositionernas belopp i jordbruks-	
kassorna	106,739,350 „
Reservfonderna	9,813,639 „

Man jämföre siffrorna i föregående tabell med dessa, och den kraftiga utvecklingen framstår klart.¹⁾

De Centralkreditanstalten underlydande föreningarnas egna tillgångar överstego vid slutet av år 1911 155 miljoner kronor, och då härtill ännu kommo de 99 miljoner, som föreningarna erhållit ur anstalten år 1912 för att användas till särskilda behov, finna vi, att de förbundna föreningarna för sin verksamhet kunnat använda ett kapital av 254 miljoner.

Såsom ett erkännande av von Seidls offentliga verksamhet och särskilt hans arbete inom den kooperativa

¹⁾ Vid slutet av år 1920 var medlemsantalet 1,466, inbetalade andelar 35,493,000 kr., reservfonderna 111,929,425 kr. och depositionerna 1,490,103,011 kr.

rörelsen tilldelades honom medlemskap i många riddarordnar och även på flera andra sätt visade Ungerns dåvarande regent honom sin ynnest. Så upphöjdes han med anledning av Gentralkreditanstaltens 10-års minnesfest i adligt stånd. Jämväl institutets tjänstemän hava förevigat von Seidls minne genom att för ungerska Röda korsets sjukhus i Budapest bilda en efter honom benämnd fond, som garanterar sjuka tjänstemän jämte familjer för sjukvård därstädes.

EDVARD PALLAVICINI

Edvard Pallavicini.

Ungerns kooperativa rörelse drabbades av en stor förlust i januari 1914. Helt oväntat avled då ledaren för kooperativa partihandelsaffären för jordbrukarnas konsumtionsföreningar „Hangya“ (Myran), lantgreven Edvard Pallavicini. Hans frånfälle var en stor förlust icke endast för Ungerns, utan även för Europas Kooperation, ty med honom bortgick en kraftfull ande, åt vilken redan hans samtida kunde giva det erkännandet, att han icke så mycket genom sin lysande härkomst och rangställning, som — och framför allt — genom sitt på resultat fruktbara arbete, sitt oegennyttiga tänkesätt och sitt sällsynt grundliga nationalekonomiska vetande förvärvat sitt namn högaktning och anseende.

Han var i ordets egentliga betydelse en arbetsmän- niska. Detta var ägnat att göra honom intresserad även för den kooperativa idén. I Ungern har nämligen den kooperativa rörelsen först under de senaste åren genom ett strängt och oavbrutet arbete vunnit utveckling och detta efter att hava övervunnit de mest olikartade svårigheter. Det var särskilt det mångsidiga arbetet inom denna samhällsrörelse, som anslog Edvard Pallavicini. Han blev ledare för talrika ekonomiska och andra förenin-

gar icke endast till namnet, utan även i verkligheten. Oavsett den omständigheten, att de för sin del krävde rundlig tid och omtanke av honom, hade han ännu tid och krafter att deltaga i politisk och social verksamhet samt kunde dessutom försätta sina jordlägenheter i mönstergillt skick.

Efter den i vida kretsar kända framstående ledaren av den kooperativa rörelsen i Ungern, greve Alexander Károlyi, blev Pallavicini chef för „Hangya“. Greve Károlyi var den kooperativa rörelsens i Ungern skapare och under flera års tid en av den kooperativa tankens mest intresserade tillämpare. När han år 1906 avled, syntes det vara ganska svårt att finna en annan lika lämplig man som han till chef för „Hangya“. Valet föll på lantgreve Edvard Pallavicini och visade sig vara synnerligen lyckligt. Allt vad greve Károlyi inom kooperationen hade påbegynt, det befäste, utvecklade och bragte till blomstring Pallavicini, så att de kooperativa företag, i vilkas ledning han deltog, hava ådragit sig uppmärksamhet även utom Ungerns gränser. Så är exempelvis „Hangya“, trots den korta tid den existerat, redan en av de mest betydande bland konsumtionsför-
eningarnas partihandelsaffärer i Europa.

* * *

Lantgreve Edvard Pallavicini föddes den 5 juli 1845 i Padua i Italien. Ätten Pallavicini är en av de äldsta i Italien och den har i alla tider spelat en ganska märklig roll uti Italiens historia. Bland annat hava under år-

hundraårens lopp sex av ättens medlemmar uppnått kardinalvärdighet. Medborgarrätt i Ungern förskaffade sig Edvard Pallavicinis farfader, och inom helt kort tid hava Pallavicinerna fullkomligt rotfäst sig i Ungerns mark och i dess nationella strävanden. Efter avslutade studier trädde Edvard Pallavicini år 1869 i statens tjänst och blev tjänsteman vid Ungerns finansministerium, varefter han ganska snabbt avancerade till en hög ställning; han handlade isynnerhet kredit-, finans- och järnvägsrågor.

Pallavicini begynte sin offentliga verksamhet på en tid, som i Ungerns ekonomiska historia har ett alldeles särskilt intresse. Efter frihetskriget åren 1848 och 1849, vilken tid i Ungerns historia kallas förtryckets, enväldets tid, förlamades all industriell, kommersiell och jordbruks-ekonomisk verksamhet, och först år 1867, då det ungerska folket träffade en överenskommelse med sin regent och då Österrikes och Ungerns inbördes ställning i rättsligt avseende reglerades, började även landets ekonomiska liv bliva livligare. Storartade penninginstitut upprättades, fabriksindustrin tog uppsving, samfärdseln blev livligare och, liksom befriad från en vampyr, tager hela nationen fatt på det ekonomiska arbetet, som utvecklar sig allt mer och mer.

Pallavicinis utomordentliga förmåga var redan då allmänt känd, varför det icke väckte förvåning, att han avgick ur statens tjänst, då han år 1879 erhöll kallelse att bliva chef för Ungerns då inrättade Allmänna Kreditbank. Denna bank, som är Ungerns största bankinstitut, fungerar ännu i dag främst såsom förmedlare

av statens kredit, såsom ett stöd för industrin och dess kreditgivare. De allra flesta större industriella företag i Ungern hava, understödda av denna bank, vidtagit med sin verksamhet. I synnerhet har jordbruket i hög grad att tacka Ungerns Allmänna Kreditbank för sin utveckling.

Lantgreve Edvard Pallavicini var emellertid icke, trots alla sina finansiella intressen, någon bankmänniska i ordets egentliga betydelse. Ty vid sidan av sitt utomordentligt värdefulla arbete på detta område hade han alltid tid och intresse övrigt att delta i agrarrörelsen, som ännu i dag är stadd i ständig utveckling uti Ungern och vars ändamål är att utveckla jordbruket, att höja den ungerska lantushållningen på ett högre plan genom att stödja den jordbrukande befolkningen såväl materiellt som moraliskt, samt att avlägsna talrika missförhållanden både på det sociala och politiska området.

I Ungern har även Kooperationen trätt i denna rörelses tjänst. De för närvarande till mycket över åttatusen stigande kredit- och konsumtionsföreningarna, med till största delen småbrukare såsom medlemmar, tvungos, för att kunna skaffa sig sina förnödenheter, att bilda kooperativa partihandelsaffärer, varigenom de hoppades kunna undvika det i hög grad betungande penninge- och varuprocenteriet. Efter den kooperativa rörelsens uppkomst har man även i Ungern på legislativ väg genom stränga bestämmingar sökt förekomma procenteriet, men alla dessa lagbestämmingar hava icke ens tillsammans uträttat så mycket för avlägsnande av detta sociala

och ekonomiska onda som den för närvarande redan så omfattande och olika syftemål fullföljande kooperativa organisationen. Det fördärvliga procenteriet har naturligtvis icke helt och hållet upphört att existera, vartill den huvudsakliga anledningen är den, att den ungerska allmogén ännu har en alldeles primitiv ekonomisk skolning, och då folkets ekonomiska uppfostran alltid varit bristfällig, blev det de kooperativa föreningarnas första uppgift att meddela kunskaper härutinnan genom att i populär form framställa så att säga handelns elementärlära och göra den känd.¹⁾

Dessa omständigheter hava utgjort den förnämsta anledningen till att jordbrukskassornas och konsumtionsföreningarnas utveckling i Ungern varit en helt annan än i västerlandet, påminnande i detta avseende rätt starkt om förhållandena i Finland. I de flesta länder i Västra Europa inrättas först lokala kooperativa föreningar, och först senare sluta dessa sig tillsammans och bilda kooperativa centralaffärer. I Ungern däremot bildades, liksom i Finland, först kooperativa centralaffärer, vilka från första

¹⁾ Det torde kunna påpekas, att den förnämsta orsaken härtill likväl ligger i den osunda proportionen mellan jordlägenheterna av olika storlek i Ungern, i det att $\frac{1}{3}$ av Ungerns bördigaste odlingsjord tillhör omkring ett par tusen storgodsägare, $\frac{1}{3}$ de medelstora jordägarna och endast $\frac{1}{3}$ det egentliga folket. Följden härav har varit en oerhörd emigration, som under somliga år närmat sig 200,000. Och då kreditrörelsen nästan uteslutande är i händerna på oförsynta judar såväl i städerna som på landet, är det icke att undra över, att procenteriet så rikligt frodas i landet.

början arbetade på upprättande av lokala föreningar och vilka likaså från första början vannade sig om att kontrollera och leda sina underlydande föreningar och särskilt deras i affärsfrågor mindre välbevandrade funktionärer. För närvarande har t. ex. Ungerns partihandelsaffär, „Hangya“, 70 konsulenter, vilkas enda uppgift är att inspektera de kooperativa föreningarnas bokföring, hålla reda på deras lager och meddela ledarna fackliga uppgifter och förklaringar. — Det finns föreningar, som t. o. m. varje månad, ja ännu oftare måste underkastas kontroll, men det givs även sådana, beträffande vilka centralaffären kan nöja sig med endast det årliga bokslutet och vilka konsulenter behöva besöka endast två gånger om året i och för inventering.

Genom denna anordning har man vunnit åtminstone det, att i Ungern just inom den jordbrukande befolkningen bildats de mest blomstrande kooperativa föreningarna, trots det att just dessa folklager ligga minst inne i affärsväsende. Framstegen på detta område äro redan nu ganska märkbara, och präster, lärare, administrativa tjänstemän ävensom till och med olärda lantmän våga sig redan på att diskutera ekonomiska frågor med affärsmän. Ledarna för landsortens konsumtionsföreningar och jordbrukskassornas funktionärer äro till en stor del själva jordbrukare.

Den ovillkorligen betydelsefullaste perioden i de kooperativa föreningarnas i Ungern utveckling och konsolidering är den, då lantgreve Edvard Pallavicini stod i ledningen för de ungerska konsumtionsföreningarnas partihandelsaffär „Hangya“. Han såg i den kooperativa rö-

relsen icke blott en ekonomisk och social faktor, utan en verklig drivkraft för folkets högre välbefinnande. På kooperativa kongresser och allmänna möten betonade han ständigt, att det framför allt är av vikt att på kooperativ väg skapa en blomstrande jordbruksbefolkning. Just därför var det för honom så betydelsefullt, att de kooperativa föreningarna av sitt årsöverskott uppoffrade en del för upplysningsändamål. I sin egen hemtrakt, i distriktet Somogy, där hans jordagods befunno sig, var han ordförande i en jordbrukskassa. Denna kassaförenings livfulla möten voro alltid verkliga kulturfester. Till programmet hörde upplysande föredrag, och vanligen föranstaltades i samband med mötena studieexcursioner eller lantbruksutställningar, vilka även de voro ägnade att samla en stor publik samt att i anmärkningsvärd grad främja fackkunskapen på jordbrukets område och utveckla hems löjden.

I Ungern var det otvivelaktigt av synnerlig vikt, att även den kooperativa rörelsen förbands med strävandena för gemensamma kulturella uppgifter. Det ungerska folket är synnerligen mottagligt för bildning, men samtidigt ock rätt konservativt, varför jämväl bildningsanstalterna måste kämpa en hård kamp för att vinna föt-fäste. Särskilt inom jordbruksnäringen finna vi mycken konservatism.

Modärna hjälpmedel inom jordbruket, sådana som konstgödsel, maskiner o. d., hava endast i ringa grad kommit till användning. Tillämpandet av de resultat, som det modärna jordbruket uppnått, sker endast långsamt

och icke i någon större utsträckning. Såsom en kunnig och framsynt jordbrukare visste lantgreve Pallavicini allt detta mycket väl och just därför inskräpte han uttröttligt och ständigt hos de honom underlydande föreningarna, att de ägde att gå i spetsen såsom apostlar för ett modärnare jordbruk. Frukterna av detta arbete äro också redan synliga. På Pallavicinis initiativ bildade „Hangya“ en särskild avdelning för jordbruksfackförnödenheter med uppgift att befordra användningen av nytida jordbruksmaskiner och jordbruksförnödenheter. Landsbygdens kooperativa föreningar åter föranstaltade för sina medlemmar föredrag i jordbruksfrågor. Om också de hittills vunna resultaten icke äro särskilt i ögonen fallande, är det likväl visst, att den, som ställt sig i spetsen för en rörelse av detta slag, förskaffat sig oförgångliga förtjänster redan därigenom, att han lyckats genom de kooperativa föreningarnas förmedling rotfästa sina egna kultursträvanden hos vidsträckta folklager.

Lantgreve Edvard Pallavicini har även på ett annat sätt visat sitt livliga intresse för bildningens höjande i sitt land. Såsom ordförande för västra Donautraktens folkbildningssällskap har han även i materiellt avseende gjort stora uppoffringar för folkbildningsarbetet. Dessutom torde i Ungern knappast finnas en enda religiös eller kulturell förening, i vars arbete han icke skulle deltagit. De, som närmare kände honom, kunna sannernligen icke säga, vilket av hans det allmännas väl åsyftande strävanden varit värdefullast, det, som avsåg höjande av det kulturella och religiösa livet, eller det, vars frukter

så rikligen framträda i det under hans ledning utförda ekonomiska arbetet.

Bland dessa resultat må framom andra nämnas „Hangya“, vars chef han var ända från år 1906. Under denna tid ökades de till „Hangya“ anslutna kooperativa föreningarnas antal från 676 till 1,250 och den årliga omsättningen från 9 miljoner kronor till 30 miljoner kronor. Detta resultat är så lysande, att icke en enda afärsrörelse i Ungern kan därmed jämföras, och även i andra länder hör det till sällsyntheterna. Han var styrelsemedlem i „Landets Centralkreditanstalt“, under vars ledning vid den tiden 2,425 andelskassor voro i verksamhet. Han deltog vidare i grundandet och ledningen av Ungerns „Lantman“-benämnda samköpsförening ävensom av dess „Lantmännens Försäkringsanstalt.“ Det förstnämnda är en kooperativ förening, som främst tillgodoser de stora och medelstora jordegendomarnas behov av jordbruksfackförnödenheter och som vid Pallavicinis frånfälle hade en årlig omsättning av c. 20 miljoner kronor. „Lantmännens Försäkringsanstalt“ har under sin 13-åriga verksamhetstid trätt in i främsta ledet av enahanda företag. Dess årliga premieintäkter stego vid tiden för Pallavicinis död till 7 à 8 miljoner kronor, och en samt brandförsäkringarnas värde belöpte sig till 930 miljoner kronor. Denna förening har i Ungern infört även en billig folkförsäkring.

Alla dessa resultat av en livsgärning belysa icke endast Edvard Pallavicinis värdefulla och framgångsrika arbete för förverkligande av den kooperativa idén, utan

de belysa samtidigt jämväl i någon mån den stora ekonomiska förnyelse, som ägt rum i Ungern, och är den kooperativa rörelsens förtjänst.

Under inflytande härav frigör sig småningom det jordbruksekonomiska livet i Ungern även ifrån egoismen, och i dess ställe framträder i allt vidare kretsar en strävan att taga hänsyn till allas gemensamma bästa. I stället för en kall affärsanda träder småningom ett av etiska synpunkter prägladt driftigt samarbete inom såväl handel som jordbruk i de kretsar, som berörts av Kooperationen. Förnyelsen försiggår visserligen ganska långsamt, men förvisso vore utvecklingen vida snabbare, om det ungerska folket ägde flera sådana män som greve Károlyi och hans värdiga efterföljare och första medarbetare Edvard Pallavicini.

Vilja vi uppdraga konturerna av Pallavicini såsom människa, såsom karaktär, så kunna vi om honom säga endast det bästa. Han var högsint till sitt tänkesätt, religiös till sitt väsen och älskade varmt sitt fosterland. I avseende å sina politiska åsikter tillhörde han troget den nationella riktningen, men om några politiska ytterligheter förenade han sig aldrig. Hans åskådningssätt var demokratiskt.

En nations liv räcker evigt, även om individerna försvinna, har en berömd ungersk statsman yttrat. Denna sanning har varit även Ungerns kooperatörer till tröst. Ty vi äro övertygade om, att Ungerns folk allt framgent kommer att gå mot en ekonomisk och social fullkomning på den stråkväg, som utjämnas och belyses

av den kooperativa idén. De förra ledarnas plats upptages av nya, och om ock fanan stundom ej lämnas i så prövade händer som lantgreve Edvard Pallavicinis, är det dock visst, att ur de senare leden ständigt framträder någon ny ledare, någon framstående man, som riktar utvecklingen mot allt större höjder. Dessa mäns arbete kommer otvivelaktigt att bliva vida lättare än banbrytarnas, ty hänförelse för arbetet hämta de icke blott ur idén, utan även ur det evigt levande minnet av dem, som i Ungern lagt grundstenarna för den kooperativa rörelsen, och till dessa män hörde även lantgreve Edvard Pallavicini.

DANMARK:

Hans Christian Sonne

Severin Jørgensen

Anders Nielsen

H. KR. SONNE

Hans Christian Sonne.

Historien utvisar, att stora idéer hava fått sina bästa förkämpar från olika samhällslager och olika levnadsområden. Det ideella arbetet frågar varken efter anor eller samhällsställning. Det ser endast till människans sinnelag. Där det påträffar en ädel karaktär, en oförskräckt tro på framtiden och en kraftig vilja, där finner det sina idébärare och drager dem inom sin förtrollningskrets. Så har också fallet varit med den kooperativa idén. Bland denna idéns förkämpar påträffa vi personer ur de mest olikartade samhällslager. Kooperationens fader i England, Robert Owen, var en sadelmakares son. I Ungern åter är det en av fosterländsk anda glödande högtställd ädling, som, då han ser sina politiska drömmar grusas, nedlägger hela sin kraft på jordbrukets höjande. I Frankrike arbetar handelsbiträdet Charles Fourier, en svärmisk natur, på att få till stånd sina kooperativa småsamhällen, i Tyskland åter uppbygger den praktiskt kloka kommunalledaren Raiffeisen bit för bit den därstädes nu så mäktig blivna kooperativa organisationen. — Hans Christian Sonne, vars levnadslopp vi här framställa, tillhörde det andliga

ståndet. Han verkade hela sitt liv såsom präst på landsbygden i Danmark.

Hans Christian föddes på ön Bornholm den 16 augusti år 1817. Hans fader var handlande där. Modern åter var prästdotter från samma ö. Sonnes fader var en driftig handlande. Med egen farkost forslade han varor från den tyska staden Rostock och förkovrade sig också småningom så, att han blev en av de mest förmögna männen på sin ö. Sonen Hans Christian var i sin ungdom synnerligen fästad vid sjölivet. Att färdas i båt på resor med fiskarna eller att leka med fiskarbarnen i hamnen var bland hans största nöjen. — Men sedan han en gång med sin fader varit på resa under en hård storm och varit nära att därvid förlora livet, svalnade hans intresse för sjömanslivet och han var villig att slå in på den lärda banan. Efter att hava avlagt prästexamen var han under fyra år hemlärare och utnämndes år 1845 till präst på landet. På denna sin första plats verkade han såsom själasörjare i närmare ett par tiotal år. År 1864 utnämndes han sedan till präst i Thisted, och först här börjar den tid i hans liv, som gjort Hans Christian Sonnes namn så känt i kooperationens historia.

Medan Sonne i Thisted samvetsgrannt skötte sina prästerliga åligganden, fann han, att ortsbefolkningen i både andligt och materiellt avseende var mycket hjälplös. Med kärlek och oförtrutet intresse sökte han utföra det andliga väckelsearbete, som tillkom honom, men han insåg tillika, att denna i umbäranden levande

lantbefolkning nödvändigt måste höjas även i ekonomiskt avseende, förrän av densamma kunde bliva lyckliga och förnöjsamma människor.

Under vintern 1865—66 sammankallade han sina sockenbor om söndagskvällarna till gemensamma möten för att rådslå med dem. Vid dessa sammankomster talades om religiösa frågor, men även mannens av folket dagliga utkomst var föremål för överläggning. Och Sonne har själv berättat, att han först genom dessa diskussioner kom till insikt om, i huru hög grad besträngd allmogemannens ekonomiska ställning var och huru innerligt denna önskade förskaffa sig bättre utkomst. Särskilt var lantbefolkningen i hög grad beroende av handlandena. Dessa sålde dåliga varor och togo oskäligt hög betalning.

Dessa diskussioner om söndagskvällarna väckte ett livligt intresse hos ortsbefolkningen, och pastor Sonne möttes även i sina strävanden med allt större förtroende. Om våren år 1866 kallade han sockenborna till ett möte och vågade här föreslå, att de skulle grunda en konsumtionsförening. Åttiotre män förenade sig om att uppbära denna tanke och genom små veckoavgifter började man samla i hop ett litet grundkapital; redan samma år började konsumtionsföreningen sin verksamhet.

Nu torde måhända mången fråga, huru det kom sig, att pastor Sonne i det gamla jordbrukslandet Danmark först startade konsumtionsföreningar. Orsaken härtill låg däri, att Sonne hade mottagit kraftiga intryck från

Englands konsumtionsföreningsrörelse. Den konsumtionsförening de redliga pionjärerna i Rochdale grundat, hade redan vunnit världsrykte. Den hade sin egen kooperativa partihandelsaffär, många filialer, kvarnar och andra industriella inrättningar. En dansk läkare Ulrik hade fäst sin uppmärksamhet vid Englands konsumtionsföreningsrörelse; i synnerhet kände han väl till konsumtionsföreningens i Rochdale utveckling. Samma vinter, då Sonne hade påbörjat sitt sociala arbete, hölls ett stort danskt välgörenhetsmöte. Vid detta träffade Ulrik sin gamla goda vän Sonne, och vännerna kommo härvid att samtala bl. a. om välgörenhetsarbetet och verkningarna därav. „Vi voro bägge av samma åsikt“, yttrar Ulrik i ett brev, „att så mycket än välgörenhetsarbetet kan lindra de hjälplösa lott, är det dock, utövat i större utsträckning, mera till skada, enär det utövar ett demoraliserande inflytande på hjälpemottagaren. Vi ansågo bägge, att ändamålet med hjälpen borde vara att handleda och förhjälpa de ekonomiskt nödställda till självverksamhet, så att de bleve i stånd att i egen hjälp finna sitt bästa stöd. Endast egen hjälp förmår nämligen varaktigt bereda människan ekonomiskt välstånd och höja henne i både intellektuellt och sedligt avseende. Då jag vid denna tid var synnerligen intresserad av Rochdalemännens självförnekande, modiga och framgångsrika verksamhet, fick jag mitt intresse överfört på min gamla vän pastor Sonne, och han återvände till sin hemtrakt i den fasta föresatsen att här bilda liknande föreningar.“

Sonnes intresse hade sålunda vid välgörenhetsmötet fått ökad fart och han började härefter att med iver göra sig hemmastadd med Englands konsumtionsföreningar. Sålunda samlade sig hans förut spridda strävanden för höjandet av sockenbefolkningen till något mera helt, de fingo en mera reel natur, och Sonne vågade, såsom redan nämndes, våren 1866 vidtaga åtgärder för att grunda den första konsumtionsföreningen.

Huru djupt Sonne redan under dessa den kooperativa rörelsens barnaår förstod den kooperativa idéns betydelse och kände dess befruktande och livgivande kraft, häruti får man en klar inblick ur av honom vid denna tid skrivna artiklar. Sålunda skrev han i början av år 1868 i en tidning: „Det, som i människors ögon gör konsumtionsföreningarna till så nyttiga inrättningar, är otvivelaktigt den materiella fördel de erbjuda. Detta är ju ock det första, som av dem ernås, och denna omständighet drager ju bäst medlemmar till föreningarna. Ty om någon t. ex. skulle ropa åt arbetarna: kom hit, jag skall hjälpa er att bliva goda och dugliga människor, så vore det icke många, som skulle infinna sig. Men om han däremot säger: hör hit, män, här kan förtjänas pengar, så stå alla genast med öronen på spänn. Men denna sida av saken är dock för den kooperativa idéen endast ytan. Envar, som ens något känner Englands kooperativa rörelse, vet, att av dess otaliga publikationer och sammankomster knappt funnits en enda, där Kooperationens ledande män icke genom där talade och skrivna ordet tydligt skulle vi-

sat, att den kooperativa rörelsen har ett högre mål; och jag tror, att ingen, som fördjupar sig i denna litteratur, kan undgå att få en stark förnimmelse av att under Kooperationens materiella yta flyter en stark, etisk bottenström. Den vänjer nämligen arbetarna att köpa kontant, med andra ord, tvingar dem att använda sin förtjänst till nödvändiga inköp och till en regelbunden hushållning, hjälper dem att, för varje gång de köpa, omärkligt göra små besparingar, väcker hos dem insikten om, att de stå i ett broderligt och hedervärt samarbete, öppnar för dem bättre utkomstmöjligheter i framtiden. Resultatet av allt detta måste förvisso i såväl ekonomiskt som etiskt avseende vara arbetarklassen till nytta.“

Pastor Sonne kunde sålunda vid grundandet av konsumtionsföreningen stöda sig på erfarenheterna av Englands redan på en jämförelsevis hög utvecklingsnivå stående konsumtionsföreningsrörelse. Hans förening började också arbeta i överensstämmelse med de engelska föreningarnas grundprinciper och i deras anda, och starten var även lyckad. Nya medlemmar av allmogen anslöto sig dag för dag, till och med en och annan tjänsteman och förmögen borgare blev medlem i föreningen. Men allt detta var dock endast lugnet före stormen. I samma mån som konsumtionsföreningen började utvidga sin försäljning, väckte den allt mer och mer handelsmännens uppmärksamhet; och slutligen stodo de i öppet krigstillstånd med den nybörjade föreningen. Arbetare, som häftade i skuld hos handlan-

dena, voro tvungna att avgå från föreningen, och mången burgnare medlem lämnade densamma av den orsak, att deras gamla bekanta, handlandena, sågo snett på dem.

Men även hos den kooperativa rörelsens vänner växte hängivenheten för det nya företaget på grund av motståndet, och i synnerhet gamla pastor Sonne blev en av de kraftigaste kämparna i första ledet. Han skildrar händelseförloppet i en dåtida tidning på följande sätt: „Det är mycket lätt att motarbeta en sak och däröver fälla stränga domar. Men mången betänker icke, att om saken i sig själv är god, och den idé, som uppbär densamma, är sund och livskraftig, så främjas den bäst av motståndet och de anfallandes pilar vända sig mot dem själva. Den, som smädar en god sak, nedsetter endast sig själv; den som söker skada densamma, skadar i sin iver likaså endast sig själv. All hans strävan och allt hans motstånd förhjälpes endast den goda saken till seger. Detta hava också vi här fått pröva. Ty om handlandena, då konsumtionsföreningen började sin verksamhet, i all sämja skulle hava vänt sig till mig och vänligt framhållit, huru stor skada det nya företaget åsamkar dem och sagt sig upphöra att räkna mig bland sina vänner, så vem borgar för, vilka medgivanden jag skulle gjort dem och huru försiktigt jag hade drivit saken. Men då de utan att rådgöra gjorde oss sin krigsförklaring och satte i gång sitt tunga artilleri, fingo vi handgripligt erfara, att kriget var i full gång och att vi icke mera kunde tänka på fred. Vi hade

sålunda att välja mellan att fegt draga oss tillbaka eller att käckt föra fram vår sak; och vi valde naturligtvis det senare. Så hade alltså handlandena i all sin elakhet och hänsynslöshet visat oss den rakaste vägen till seger och fört vår sak kraftigt framåt.“

Och i sanning: till seger gick den av Sonne grundade konsumtionsföreningen. Då denna grundades i medlet av året, uppgick i slutet av samma år medlemmarnas antal redan till 170. Handlandenas motstånd förklarades genom deras egen kraftlöshet, och förvisad om framgång började den nya föreningen sitt andra verksamhetsår.

Det är meningslöst för oss att i detta samband närmare följa den kraftiga utveckling, som Danmarks kooperativa rörelse härefter genomgick. Pastor Sonne hade utgivit en bok, däri han skildrade föreningens i Thisted öden och jämväl gav praktiska råd åt grundare av konsumtionsföreningar. Denna bok blev till stor hjälp för de nya föreningarna, vilka uppstodo den ena efter den andra. Pastor Sonne förblev en outtröttlig kooperatör till sin levnads slut, och de äldre av Danmarks kooperatörer kunna ännu förtälja, huru troget gubben Sonne deltog i kooperatörernas allmänna möten och alltid var färdig att elda de yngres intresse för Kooperationen.

Pastor Sonne dog vid 63 års ålder år 1880 i Store Fugled på Sjælland, dit han fem år tidigare hade överflyttat från Thisted.

Då man lärt känna de yttre konturerna av pastor

Sonnes levnadsöden, framställer sig helt naturligt frågan, varför just han blev den kooperativa idéns banbrytare i Danmark och blev den, som fick utföra grundläggarens tunga arbete. Men ju mera man fördjupar sig i denne mans under enkla och små förhållanden framlevda, men dock så innehållsrika liv, desto mera blir man övertygad därom, att en inre makt med oemotståndlig kraft drog honom till denna hans livsuppgift. Sonne hörde till de män, som hade hjärta även för medmänniskor. Denna egenskap var ett nedärft släktdrag hos honom. Redan hans fader, handlanden Sonne, hade på Bornholm grundat en liten fabrik, varest fattiga änkor och nödlidande öbor fingo sin utkomst genom att spinna och väva segelduk, och mången fattig fiskare hade handlanden Sonne att tacka för att han ägde en duglig båt och nät för fiske. Hos pastor Sonne framträdde dessa egenskaper i ännu högre grad. Dessutom var han till sin natur sparsam och förstod, att omsorg i småsaker kan komma stora ting åstad. Så berättas att Sonne, då han gick på landsvägen, alltid upptog torvstycken från spåren och lade dem på vägkanten i den tanken, att någon fattig kunde taga dem och använda till bränsle, medan de, om de bliva ligande på vägen, trampas ned till ingens nytta.

Det är lätt att förstå, att en man av denna art var ägnad att bliva den kooperativa rörelsens förkämpe. Det är visserligen sant, att försök redan tidigare gjorts att i Danmark få fotfäste åt den kooperativa rörelsen, men dessa försök voro vacklande och ingen så kraftig

och målmedveten personlighet som pastor Sonne fanns att föra den framåt. Det är först från honom Danmarks kooperation har sitt ursprung, och så skall ock det danska folket i all framtid bevara i tacksam hågkomst namnet på denna man, vilken med sin ädla natur och genom sitt självuppooffrande arbete kan tjäna såsom exempel för vem det vara må.

Severin Jörgensen

Severin Jörgensen.

De danska kooperatörerna och främst de till konsumtionsföreningarna anslutna firade den 31 mars 1912 en särskild högtidsdag. Då fyllde Severin Jörgensen, den man, som Danmark till stor del har att tacka för att det för närvarande äger närmare 2,000 konsumtionsföreningar, och som under decennier stått i spetsen för de danska konsumtionsföreningarnas partihandelsförening, 70 år. Med anledning härav skrev „Andelsbladet“:

„Då man hedrar en man eller kvinna, som nått sitt sjuttionde levnadsår, förhåller det sig vanligen så, att personen, som är föremål för lyckönskningarna, redan slagit sig till ro för att efter de många årens ansträngningar och strider njuta ålderdomens vila, och att det livsverk, vilket medborgarna med tacksamhet ihågkomma, egentligen redan är avslutat och på sätt och vis tillhör historien. Men så är det icke, då det är fråga om Severin Jörgensen. Han är ännu med starka band fäst vid sitt livsarbete, icke såsom den av alla vördade åldring, som redan lämnat sitt verksamhetsfält, utan såsom mannen, vilken i själva verket är ledare för sitt lands största

affärsföretag — alltid redo och färdig att, då så behöves, efter en väl använd arbetsdag i Köpenhamn redan följande morgon taga fatt i arbetet i Aarhus — överallt med öppna ögon närvarande å sitt vidsträckt verksamhetsområde, beredd att själv handlägga ärenden eller att intressera andra, varest svaghet förmärkes eller angrepp måste tillbakaslås.

Således är Severin Jörgensens 70-åriga födelsedag icke allenast en fest för de många minnen, vilka kooperationens vänner hava med honom gemensamma, utan även en fest, där man med glad tillförsikt hoppas, att ur hans arbete ännu skola spira talrika nya skott. En och annan gång torde han hava uttalat sig i den riktningen, att han var betänkt på att avgå från sin ledarepost. Då denna möjlighet togs till tals vid en privat sammankomst, utropade en av hans närmaste arbetskamrater: „Därifrån låta vi honom icke avgå.“ Vi tro också, att han i denna fråga för första gången kan råka i allvarsammare meningsskiljaktighet med de danska kooperatörerna.

Men om också så är fallet, att Severin Jörgensen ännu har ett stycke väg att vandra på arbetets och verksamhetens fält, förrän han avgår för att njuta ålderdomens vila, är det dock naturligt, att man en stund dröjer vid den milstolpe, där 70 gångna år äro inristade, för att hans gamla vänner och arbetskamrater tillsammans med honom må draga sig till minnes gamla hågkomster från kooperationens begynnelseår, då ofta många svårigheter måste övervinnas och arbetet var tungt och

krävde självtillit, och för att det unga släktet måtte lyssna till berättelsen om det som gått, ty däri gömmes mycket för dem nytt och sådant, som kan stärka deras tro på framtiden.“

Dessa ord i de danska kooperatörernas tidskrift återspegla på ett förträffligt sätt de danska kooperatörernas känslor gentemot Jörgensen och giva en föreställning om den plats han intagit i den kooperativa rörelsen i Danmark, och de hava fördenskull blivit här återgivna. Sedan de skrevos, har Jörgensen dragit sig tillbaka från det praktiska kooperativa arbetet (år 1913), men har dock icke under de tio år, som gått sedan dessa ord skrevos, unnat sig den ålderdomens vila, varom här ovan talades, utan fortfarande varit rastlöst verksam, dels såsom skriftställare i kooperativa frågor, dels såsom medlem i styrelserna för en del stora kooperativa sammanslutningar.

Severin Jörgensen föddes den 31 mars år 1842 i Bostrup, där hans fader var lärare. Efter avslutad skriftskola gick han i urmakarlära, men hans hälsa tålde icke det med detta hantverk förbundna stillasittande livet. Han slog sig därför på affärsbanan och levde också till en början såsom välsituerad handlande på ön Falster. Men Jörgensen var icke någon handlande i vanlig mening. Han var en man, som förmådde slita sig lös från den trånga verkningskrets, där den vanliga vardagsmänniskan endast söker uppnå egna fördelar, och ägna sina krafter och sitt intresse åt det arbete,

vars ideella karaktär fängslat hans sinne. Sålunda avstod också Jörgensen från ställningen såsom självständig, oberoende handlande, då på orten år 1874 grundades en konsumtionsförening, och blev dess föreståndare.

Ingen, som känner Severin Jörgensen, kan betvivla, att hans arbete för hembygdens väl icke varit stort och välsignelsebringande. Men här vilja vi dock främst beröra hans arbete inom en vidsträcktare verkningskrets. Redan tidigt stod det klart för honom, att konsumtionsföreningarna först i det fallet kunna med framgång fylla sin stora uppgift, att de sammansluta sig för att gemensamt göra sina varuinköp. I mars år 1883 sände han fördenskull till alla Danmarks konsumtionsföreningar, av vilka vid den tiden förefunnos omkring 150, en skrivelse, i vilken han framlade tanken på gemensamma varuinköp och redogjorde för, huru denna plan borde förverkligas. Endast 12 föreningar förklarade sig villiga att understödja planen och företaget måste därför uppskjutas tillsvidare. Följande år grundades emellertid Själlands konsumtionsföreningars partihandelsförening, varvid dennas första ordförande Dönnergaard framhöll, att idén till företaget erhållits från Severin Jörgensens föregående år utsända cirkulär. Faktiskt är sålunda Severin Jörgensen de danska konsumtionsföreningarnas egentliga organisatör, liksom pastor Sonne är deras fader.

Jyllands konsumtionsföreningar voro icke fullt tillfreds med partihandelsaffärens på Själland ledning och organi-

sation, varför ock endast få föreningar bland dem anslöto sig till densamma. Däremot hade Severin Jörgensen småningom begynt utföra varuinköp för 30—40 av Jyllands konsumtionsföreningar, och denna verksamhet resulterade slutligen i grundandet av Jyllands konsumtionsföreningars partihandelsaffär, vilket inträffade år 1888. Förtroendet till företaget var ännu ringa bland föreningarna och rörelsekapitalet måste fördenskull sammanbringas på privat väg. Detta tillgick sålunda, att Severin Jörgensen satte hela sin förmögenhet på spel genom att placera densamma i det nya företaget, och återstoden anskaffade hans egna, hans vänner och andra styrelsemedlemmar antingen genom att själva giva lån eller gå i borgen för sådana. Det torde vara högst sällsynt, att en f. d. lanthandlare, som icke ens erhållit djupare skolbildning och än mindre annan lärdom, förmår uppvisa en sådan offervillighet, att han riskerar hela sin förmögenhet endast i syfte att höja sina medmänniskors välstånd. Men Severin Jörgensen ägde ett så ideellt sinne och i livets skola förvärvat självtillit, att han vågade åtaga sig genomförandet av detta storverk, från vilket mången på en skenbarligen mycket högre intellektuell nivå stående person i tvivlan och vacklan hade avstått.

Under de första åren verkställdes de gemensamma varuinköpen ännu i Severin Jörgensens namn och på hans ansvar, och den ersättning han fick för sitt arbete var alldeles obetydlig; till och med drabbades han i början av förluster. Ehuru Jörgensen såsom föreståndare

för konsumtionsföreningen hade en god utkomst, då de biinkomster han fick genom att förmedla inköp av fodermedel, tagas i betraktande, tvekade han under dessa förhållanden dock icke att åtaga sig ledningen av de gemensamma inköpen och att ägna sina krafter helt åt denna sak.

Severin Jörgensens hälsa var vid denna tidpunkt mycket vacklande. Det första styrelsemötet för Jyllands kooperativa partihandelsaffär eller „Faellesforening“ hölls vid hans säng, kort efter det han börjat tillfriskna från en just genomkämpad svår sjukdom, och det första numret av „Jyllands konsumtionsföreningars månadsblad“ skrev han i sängen. — Det framhålles visserligen ofta, att ingen är outhärlig, och detta är också i viss mån riktigt, men icke desto mindre förhåller det sig så, att då ett företag befinner sig i ett visst utvecklingsstadium, kan en enskild man för detsamma betyda oerhört mycket, och de äldre kooperatörer, som stodo vid Jörgensens sida såsom hans arbetskamrater, hade helt säkert rätt i sitt påstående, att om sjukdomen då hade brutit honom, medan allt ännu var i sin linda och höll på att taga form och utvecklas, skulle följderna därav hava kunnat bli ödesdigra.

Det är icke meningen att här meddela en beskrivning över den kooperativa partihandelsaffärens i Danmark historia. Till en början torde en del slitningar emellan de bägge „faellesforeningarna“ hava inträffat — mellan Själlands, vars huvudkontor var i Köpenhamn, och Jyllands, vars huvudkontor nu hade flyttats till

Aarhus. Med tiden förbättrades dock förhållandet mellan de bägge centralaffärerna och år 1896 sammansmälte de till den nuvarande „Faellesforeningen for Danmarks brugsforeninger“, d. v. s. Konsumtionsföreningarnas i Danmark partihandelsaffär, med huvudkontor i Köpenhamn och Severin Jörgensen såsom chef. Vid sammanslutningen trädde Jyllands „faellesforenings“ stadgar och hela organisation i allt väsentligt i kraft i den på detta sätt bildade nya kooperativa partihandelsaffären.

Då man granskar de första årens anspråkslösa siffror rörande omsättningen och överskottet, tvivlar man nästan på att här är fråga om samma affär, vilken nu äger talrika filialer och fabriker, har en omsättning av över 203 miljoner kronor, en reservfond av över 8 miljoner kr. samt ett årsöverskott (år 1920) av över 5 miljoner kr., och till vilken såsom medlemmar höra landets så gott som alla lokala konsumtionsföreningar. Fullkomligt sagolik är „Faellesforeningens“ utveckling. Man har svårt att tro, att allt utvecklats på verklighetens starka, fasta grund.

Jörgensen var den man, vilken såsom den första i tankarna planlade detta storartade affärsföretag och sedan såsom den första grep sig an med att förverkliga denna tanke. I „Månadsbladets“ första nummer i juli år 1888 skrev han: „Det är otvivelaktigt endast en tidsfråga, när konsumtionsföreningarna i sina händer övertaga hela lanthandeln“. Det är underbart att tänka sig, att den sjuka, förre lanthandlaren för endast några de-

cennier sedan, då Kooperationens varmaste vänner ännu ofta hyste tvivel beträffande konsumtionsföreningarnas framgång, vågade i sin tanke uppbygga ett så storslaget framtidsprogram. I vår tid närma vi oss redan med snabba steg detta slutmål. Utvecklingen har gått snabbare än själva Severin Jörgensen vågade hoppas. Vid partihandelsaffärens årsmöte i Köpenhamn år 1898 yttrade han: „Partihandelsaffärens omsättning har under den sistförflutna 10 års perioden stigit till omkring 6 miljoner kronor, under följande tioårsperiod skall den helt säkert nå 20 miljoner.“ Härvid visade han sig vara en mindre god spåman. Efter 10 års förlopp var föreningens affärsomsättning icke 20, utan 40 miljoner kronor, och den uppgår nu, såsom ovan redan sades, till över 203 miljoner.

För „Faellesforeningens“ snabba tillväxt och styrka hava kooperatörerna framför allt Severin Jörgensen att tacka. Även för den omständigheten, att konsumtionsföreningarna i Danmark visa större trohet mot sin centralaffär än vad fallet är i något annat land, i det de köpa 75 % av sina varor från denna, tillfaller äran huvudsakligen Severin Jörgensen.

Jörgensen lät dock icke någonsin sina tankar alltför mycket dröja vid redan ernådda resultat. Så mycket glädje än „Faellesforeningens“ och konsumtionsföreningarnas framgång beredde honom, upphörde han dock aldrig att kraftigt sträva mot nya mål. På ett möte i Köpenhamn år 1895, varest kooperatörerna å Själland fattade beslut om sin sammanslutning, yttrade han: „Vi

få aldrig anse oss färdiga med våra arbeten. Vi måste alltid hava framåtskridandet för ögonen. Då ett arbete är slutfört, bör ett annat genast påbörjas“. Detta påminner om en annan redan bortgången kooperatörs valspråk: „Aldrig färdig — men alltid redo till nya uppgifter.“

Det finns även en annan sats, som mycket väl passar in på Jörgensens hela livsverk, nämligen de engelska kooperatörernas arbetsregel: „Arbeta och tröttna ej“. Jörgensen var på en gång djärv i sina planer, men försiktig och tålmodig vid deras fullföljande. Fjäsk och alltför stor skyndsamhet voro fullständigt främmande för hans natur. Lugnt och stillsamt, men oböjligt och viljekraftigt strävade han till sina förelagda mål, vilka, såsom han ansåg — och vi kunna tillägga: i enlighet med av honom noggrannt uppgjorda beräkningar och planer — kunde och måste uppnås. Om motståndet för ögonblicket var alltför starkt och anslutningen till den nya saken alltför trög, kunde han för en tid släppa efter tömmarna, men i de kloka, av självtillit lysande ögonen syntes en beslutsam glimt: kommer tid, kommer råd! Man såg honom aldrig rusa fram och använda den vidsträckta auktoritet och det gränslösa förtroende, som han åtnjöt, för att driva igenom sina planer. Han väntade på det lämpliga tillfället, men tvekade icke då ens ett ögonblick att inbärga den mogna säden i det gemensamma bästas spannmålsbod. Den, som har tro och självtillit, fjäskar icke åstad. Jörgensen hyste en orubblig förtröstan på att det verkligt

sanna, goda och rätta, trots motstånd, och till och med i sådana fall, då den goda sakens gynnare och vänner själva äro i avsaknad av tillräckligt intresse och förståelse, dock småningom måste gro och slutligen bära en vacker frukt. Och utvecklingen visade gång efter gång, att han hade rätt. Jörgensen har på ett träffande sätt varnat oss att öda krut i onödan, förrän man kommit så nära målet, att man omsorgsfullt kan sikta. I en av sina artiklar skrev han: „Den, som skjuter över målet, når samma resultat som den, vilken siktar alltför lågt; men den, som icke skjuter alls, når det fördelaktigaste resultatet: han har nämligen icke ödslat sitt krut.“

Så hava vi kommit till den sida av Jörgensens liv, som icke kan förbigås, nämligen hans verksamhet som skriftställare. Talare har han icke varit — han synes hava svårt att i tal framföra sina tankar, och hans något svaga organ räcker icke till i stora mötessalar. Men desto mera har han varit av betydelse som författare. Då man tänker på de oräkneliga rader han under årens lopp skrivit först i „Månadsbladet“ och sedan i „Andelsbladet“, kan man icke underlåta att förvåna sig över, varifrån han funnit tid övrig att jämsides med sin dagliga verksamhet göra allt detta. Därtill har krävt en spänstig och outtröttlig arbetsförmåga. Jörgensens artiklar hava en viss bredd i framställnings-sättet, men då de granskas närmare, finner man, att i dem icke förekommer något för mycket eller onödigt; allt sammansmälter till en god helhet, och helt säkert

är en dylik grundlig framställning bäst i stånd att få mannen av folket att klart förstå Kooperationens kärnsanningar och att åskådligt och levande kvarhålla dem i minnet.

Jörgensen har om någon lärt danskarna vad Kooperationen är och bör vara — måhända icke i den utsträckning, som han själv hade velat och önskat — men visst är, att ingen annan, åtminstone icke inom konsumtionsföreningsrörelsen, utfört ett så energiskt och fruktbärande arbete som han; föreningarna hava ju numera utbredd sig till ett tätt nät över hela Danmark. Inom Danmarks konsumtionsföreningskretsar är han utan all gensaga den mest omtyckta och mest lästa tolkaren av den kooperativa idén. Med nöje läser man till och med ännu de många artiklar, i vilka Jörgensen manligt tillbakaslog angrepp, vilka Jyllands grossister riktade mot den unga „Faellesforeningen“ i oräkneliga till konsumtionsföreningarna översända cirkulär. Skarpt och mången gång med användande av ett lekfullt skrivsätt påvisade han tomheten i handlandenas skrivelser, fullt på det klara med, att de på intet sätt förmådde skada Kooperationen, utan tvärtom blott medverkade att driva den framåt. Och så har det också gått. Den kooperativa idén har med sin egen inneboende kraft kunnat utgå såsom segrare ur striden.

Såsom pennans man har sålunda Severin Jörgensen under årtionden visat sig utomordentlig. Tidningsartiklar, så goda de än kunna vara, vidlåda dock det stora felet, att de så lätt falla i glömska. De utöva sitt in-

flytande vid den tid, då de författas, men sällan fäster någon sin uppmärksamhet vid dem efteråt, och ofta stå de i så nära samband med tidens stormar, att de vid en senare genomläsning icke mera förefalla intresseväckande eller ens i någon större mån anmärkningsvärda. Ett arbete, som däremot under tidernas växlingar bibehåller sitt värde, är Severin Jörgensens „Handbok för konsumtionsföreningar“ (Haandbog for brugsforeninger). Det är en ojämförlig handbok för envar, som önskar lära känna kooperationsföreningarnas eller deras „Faellesforenings“ historia, och den ger en massa praktiska råd och vinkar om det sätt, på vilket föreningarna borde organiseras och deras arbete ordnas.

I Danmarks kooperativa partihandelsaffär, „Faellesforeningen“, hade redan tidigt sådana frågor varit föremål för överläggningar, som organiserandet av gemensam äggförsäljning, gemensamma inköp av fodermedel, konstgödsel och mejeriförnödenheter ävensom samverksamhet vid vissa penningetransaktioner. Jörgensen fann, att flera av dessa uppgifter bäst kunde omhändervhas av särskilda institutioner, och i enlighet med denna sin uppfattning sökte han befordra upprättandet av flera dylika specialorganisationer samt tog även själv personligen del i ledningen av dem. För att blott påpeka ett par dylika må här sålunda nämnas, att Jörgensen var en av de tre män, som togo initiativ till bildande av den numera så bekanta och stora „Dansk Andels-Äggexport“-benämnda kooperativa centralaffären, och var medlem i dess första styrelse. Likaså har han deltagit i

ledningen av den stora sammanslutningen „Dansk Andels-Gödningsforretning“, till vilken nu anslutit sig över 1,500 lokala föreningar.

Det var jämväl hos Severin Jörgensen tanken föddes på en gemensam representation för Danmarks kooperativa föreningar, och år 1898 grundades i enlighet härmed det s. k. „Andelsudvalget“ (Andelsutskottet, Kooperativa Utskottet) på ett möte i Köpenhamn, vilket Jörgensen hade sammankallat. Till denna så representativa organisation äro alla kooperativa centralföretag av större betydelse i Danmark anslutna. Jörgensen väckte också inför „Andelsudvalget“ fråga om upprättandet av en gemensam kooperativ tidskrift, och detta ledde därhän, att år 1900 grundades „Andelsbladet“, som trädde i stället för konsumtionsföreningarnas „Månadsblad“, andelsmejeriernas tidskrift och flera andra av mindre föreningar utgivna publikationer.

Till slut måste vi försöka få fram huvuddragen av Severin Jörgensens verksamhet. Utgångspunkten för denna har varit en starkt utvecklad samhörighetskänsla och framför allt en varm medkänsla för samhällets mindre bemedlade. Att Jörgensen var en första rangens affärsförmåga, har allmänt erkänts, och otvivelaktigt skulle han såsom privat affärsman blivit en rik och inflytelserik man. Men just detta ville han icke. Han önskade hellre sluta sig till dem, som med fredliga medel sträva att göra samhället dragligt för de mindre bemedlade folklagren och att förhjälpa dem till ökad lycka och välstånd.

Klarsynt och utrustad med ett utpräglat sinne för det reella i livet som han var, lyckades han i detta arbete över förväntan. Han led aldrig av den nationella fåfänga och självförgudning, som i svaga naturers öron viska: „Vi äro ju världens mest utvecklade kooperatörer, vad skulle vi hava att lära av andra!“ Hans blick var tvärtom alltid riktad mot det kooperativa arbetet i utlandet, från vilket han hoppades erhålla nya uppslag och väckelser för höjande av Kooperationen i Danmark.

Redan tidigt hade Jörgensen så t. ex. lagt märke till, hurusom Englands konsumtionsföreningar för sin framgång till stor del hade att tacka den omständigheten, att de hade sina egna fabriker på en mängd olika områden, och detta exempel sökte han även få danskarna att följa. År 1895 yttrade han: „Om grosshandlandena och fabrikanterna vända oss ryggen, kan detta hjälpas därigenom, att vi själva grundlägga fabriker och hämta våra varor direkte från produktionsorterna. Äro vi blott tillräckligt eniga, går den saken lätt att ordna.“ Denna tanke slog också djup rot i Danmark, och det måste medgivas, att den snabba utveckling, som „Faellesforeningens“ produktionsverksamhet fick, i hög grad givit densamma själv styrka och i riklig mån ökat de fördelar konsumtionsföreningarna hava genom sitt medlemskap i centralföreningen.

Men upprättande av fabriker och dessas drift kräver betydande kapital. Därför lade Severin Jörgensen alltid stor vikt vid att „Faellesforeningen“ — liksom de kooperativa föreningarna i allmänhet — skulle göras

solid, så att den bleve oberoende av privata kapital och vid behov kunde disponera medel även för rörelsens utvidgande, då detta komme att befinnas förmånligt. Detta har också beträffande „Faellesforeningen“ lyckats så fullständigt, att Severin Jörgensen, den gång då det var fråga om att grunda en margarinfabrik, som fordrade ett betydande kapital, helt stolt kunde skriva i „Andelsbladet“: „Detta företag är ju icke större, än att vi med lätthet kunna realisera detsamma utan att besvära bankerna.“

Vi måste ännu framhålla en synpunkt, vid vilken Jörgensen alltid utan att vackla hållit fast och vilken å sin sida i hög grad inverkat därhän, att konsumtionsföreningarna i Danmark haft en så stor framgång. Vi avse deras ovillkorliga partilöshet. Redan år 1888 framförde Jörgensen vikten härav i en lekande och fyndig form: „Konsumtionsföreningarna äro till den grad partilösa organisationer, att i deras krets finna plats i paradisisk endrätt vänster och höger, hedningar och judar, herrskap och småfolk; alla behöva de mat och kläder och alla önska de köpa dessa förnödenheter möjligast billigt.“

Severin Jörgensens verksamhet har emellertid icke inskränkt sig till att söka hjälpa hans landsmän till att på ett rationellt sätt skaffa sig vad en människa behöver till kroppens nödtorft. I hans verksamhet har både den praktiska och ideella sidan av livet kommit till sin fulla rätt. Han har aldrig tröttnat att inskräpa, hurusom de sedliga och ideella värden, vilka vinnas genom

det kooperativa arbetet, betyda måhända ännu mera än de praktiska resultaten. De kammarlärda, vilka aldrig själva tagit del i kooperationens praktiska arbete, hava trots sig kunna påstå, att Jørgensen förbisett kooperationens ideella sida och att han haft en alldeles oriktig uppfattning om den sak, åt vilken han offrat sitt livsarbete. Huru orätt dessa kritiker haft, framgår redan av vad i denna sammanträngda skildring av hans livsverk blivit framställt. Jørgensen har i kooperationen sett något vida mera, vida högre; och vackrare, allvarigare kan hans uppfattning om den kooperativa rörelsens betydelse för land och folk knappt i ord uttryckas än vad han själv gjorde, då han skrev följande:

„Huru högt man än må skatta den kooperativa rörelsens ekonomiska värde för Danmarks lantbefolkning, så ligger dess största välsignelse icke däri, att den skaffat bättre levnadsförhållanden för den stora massan, utan i dess egenskap av folkuppfostringsmedel. Den kooperativa rörelsen lär faktiskt folket att sköta sig självt och hjälpa sig självt. Härigenom blir det skickat till verksamhet på de mest olikartade områden. Genom självförvaltningen av sina gemensamma angelägenheter samlar det kunskaper och erfarenheter, vilka äro av utomordentligt stor uppfostrande betydelse. Den kooperativa föreningen är direkt en förskola för ett rätt deltagande i hela landets, kommunens och statens angelägenheter. Hos oss sitta i landets högsta förvaltning och i regeringen män, som otvivelaktigt icke skulle nått denna ställning, såvida de icke genom arbete i de

kooperativa föreningarna skulle förvärvat de därtill nödiga egenskaperna. Och det säger sig självt, att män, som av egen erfarenhet veta, vilken kraft ligger i folkets självförvaltning, även skola vara beredda att försvara denna.“

Severin Jørgensens arbete har icke varit blott köpen-
skap, icke vardagsmänniskans egennyttiga strävan.
Hög välver sig himlen över hans arbetsfält.

det kooperativa arbetet, betyda måhända ännu mera än de praktiska resultaten. De kammarlärda, vilka aldrig själva tagit del i Kooperationens praktiska arbete, hava trots sig kunna påstå, att Jørgensen förbisett Kooperationens ideella sida och att han haft en alldeles oriktig uppfattning om den sak, åt vilken han offrat sitt livsarbete. Huru orätt dessa kritiker haft, framgår redan av vad i denna sammanträngda skildring av hans livsverk blivit framställt. Jørgensen har i Kooperationen sett något vida mera, vida högre; och vackrare, allvarligare kan hans uppfattning om den kooperativa rörelsens betydelse för land och folk knappt i ord uttryckas än vad han själv gjorde, då han skrev följande:

„Huru högt man än må skatta den kooperativa rörelsens ekonomiska värde för Danmarks lantbefolkning, så ligger dess största välsignelse icke däri, att den skaffat bättre levnadsförhållanden för den stora massan, utan i dess egenskap av folkuppfostringsmedel. Den kooperativa rörelsen lär faktiskt folket att sköta sig självt och hjälpa sig självt. Härigenom blir det skickat till verksamhet på de mest olikartade områden. Genom självförvaltningen av sina gemensamma angelägenheter samlar det kunskaper och erfarenheter, vilka äro av utomordentligt stor uppfostrande betydelse. Den kooperativa föreningen är direkt en förskola för ett rätt deltagande i hela landets, kommunens och statens angelägenheter. Hos oss sitta i landets högsta förvaltning och i regeringen män, som otvivelaktigt icke skulle nått denna ställning, såvida de icke genom arbete i de

kooperativa föreningarna skulle förvärvat de därtill nödiga egenskaperna. Och det säger sig självt, att män, som av egen erfarenhet veta, vilken kraft ligger i folkets självförvaltning, även skola vara beredda att försvara denna.“

Severin Jørgensens arbete har icke varit blott köpen-
skap, icke vardagsmänniskans egennyttiga strävan.
Hög välver sig himlen över hans arbetsfält.

ANDERS NIELSEN

Anders Nielsen.

Den nutida kooperativa rörelsens i Danmark främsta man, dess ledande själ, är onekligen And. Nielsen, Svejstrup-Østergaard, som är ordförande i de kooperativa föreningarnas centralförbund, det s. k. „Andelsudvalget“, en av de tre ledamöterna i presidiet för Danmarks Lantbruksråd, ordförande i styrelsen för „Den danske Andelsbank“, ordförande i förvaltningsråden för Danmarks andelscementfabrik och för Jyllands andelsförening för inköp av fodermedel samt dessutom ännu huvudredaktör i de kooperativa föreningarnas gemensamma organ „Andelsbladet“.

Tidigare har han stått i ledningen för ytterligare flera andra stora kooperativa organisationer, vilka existera tack vare hans initiativ eller åtminstone hans effektiva medverkan, men från vilkas ledning han avgått, då han funnit, att de kunnat „stå på egna ben“.

Men And. Nielsen har icke allenast på Kooperationens område utfört ett stort och framgångsrikt arbete; han har även på många andra håll varit den ledande kraften i det framstegsarbete, som under de sista tjugu årens förlopp utförts till fromma för Danmark och dess folk.

Att giva en fullt uttömmande bild av allt det, som Nielsen fått till stånd, medan han tjänat samhället, skulle erfordra större rum än vad här är möjligt att bereda, ty redan endast beskrivningen av det, som av hans verksamhet är det mest viktiga att nämna, erfordrar ett rätt stort utrymme.

And. Nielsen är bondson och hemma från Ry socken nära staden Silkeborg, en av de mest natursköna trakter i Danmark. Såsom sitt livs ideal hade han uppställt att bli en duglig jordbrukare. I detta syfte önskade han också bli grundligt hemmastadd såväl i jordbruksvetenskapen som också på andra områden, för att på detta sätt fullt rustad börja förverkliga den livsuppgift, som hans håg åtrådde. Han fick genomgå Endrupborgs folkhögskola, men han längtade att skaffa sig vidsträcktare kunskaper än han där var i tillfälle att få, och blev sålunda elev vid lantbrukshögskolan, varifrån han såsom „lantbrukskandidat“ dimitterades år 1879 vid endast 20 års ålder. Högskolans lärare i mejerilära, professor Segelcke, hade hos sin elev Nielsen funnit en mindre vanlig begåvning och tog honom därför i sin tjänst för att handhava en mejerikonsulents åligganden. Såsom senare kommer att framgå, hade denna omständighet stor betydelse för Nielsens senare arbetsuppgifter. För Nielsens hela framtid skulle densamma jämväl hava kunnat bli av stor ekonomisk betydelse. Undertecknad har nämligen erfarit, att Danmarks margarinkung, mångmiljonären Otto Mönsted, jämväl hade fäst sin uppmärksamhet vid honom och erbjöd honom en anställ-

ning, vilken skulle kunnat göra sin innehavare till en ekonomiskt fullständigt oberoende person. Dessa utsikter utövade dock icke någon dragningskraft på Nielsen; hans ideal förblev fortfarande arbetet på det praktiska jordbrukets område, och då han en gång uppställt för sig ett mål, skulle det erfordrats särskilt stora krafter att få honom att avvika från vägen emot detta.

Under sin verksamhet såsom mejerikonsulent var Nielsen samtidigt lärare vid en folkhögskola. Hade han samtyckt att stanna i denna tjänst, hade detta medfört mycken nytta för skolan, ty hans förhållande till eleverna var bättre än vanligtvis är fallet, och dessa skattade honom högt. Men av det föregående framgår, att Nielsen strävade mot ett annat mål. Han hade därvid till hjälp den kvinna, som han valt till sitt livs ledsagarinna. Han ingick nämligen äktenskap år 1882 och köpte Svejstrup-Østergaard egendom, som ligger mellan städerna Skanderborg och Silkeborg. Senare omhändertog han även sin hustrus hemgård på Själland, men sålde den efter att hava brukat den i 12 år.

Nielsen har till sin natur varit en „hemmänniska“, en man, som helst trives hemma. Så är faktiskt fallet, även om det förefaller egendomligt att så kan sägas om en person, som rört sig i nästan alla Europas länder, och vars offentliga verksamhet håller honom fjärran ifrån hemmet under större delen av hans tid. Detta härleder sig därav att man helt enkelt ej låtit honom vara i fred. Det hade blivit allmänt känt, att hans förmåga var mindre vanlig och hans energi ojämförlig; medborgarna fordrade,

att samhället borde få draga nytta av dessa egenskaper, och Nielsen måste följa denna fordran.

Dylika fordringar ställas ofta på personer med särskilt stora intellektuella gåvor, mången gång med det resultat, att de försumma sina egna privata angelägenheter för det allmänna, varav åter ofta följden blir deras egen ekonomiska ruin. Nielsen visste, att han icke behövde frukta ekonomiska förluster, oaktat han nödgades vistas borta från hemmet större delen av sin tid. Han hade nämligen fått erfara, att han tryggt kunde anförtra skötseln av sin gård åt sin hustru och likaså hennes hemgård åt en duglig och trogen förvaltare. Också i denna punkt hade han träffat rätt, ty fru Nielsen lämnade icke, ej ens under en lång period av sjuklighet, ifrån sig de tömmar, med vilka hon under sin mans frånvaro på ett mönstergillt sätt styrde gården.

Att Nielsen, vars ungdomsdröm var att arbeta hemma såsom praktisk jordbrukare, i så hög grad av omständigheterna fjärmades just från detta arbete, var dock resultatet av en lång och lugn utveckling, och hans arbete utfördes icke desto mindre fortfarande just i det praktiska jordbrukets tjänst och till fromma för detsamma. Vid nyss fyllda 26 år valdes han till ordförande i hemortens lantmannaförening. Av denna orsak kom han sedermera att taga del i arbetet i lantmannaföreningarnas centralförbund (=de samverkande lantmannaföreningarna). Med eller mot sin vilja kom han på detta sätt att senare åtaga sig flera uppdrag för jordbrukets bästa, i synnerhet sådana, vilka måste utföras genom samarbete.

Den, som i likhet med honom var så livligt fäst vid jordbruksnäringen, kunde helt naturligt icke vägra sin medverkan, då gemensamma uppgifter skulle genomföras. En oöverbärlig naturlag kräver i vår tid på de flesta områden av den enskilda, att han måste uppoffra sig för det allmänna bästa.

Just Nielsen påpekade redan tidigt, hurusom man borde skrida till samarbete för växtodlingens fromma, det stora arbete, vartill hör bl. a. fördrivande av ogräs, anordnande av fältförsök, växtodlingsutställningar m. m. s. I betraktande av det stora inflytande, som han ägde såväl i kommittéarbetet som under diskussioner om de ledande principerna för de av staten och det kgl. danska lantushållningssällskapet anordnade växtodlingsförsöken, var det därför naturligt, att han invaldes i den tre-mannakommitté, som fick i uppdrag att organisera detta arbete. Från denna kommitté avgick han först år 1914, föranledd därtill av andra stora uppgifter, vilka krävde hans tid i allt större omfattning.

Av de mest anmärkningsvärda åtgärder, som And. Nielsen i samverkan med andra för jordbrukets främjande arbetande „förkämpar“ genomfört, men vilkas genomdrivande icke skulle lyckats, såvida bakom dem icke hade stått män med den för Nielsen egna energin, arbetsförmågan och sega uthålligheten, är införandet av det kända exportmärket för danskt smör, „Lurmärket“, vilket utgör en borgen för köparen, att varan verkligen är prima danskt smör; den obligatoriska användningen av detta märke har senare blivit stadfäst i lag.

Sakförhållandet var nämligen det, att då det danska smörets kvalitet var högre än de flesta andra smörexporterande länders och fördens skull på den utländska marknaden betalades med ett högre pris, begynte detta förhållande utnyttjas av smarta affärsmän, för vilka de privata intressena voro viktigare än landets allmänna intressen. Dessa bedragare införde till landet stora mängder sämre smör från Ryssland, Finland och Sverige, men reexporterade detsamma under namn av danskt smör, genom vilken transaktion de gjorde sig en vacker förtjänst. De gingo härvid till och med så långt, att minst $\frac{1}{3}$ av det från Sverige exporterade smöret besökte Köpenhamn för att byta namn. Omkring 20% av det från Danmark till utlandet exporterade smöret var av främmande ursprung.

Den naturliga följden av det ovan beskrivna var, att Danmarks rykte såsom god smörproducent började sjunka och prisen i enlighet härmed gå ned. Detta för de danska jordbrukarna oförmånliga sakförhållande uppväckte helt naturligt stort bekymmer i landet och tvang jordbrukarna att söka utfinna medel, genom vilka missförhållandet kunde undanröjas. Då denna fråga behandlades på ett möte i Odense år 1888, föreslog statsrådet Hofman-Bang införandet av ett särskilt nationalmärke för danskt smör, vilket märke skulle garantera smörets danska ursprung. Denna tanke fick genast från början ett kraftigt understöd, men rönt också starkt motstånd, närmast visserligen från affärsmännens sida, men även av sådana personer, av vilka man minst hade väntat sig

detta. Först tre år senare hade opinionen för smörmärkets införande vuxit så starkt, att ett förslag på folkettinget (folkrepresentationens andra kammare) kunde framställas beträffande införandet av ett särskilt, statskontroll underkastat nationalmärke för danskt exportsmör. Förslaget erhöll dock icke i folkettinget tillräckligt understöd.

År 1896 upptog Nielsen ånyo frågan inför styrelsen för „Kungliga danska lanthushållningssällskapet“ — han var nämligen medlem i sagda styrelse — och ehuru sällskapetets ordförande, kapten J. C. la Cour, ivrigt motsatte sig det gjorda förslaget, tillsattes dock ett utskott för att dryfta frågan. Men det förflöt en lång tid, förrän planen blev realiserad; det sega arbetet till förmån för smörmärket mötte ett lika segt motstånd. Icke desto mindre lyckades man något senare sammanföra alla danska mejerier i en s. k. smörmärkesförening, till vars ordförande utsågs Nielsen. Man beslöt att förse alla mejeriers produktion med ett gemensamt märke, „Lurmärket“, vilket inregistrerades såväl i England som i Tyskland. Märket blev obligatoriskt först år 1906, då det även blev underkastat statskontroll.

Att författaren så noggrannt gjort reda för Nielsens verksamhet för åstadkommande av ovannämnda smörmärke, beror därpå, att denna åtgärd varit av oerhört stor betydelse för den danska jordbruksnäringen, vars inkomstsida genom sagda åtgärd helt säkert stigit med tiotal miljoner kronor årligen. Man fann nämligen, att prisskillnaden mellan å ena sidan danskt och å andra

sidan svenskt, finskt och ryskt smör blev, efter det ovan beskrivna åtgärd vidtagits, ännu större än förut till förmån för det danska.

Danmarks exempel i detta avseende följdes senare av Sverige, av Irland samt av Finland. — På samma gång hava dessa länder varit tvungna att förbättra sitt smörs kvalitet, en åtgärd, av vilken de haft större nytta än om de hade anförtrott försäljningen av sitt smör åt mindre samvetsömma återförsäljare, vilka sände det i marknaden under främmande namn efter allehanda invecklade affärstransaktioner.

Under sin verksamhet i lanthushållningssällskapens tjänst fick Nielsen vidare till stånd en särskild s. k. räkenskapskommitté, som har till uppgift att arbeta för en rationell organisation av räkenskapsväsendet i lanthushållningen, och vars ordförande han jämväl var i många år.

Men mest förtjänstfullt har dock det av And. Nielsen på det kooperativa området och till Kooperationens bästa utförda arbetet varit. Förutom att han grundade ovan nämnda förening för mejeriernas i Danmark smörmärke, har han varit initiativtagare till upprättandet av följande kooperativa organisationer, nämligen:

Danska mejeriernas inköpsförening och maskinfabrik,
Jyllands andelsförening för inköp av fodermedel,
Danmarks andelsaffär för konstgödsel,
Danska mejeriföreningarnas centralförbund,
Danska Andelsbanken,
Danmarks andelscementfabrik.

Därtill är Nielsen ännu det tidigare omnämnda „Andelsudvalgets“ grundare samt samma institutions ordförande; jämväl var han med då „Andelsbladet“, vars ansvariga redaktör han är, grundades.

Nielsen tog första gången på ett mera ingripande sätt del i det betydelsefulla kooperativa arbetet, då han grundade Jyllands andelsförening för inköp av fodermedel. Jyllands grossister i spannmåls- och fodermedelbranschen stodo nämligen i beråd att bilda en ring; konkurrensen mellan dem borde upphöra och i stället gemensamma priser för alla fastställas och följas. Nielsen beslöt då vidtaga åtgärder för att förverkliga den redan tidigare framkastade tanken, att jordbrukarna själva borde omhändertaga spannmåls- och fodermedelimporten på alldeles samma sätt som redan var fallet med övriga förnödenhetsvaror. Det lyckades också Nielsen att få denna tanke förverkligad år 1898; grossisternas ringbildning blev härigenom omöjliggjord. Grossisterna sågo sig tvärtom tvungna att, för att kunna vara med i konkurrensen, nöja sig med betydligt mindre vinst än förut. Det är tydligt, att Nielsen även genom fullföljande av denna handling har inbesparat en årlig merutgift på många miljoner kronor för de danska jordbrukarna. Den nystartade affären hade många stora svårigheter att övervinna. Först och främst stod det klart för alla, att det nya företagets hela vara eller icke-vara berodde på, om man till chef för detsamma kunde finna en i alla avseenden duglig och energisk, med fackkännedom utrustad och därtill ännu pålitlig person. I det nya

företagets styrelse insåg man även, att en person med dylika kvalifikationer måste för sitt arbete erhålla större lön än vad vanligen vid denna tid betalades åt affärsledare vid de kooperativa föreningarna, enär ju en person med de egenskaper, som ansågos behövliga på denna post, såsom privat affärsman var i stånd att förtjäna oerhört. Nielsen lyckades också finna en man, som syntes vara fullt vuxen sin uppgift och åt vilken det nya företaget förmåddes att betala den lön denna fackman fordrade, vilken då och i synnerhet med fäst avseende vid affärens anspråkslösa början säkerligen i anseende till sin storlek var en överraskning för de många småbrukare, som anslutit sig såsom medlemmar i företaget. Denna kooperativa affär, Jyllands andelsförening för inköp av fodermedel, som under sitt första år, således år 1898, hade en affärsomsättning av c. 1 miljon kronor, sålde året 1919—20 spannmål och fodermedel för ett värde av 53 miljoner kr. åt sina 884 lokalföreningar med dessas c. 50,000 medlemmar. Därutöver förmedlade den ännu stora mängder fodermedel åt konsumenter utanför den egentliga medlemskretsen.

För det andra mötte det allehanda svårigheter att skaffa nödigt rörelsekapital. Bankerna syntes hava tagit det som en särskild uppgift för sig att skydda parti-handelns och storindustrins intressen samt att på så sätt motarbeta sådana kooperativa affärers verksamhet, vilka komme att konkurrera med privathandeln och industrin. Under affärens första verksamhetsår måste också styrelsen, förvaltningsrådet och verkställande direktören en

för alla och alla för en gå i borgen hos bankerna för de lån dessa beviljade det nya kooperativa affärsföretaget.

Jyllands kooperativa fodermedelförenings stora betydelse för hela landets ekonomi kom till synes bl. a. särskilt vid världskrigets utbrott, då fodermedelimporten helt och hållet syntes avstanna. Genom nämnda affärs ingripande lyckades dock „Andelsudvalget“ och främst dess ordförande Nielsen, som var bägge organisationernas ledare, att under medverkan av statens lantbrukskonsulent Rud. Schou få importen från England åter tillåten. Englands regering beviljade nämligen tillstånd att till Danmark utföra stora partier kraftfoder på det villkor, att mottagaren var en kooperativ förening, ett villkor, som stod i full överensstämmelse med det av de ovannämnda personerna och den jylländska andelsaffären uppgjorda förslaget. Genom att följa detta villkor blevo alla danska lantmän delaktiga i denna import, då de faktiskt alla äro medlemmar i någon „Andelsudvalget“ tillhörande förening. Snart följde också handelskåren detta exempel.

Upprättandet av Danmarks andelsaffär för konstgödsel („Dansk Andels-Gödningsforretning“) år 1901 minskade i hög grad „De förenade danska konstgödselaffärernas“ makt att bestämma priset på konstgödsel för de danska jordbrukarna. Då jordbrukarna emellertid icke ännu i tillbörligt stor omfattning ingått såsom medlemmar i denna centralaffär och sålunda effektivt skulle understött dess verksamhet, har den tills dato icke åt det danska jordbruket förmått medföra den nytta, som

den är i stånd att göra, sedan det övervägande antalet bland de danska jordbrukarna funnit det med sin fördel förenligt att ansluta sig såsom medlemmar i densamma, såsom vi tro att en gång kommer att ske. Denna kooperativa centralaffär omfattar nu c. 1,500 lokalföreningar med c. 70,000 medlemmar och hade år 1920 en omsättning av 25 miljoner kr. värde.

Upprättandet av den danska „Andelscementfabriken“ nedpressade omedelbart cementpriset med c. 40 %; det oaktat lönade sig cementfabrikationen utmärkt. Huru stor inbesparing grundandet av denna fabrik medförde åt cementförbrukarna, då den gjorde det omöjligt för cementringen att längre bestämma prisen på cementmarknaden, detta har ringen själv intygat genom att beräkna sin vinst under tre år till 6 1/2 miljoner kr. mindre än förut.

Det är naturligt, att Nielsen — stundom t. o. m. mot sin vilja — blivit vald till ordförande i de kooperativa institutioner, vilka uppstått antingen på hans initiativ eller genom effektiv medverkan av honom.

Det är självklart, att Nielsen genom sin storartade och energiska verksamhet till fromma för den danska jordbrukarklassen förvärvat sig många vänner och beundrare, men lika naturligt är det också, att han under sitt arbete skaffat sig många antagonister, t. o. m. bittra fiender. I detta avseende har han delat samma öde som alla de, vilka utfört ett mer än vanligt för samhället nyttigt arbete. Det egendomliga är ju, att de, vilka

ägna sina krafter och sin tid endast för att utföra storverk till egen nytta, egen fördel, ofta äro föremål för större beundran och bliva delaktiga av mera tack och ära än de, vilka offra sitt arbete för samhällets och i synnerhet för de mindre bemedlades bästa. Vida oftare heter det om de sistnämnda, att deras arbete härrör ur låga bevekelsegrunder, än vad detta säges om de föregående. Det gives nämligen människor, vilka icke kunna förmås att tro, att ett osjälviskt arbete kan utföras, utan äro övertygade därom, att drivjädern till handlingarna med nödvändighet måste vara antingen inställsamhet, ärelystnad eller maktbegär. Även Nielsen har motståndare, vilka anse hans arbete härröra ur dylika låga bevekelsegrunder. Men han har många fiender även bland sådana personer, vilka visserligen icke anse hans arbete ledas av nämnda bevekelsegrunder, men vilka känna motvilja mot honom, då de i sitt arbete sammandrabbat med honom. Jag råkade en gång bliva resällskap med en dylik antagonist. Han talade ungefär i följande anda: „Anders Nielsen hör icke till mina vänner; det oaktat bugar jag mig djupt och blottar mitt huvud av aktning för hans duglighet, hans sällsynta gåvor och hans förmåga, vilka äro oerhört stora. Men han är hänsynslös och hänsynslöst behandlar han dem, som råka motarbeta honom och förverkligandet av hans planer. Om det finns en sak, som *han* vill driva igenom, *måste* den förverkligas och alla hinder röjas ur vägen, och med detta stöter han många människor.“

operatörernas bank har utvecklat sig till en betydelsefull institution och ett stöd för hela det danska jordbruket och landets Kooperation.

Ett tolvmannt lantbruksråd, en gemensam representation för det danska jordbrukets huvudorganisationer, stiftades efter långvariga överläggningar år 1919. Rådets medlemmar väljas av följande 3 institutioner: Det kungliga danska lanthushållningssällskapet, de samverkande lantmannaföreningarna samt „Andelsudvalget“. Rådet skall representera Danmarks jordbrukare i de rådslag med regeringen, vid vilka sådana frågor äro föremål för överläggning, som hava betydelse för jordbruksnäringen eller vilka på ett eller annat sätt beröra jordbrukarnas eller i allmänhet lantbefolkningens intressen, främja samarbetet mellan det danska jordbrukets fackliga och ekonomiska organisationer och representera jordbruket inför utlandet.

Nielsen utsågs till en av rådets tolv medlemmar och invaldes likaså i dess tremanna-presidium. Då han på grund av sina många andra befattningar hade mycket knappt om tid, vägrade han bestämt att vid rådets upprättande emottaga ordförandeposten, men tvangs att göra det, i det att alla voro ense om att just han var lämpligast härtill. Numera är han befriad från denna befattning, men sitter fortfarande i presidiet.

Nielsen är ännu en jämförelsevis ung man. Jag är förvissad om, att han ännu kommer att utföra mycket värdefullt arbete för sitt fädernesland, ett arbete, som

förtjänar sin plats i historien. Med skäl kan man också fördenskull säga, såsom jämväl mången av de personer sagt, till vilka jag vänt mig för att erhålla material om Nielsens verksamhet för denna uppsats, att det ännu är för tidigt att beskriva hans liv och verksamhet. Då jag icke desto mindre nu publicerar dessa anteckningar om den sida av And. Nielsens verksamhet, som haft och har en mera allmän betydelse, har jag så gott som tvungits härtill av den omständigheten, att jag redan är en gammal man, som, då And. Nielsens livsverk en gång upphör — såsom vi danskar hoppas först efter en lång och verkningsfull levnad — redan länge legat i jorden, och jag betvivlar, att det finns många andra, som varit i tillfälle att genom ett under åratal fortsatt och — må jag gärna tillägga: för mig särdeles angenämt — samarbete med Nielsen följa hans verksamhet så nära som jag. Det ovan anförda är således endast det bidrag, som jag kan lämna till beskrivningen om Nielsens livsverk. Jag hoppas, att andra händer än mina komma att foga en vacker fortsättning härtill och beskriva dess slutliga avslutning.

Nielsen och jag äro icke, såsom mången måhända vore färdig att tro, så lika som ett „vagnspar“. Tvärtom finns det mellan oss stora skiljaktigheter icke allenast i avseende å natur, förmåga och böjelser; vi hava även en skild synpunkt på flera olika frågor. Men i ett avseende stämma vi dock överens: vi anse bägge, att vårt lands sociala förhållanden kräva många reformer, att Kooperationen i många avseenden är ett mäktigt

medel för att få till stånd bättre förhållanden och att det gjorts till vår livsuppgift att ägna våra krafter åt att röja väg för den förnyelse, som kooperationen kan genomföra.

NORGE:

Kai Möller

KAI MÖLLER

Kai Möller.

Den kooperativa rörelsen i Norge är icke lika enhetlig som i många andra länder, utan dess olika grenar hava uppstått och utvecklats var på sitt håll och hava även nu mycket liten gemenskap med varandra. I Norge kan sålunda icke visas på någon sådan gemensam ledare för hela rörelsen, som fallet är i många andra länder. Dock torde man kunna anse Kai Möller vara den, som mera mångsidigt än någon annan utövat inflytande på sitt lands kooperativa rörelse och vilken man fördenskull kan anse såsom en av dess mest bemärkta personligheter, ja, dess mest representativa gestalt.

Kai Möller är av jordbrukarsläkt och själv jordbrukare. Släkten har kommit till Norge i tiden från Danmark, och den stora vackra herrgården Thorsö nära Fredrikstad, där han föddes år 1859, har gått i arv i släkten från led till led. Förfäderna skötte visserligen icke sitt jordbruk såsom fackmän böra göra det. Såväl farfar som far voro i främsta rummet idéernas män, som samlade i sitt hem ett sällsynt rikt bibliotek och en avsevärd mängd konstföremål. Fadern och den begåvade modern samlade ofta såsom gäster på gården en stor

del av Norges dåtida andliga aristokrati. Med gårdens skötsel var det däremot naturligtvis si och så.

I ett sådant hem uppväxte herrgårdens enda arvinge. Och om Kai Möller också år 1883 ärvde sin hemgård, som är en av Norges största och vackraste, måste man dock anse den bästa delen av hans arv vara hans sällsynt ädla natur och den fina bildning med dess starka inslag av idealism, vilken han i sitt hem erhöll. Det är dessa sidor av hans arv, som gjort honom till den märkesman på det norska jordbrukets och framför allt på Kooperationens område som han blivit och som förvärvat honom det allmänna erkännande och förtroende, som han i sitt hemland åtnjuter.

Förrän Möller omhändertog egendomen, hade han utbildat sig för jordbrukaryrket genom att genomgå en lägre jordbruksskola och sedermera Norges lantbrukshögskola, härefter idkat universitetsstudier samt berest Danmark och England för att studera det moderna jordbruket. Efter att sålunda hava utbildat sig, har han med intresse arbetat på att försätta i tidsenligt skick jordbruket på hemgården, vilket var i hög grad försummat. Men oaktat han med sakkännedom, intresse och plikt-känsla skött sitt jordbruk, har dock varken detta eller penningeförvärv överhuvud tillfredsställt honom. Fördenskull tog han redan såsom ung man med intresse del i de gemensamma strävandena för kommunens och den omgivande landsbygdens bästa, i det han bl. a. många år var lantbrukssällskapets i länet ordförande.

Centralförbundet för Norges provinsiella lantbrukssällskap har blivit „Selskapet for Norges Vel“, som redan över 100 år verkat för det norska jordbrukets främjande och åtnjuter ett stort anseende. Till ordförande i detta aktade sällskap utsågs Kai Möller första gången år 1906 och har han därefter städse blivit återvald. Efter sagda år har han i denna egenskap varit med om att leda Norges alla framstegssträvanden på jordbrukets område. Bland annat var han i denna egenskap ordförande vid den år 1907 i Kristiania hållna nordiska lantbrukskongressen och vann härvid allas enhälliga beundran. Detta kan jag, som deltog i kongressen såsom representant för Finland, intyga.

Såsom ordförande i sitt läns lantbrukssällskap fördes Möller redan år 1896 in även på det kooperativa området, vilket därefter allt mera blev hans huvudintresse och på vilket område han såsom en av de ledande männen fått mycket till stånd. Sagda år samlades nämligen ordförandena i lantbrukssällskapen i det sydliga Norge för att grunda Norges första och största kooperativa centralaffär för inköp av jordbruksförnödenheter, „Landhusholdningsselskapernes Faelleskjöp“, i vars förvaltningsråd Möller invaldes och vars ordförande han blev år 1898; denna befattning intager han fortfarande. Denna centralaffär, som emellertid icke är den enda i sitt slag, men väl den största i Norge, sålde år 1920 lantbruksförnödenheter åt sina till c. 1,000 uppgående lokala medlemsorganisationer („indkjöpslag“) för 36 miljoner kr., och den äger en stor kvarn, tvänne maskinfabriker m. m.

År 1910 grundades på Möllers initiativ en underavdelning av det ovannämnda „Selskapet for Norges Vel“ i syfte att leda och organisera Kooperationen. Denna institution går under namnet „Samvirkeutvalget“ och har från början haft Möller såsom sin ordförande. Detta utskott arbetar i huvudsak på samma områden och på samma sätt som Sällskapet Pellervo i Finland och „Andelsudvalget“ i Danmark. Möller har själv uppgivit, att han fått initiativet till grundandet av detta utskott från Finland, där han år 1909 lärde känna Sällskapet Peller-vos verksamhet.

År 1913 grundades i Kristiania det stora „Böndernes Hus“ i stadens centrum, i vilket hus „Faelleskjøpet“, „Selskapet for Norges Vel“ och många andra lantbruks-organisationer fått en gemensam härd.

Jämväl till detta företags initiativtagare och ledare har Kai Möller hört.

År 1918 grundades på initiativ av „Faelleskjøpet“ en gemensam bankinrättning, „Böndernes Bank“, av de kooperativa företagen, landsbygdens sparbanker och c. 5,000 bönder. Denna bank, som numera har eget hus vid Kristianias huvudgata, har redan utvecklats till en rätt anmärkningsvärd penningeinträttning i Norge och är särskilt för de kooperativa företagen av stor betydelse. De medel banken nu disponerar, c. 75 miljoner kr., äro sålunda i första hand utgivna såsom lån huvudsakligen åt jordbrukarnas kooperativa företag, kooperativa central-föreningar, konsumtionsföreningar, mejerier, slakterier, timmerförsäljningsföreningar o. dyl. En av detta före-

tags initiativtagare och första ordförande i dess förvaltningsråd var Kai Möller, som ägnat detsamma mycken tid, omsorg och intresse.

År 1919 grundades i Norge den s. k. „Samvirkecentralen“, en centralaffär, vilken äges av det ovannämnda „Faelleskjøpet“ och dess provinsiella systercentralaffärer i olika delar av landet. Det ändamål man genom denna organisation ville nå var bl. a. att genom gemensamma inköp anskaffa från utlandet konstgödsel och kraftfoder på fördelaktiga villkor åt landsbygdens kooperativa centralaffärer. Då författaren till dessa rader uttalade sin förvåning över att „Faelleskjøpet“, som ensam är lika stor som landets alla övriga provinsiella sammanslutningar av enahanda slag tillsammanantagna och som för-densskull helt säkert ensam kunnat göra lika fördelaktiga inköp som den nya centralen, hade ingått i denna, erfor jag, att „Faelleskjøpets“ chefer visserligen motsatt sig sammanslutningen, men att Kai Möller på grund av sin stora auktoritet hade genomdrivit saken i förvaltnings-rådet, enär han ansåg att det starkare företaget var skyldigt att stödja de avlägset från huvudstaden arbetande och därför svagare systerföretagen samt att detta var av stor betydelse för att utveckla jordbrukarnas samhörighetskänsla.

Detta exempel är ägnat att belysa de direkta verkningarna av Möllers ideella åskådningssätt på den praktiska Kooperationen i Norge. Möller har nämligen icke, såsom av det föregående framgår, deltagit såsom egentlig arbetare i sitt lands kooperativa rörelse, utan han

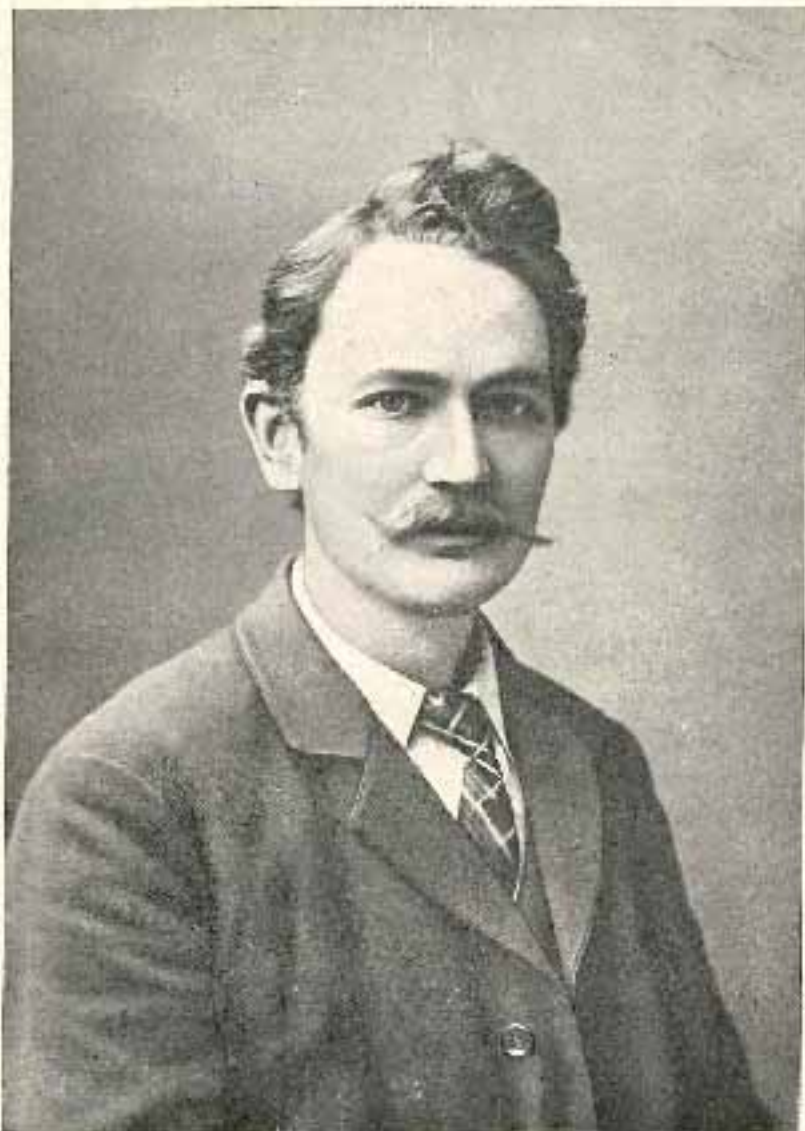
har varit den ideella ledaren på olika områden av Norges jordbruksekonomiska Kooperation. Och därtill har hans personlighet varit utomordentligt väl skickad. Han är fullkomligt fri från allt begär efter egen vinning, en sällsynt principfast man och ovanligt anspråkslös beträffande sin egen person (han har t. ex. aldrig mottagit sitt lands riddarmärke). Till hans idealism fogar sig ännu en djup religiositet. Och förutom allt detta är han dessutom en så praktisk och grundligt tänkande man, att hans idealism icke någonsin på Kooperationens område lett honom till omogna företag.

Med politiken följer Kai Möller med största intresse och är av övertygelse vänsterman. Att uppträda såsom vänsterman i Norge på 1870- och 1880-talet var något vida värre i de dåtida mäktigas ögon än att vara socialist i nutidens Norge. Såsom vänsterman har Kai Möller med särskilt intresse följt Norges självständighetssträvanden och arbetat för det nya, självständiga Norges höjande på olika områden. Men i sitt lands folkrepresentation har han icke velat taga del, lika litet som han haft lust att inträda i sitt lands regering, oaktat honom upprepade gånger erbjudits statsrådspost. Där emot har den fria, oavlönade samhällsverksamheten och i synnerhet Kooperationen aldrig behöft begära hans hjälp förgäves.

SVERIGE:

Martin Sundell

G. W. Dahl

MARTIN SUNDELL

Martin Sundell.

Kooperationen i Sverige har gamla rötter. De första försöken att förena konsumenterna för att bevaka gemensamma intressen gjordes redan på 1850-talet. Otaliga försök hava sedan dess gjorts, men med dåligt resultat, om också givetvis enskilda föreningar lyckades övervinna svårigheterna och ännu existera. Men konsumtionsföreningsrörelsen i Sverige lyckades icke under föregående århundrade bliva någon nationell rörelse. Den saknade ett förenande band, en gemensam centralinstitution för de enskilda föreningarna samt en ledande person. Martin Sundell blev beskörd att bliva kooperationens i Sverige ledande själ under dess brytningstid.

För att förstå Martin Sundells betydelse måste man något känna till den kooperativa rörelsens i Sverige ställning vid denna tid. Först mot denna bakgrund får hans andel i Sveriges kooperation den rätta belysningen. Det är fördenskull nödvändigt att i korthet klargöra kooperationens ställning vid hans framträdande och framlägga en del siffror.

Kooperativa förbundet i Sverige grundades år 1899 och anslöto sig därvid till detsamma 30 små konsumtionsföreningar, vilkas sammanslagna medlemsantal var

5,564. År 1904, då Martin Sundells andel i arbetet började, hade medlemsföreningarnas antal stigit till 53 och deras medlemsantal till 10,794, och dock funnos i Sverige vid slutet av år 1903 294 inregistrerade konsumtionsföreningar. Året förut hade en, nominellt självständig, men dock i samförstånd med Kooperativa förbundet verkande kooperativ partihandelsaffär gått omkull, och denna händelse inverkade naturligtvis icke förmånligt på Förbundets anseende. Därtill är ännu att märka, att dåvarande lokala konsumtionsföreningar — icke allenast de, som stodo utanför Förbundet, utan även de, som tillhörde detsamma — voro i många avseenden mycket undermåliga. Deras stadgar och organisation voro enligt nutida uppfattning under all kritik, och föreningarnas skötsel var icke desto fullödigare än deras stadgar. Kredithandel hörde till ordningen för dagen. Att söka samla egna kapital kom ej ens i fråga. Det var alldeles allmänt att utdela årsöverskottet till sista öret, och av några avskrivningar ville man ej veta. Förtroendet för Kooperationen var synnerligen ringa, medlemsantalet gick tillbaka, hela rörelsen utsattes för en svår kris.

Sundell har själv skildrat det dåvarande läget i en artikel, i vilken han agiterade för bildandet av nya konsumtionsföreningar och ville visa, huru föga svårigheter detta erbjöd, då Kooperativa förbundet var i stånd att meddela upplysningar och hjälp. Han skrev: „Förr hade de inte kooperativa föredrag, inte kooperativa broskyrer, ingen „Kooperatör“, inte Kooperativa förbundet, till vilket hänvändelse kunde ske, inga mönster-

stadgar för konsumtionsföreningar, ingen mönstermotbok, ingen mönstermedlemsmatrikel, inga kassakontrollböcker, ingen kooperativ partihandel, ingen kännedom om landets Kooperation, ingen eller liten kännedom om utlandets Kooperation, ingen skräck för creditsystemet — ja, det kan nästan synas, som om de hade — ingenting.“

I stora drag sådan var ställningen, då Sundells korta, tyvärr alltför korta verksamhet inom Sveriges kooperativa rörelse vidtog. När hans livstråd efter denna korta, men så intensiva verksamhet avklippes, fanns allt detta, som tidigare saknats.

Vid Kooperativa förbundets kongress år 1903 var Sundell representant för Köpings konsumtionsförening, till vars styrelse han hörde ända från föreningens grundande. Han valdes vid kongressen till suppleant i Förbundets styrelse och året därpå till ordinarie medlem. Från denna tid är Sundells namn på det intimaste förenat med Förbundets verksamhet. Han blev den svenska Kooperationens främsta gestalt och den självskrivna ledaren under de få år, varunder rörelsen fick draga nytta av hans kraft.

Kooperativa förbundet hade just då betydelsefulla åtgärder på sitt program. 1903 års kongress hade nämligen beslutat, att Förbundet i eget namn skulle börja driva partihandelsrörelse efter den kort förut ruinerade kooperativa partihandelsföreningen, att utgiva en egen tidskrift samt även att i sin tjänst anställa en sekreterare, som på samma gång skulle tjänstgöra såsom redaktör för Förbundets språkrör.

I spetsen för den nya partihandeln, som till en början fungerade endast såsom agentur, ställdes dåvarande föreståndaren för Eskilstuna arbetares handelsaktiebolag G. W. Dahl, under vars försiktiga, men målmedvetna ledning partihandelsverksamheten utvecklades kraftigt och snart sammansmältes med själva Kooperativa förbundet. Styrelsens sekreterare hade alltsedan förbundets bildande varit hr G. H. von Koch, som sålunda ock blev den första redaktören för den kooperativa rörelsens egen tidskrift „Kooperatören“. v. Koch avgick emellertid redan i början av år 1905. Sekreterarens och redaktörens förenade befattning föll på Sundells lott.

Sundell började nu med energi och planmässighet en målmedveten kamp för att ånyo upprätta Sveriges Kooperation. Till en början grep han sig an med att insamla statistik över de lokala konsumtionsföreningarna och deras verksamhet, för att på detta sätt få en föreställning om de brister, som vidlådde föreningarna, samt en säker utgångspunkt för nydaningsarbetet. Denna åtgärd var en nyhet för föreningarna, och nyttan av densamma kunde de icke förstå. Småningom lyckades man dock erhålla mer eller mindre fullständiga uppgifter, vilka sedermera bearbetades. Vidare påbörjade Sundell ett mycket kraftigt propaganda-arbete för att göra Kooperationens grundsatser efter Rochdalesystemet kända och på så sätt få till stånd en solidare organisation av föreningarna. Det var icke många sön- eller helgdagar om året, då Sundell icke var på föredragsresor på landsbygden eller i städerna. Hans glödande vältalighet

gjorde talrika åhörare till kooperatörer. Han skrev lika flitigt och lika medryckande. I sina artiklar i „Kooperatören“ och „Kooperatörernas Almanack“ gick han skarpt till rätta med de oegentligheter, som förefunnos i de lokala konsumtionsföreningarnas förvaltning. Allt detta ingav nytt liv i det kooperativa intresset runtom i landet.

Arbetets frukter begynte snabbt mogna, och de voro rikliga. Redan år 1905 fick Förbundet se sitt medlemsantal nästan fördubblat och medlemsantalet i de till förbundet anslutna konsumtionsföreningarna ökades till 18,455. Även föreningarnas ekonomiska ställning visade ett kraftigt uppsving mot det bättre. Statistiken för år 1903 utvisar egna medel 188,335 kronor och en omsättning på 3,083,378 kr. Två år senare voro motsvarande siffror 673,414 kronor egna medel och omsättningen 8,042,029 kr. Redan dessa siffror äro ägnade att visa betydelsen av Sundells arbete.

Den av Förbundet samlade statistiken blev även på ett annat och särskilt betydelsefullt sätt till nytta för Kooperationens utveckling i Sverige. På Sundells förslag uppgjordes år 1907 mönsterstadgar för konsumtionsföreningar. Dessa stadgar äro huvudsakligen utarbetade av Sundell. Vid den år 1908 hållna förbundskongressen lyckades Förbundets styrelse genomdriva, att såsom villkor för att bli upptagen såsom medlem i förbundet fordrades tillämpande av mönsterstadgarna. Detta beslut utgjorde visserligen i någon mån ett hinder för nya konsumtionsföreningar att bli medlemmar i Förbundet,

men i stället erhöles åtminstone någon garanti för en sund utveckling av konsumtionsföreningarna. Mönsterstadgarna hava sedermera också i huvudsak blivit följda, och ehuru de tre gånger blivit ändrade, äro ännu i dag de viktigaste bestämmelserna i dem i huvudsak gällande. Då dessa bestämmelser på ett särdeles effektivt sätt under de förgångna åren inverkat på konsumtionsföreningsrörelsens i Sverige utveckling, torde det vara på sin plats att i korthet granska deras innehåll.

Den första svaga punkt hos konsumtionsföreningarna man i mönsterstadgarna angrep, var kredithandeln, som vid den tiden var särdeles utbredd bland Sveriges konsumtionsföreningar. Kontanthandeln hade i Sundell en synnerligen varm och skicklig försvarare, och tack vare bestämmelserna i de nya mönsterstadgarna samt genom Sundells dels i „Kooperatören“, dels i föredrag utövade upplysningsarbete och även på grund av det personliga inflytande han utövade, började mången konsumtionsförening avskaffa detta oskick. De av denna åtgärd härrörande goda resultaten föranledde allt flera konsumtionsföreningar att följa exemplet.

Sundell arbetade för det andra på att föreningsmedlemmarna själva borde tillhandahålla sitt företag ett tillräckligt stort rörelsekapital, en sund och för kooperationens framgång betydelsefull princip. I mönsterstadgarna intogos fördenskuil bestämmelser om regelbundna avsättningar till fonderna, men framför allt därom, att det av medlemmarna hopbragta andelskapitalet borde stå i rätt förhållande till föreningens kapitalbehov. Den

insats, med vilken medlem skall i föreningen deltaga, bestämdes till minst 50 kronor. Vad detta vid denna tid betydde, är lätt att förstå, då man vet, att i konsumtionsföreningarnas stadgar insatsernas belopp allmänt var fastställt till 5 eller högst 10 kronor. De föreningar, i vilka insatsen översteg detta belopp, voro lätt räknade. Uppfyllandet av mönsterstadgarnas bestämmelser åstadkom i många föreningar svåra stridigheter, vilket också är lätt att förstå, om man tager i betraktande det misstroende mot kooperationen, som allmänt var rådande. Visserligen inverkade ifrågavarande bestämmelse icke direkte på kapitalets tillväxt, då ju insatserna i sin helhet icke behöva erläggas kontant, utan delvis även hopbringas genom att medlem tillkommande återbäring icke av honom lyftas, utan får innesså i föreningen i form av insatser. Icke desto mindre medförde insatsbeloppets höjning den fördelen, att en mindre väl situerad förening vid fördelningen av årets överskott icke behövde utbetala återbäringen kontant, såsom förut varit fallet. Sundell drev också i sin tidskrift en ivrig propaganda för att alla medlemmar, som blott voro i tillfälle därtill, borde låta sin andel i överskottet innesså i föreningen i form av nya insatser.

Mönsterstadgarnas betydelse visade sig mycket snart däruti, att förtroendet för de lokala konsumtionsföreningarna ökades, omsättningen förstorades, kapitalen tillväxte och konkurrenskraften stegrades. Men vid samma tid började även kooperationens naturliga motståndare draga öronen åt sig. Redan våren 1908 började för-

spelet till den kraftmätning, i vilken Martin Sundells insats till förmån för Sveriges organiserade konsumenter helt säkert blev hans mest betydelsefulla, nämligen det s. k. margarinkriget.

Striden organiserades av Sveriges minuthandlars riksförbund. Genom en överenskommelse med margarinringen lyckades minuthandlarnas förbund få bojkott till stånd mot Kooperativa förbundet på den för Förbundet viktigaste artikelns område. Margarinkriget berörde icke de lokala konsumtionsföreningarna, ty dessa fingo nog sitt behov tillfredsställt, utan man försökte rikta stöten djupare, mot själva roten av det onda, centralorganisationen. Den 1 januari 1909 upplammade striden offentligt. Men även Kooperativa förbundet stod rustat. Dess styrelse hade kort före årsskiftet inköpt en i gång varande margarinfabrik, den enda, som stod utanför margarinringen. Samtidigt svarade Kooperativa förbundet med ännu ett annat motdrag. I till konsumtionsföreningarna sända cirkulär och i artiklar, som publicerades i tidningarna, förklarade Förbundet de tvänne största margarinfabrikerna i bojkott och meddelade därvid, att det var dessa, som fått till stånd ringens bojkott mot Förbundet.

Sundell var själen i denna strid. „Kooperatören“ utkom i extra nummer och spriddes gratis i massor bland konsumtionsföreningarna. I otaliga artiklar klargjorde Sundell stridens orsaker och betydelse och uppmnade till endräkt och ett konsekvent och strängt avståndstagande från de bojkotterade fabrikerna. Själ

fick han icke bevittna stridens slut, ty striden avslutades först trefjärdedels år efter hans död, men han gissade sig till resultatet. Att följa med striden i dess detaljer skulle här föra alltför långt. Endast ett par smådrag torde behöva förtälas. För det första fann man redan i början, att margarinpriset hade avsevärt sjunkit, med hela 20 öre per kg. Bojkotten visade sig också vara rätt effektiv. Striden slutade också med margarinringens fullständiga upplösning, sedan de bägge bojkotterade fabrikernas årsproduktion nedgått med c. 2 miljoner kronor för vardera. Det lyckades för minuthandlarnas riksförbund att jämväl samtidigt få till stånd dels en tvål-, dels en chokoladbojkott, och det var alldeles uppenbart avsikten att strypa den så vackert uppspirande kooperativa rörelsen redan i dess början. I alla dessa strider intog Sundell en ledande ställning och han visade härvid en beundransvärd energi och fyndighet. Vid denna tidpunkt vaknade sålunda hos honom tanken att bilda en kooperativ sparkassa i förening med Förbundet.

Inköpet av margarinfabriken, anskaffandet av råämnen för denna samt den kredit, som måste beviljas konsumtionsföreningarna för deras margarininköp ansträngde oerhört Förbundets vid denna tid svaga ekonomi, och många fruktade, att Förbundets tillgångar helt och hållet komme att uttömmas. Därtill utvidgades minuthandlarnas bojkott planmässigt även till bankerna. Förbundets för margarinfabriken beviljade inteckningslån uppsades och det var omöjligt för Förbundet att få lånet

placerat i någon av Sveriges penninginstitutioner. En sannskyldig bankbojkott hade sålunda öppnats. Då föreslog Sundell, att Förbundet i eget namn inom kretsen av sina medlemmar skulle börja driva sparkassarörelse för att på detta sätt få rörelsekapital för sin verksamhet.

Förslaget godkändes av förbundsstyrelsen och sparkassan grundades. Sundell hade utarbetat grundprinciperna för dess verksamhet och dess övervakande. Förbundets sparkassarörelse, som numera är en viktig gren i dess verksamhet, tillför detsamma redan nu ett avsevärt rörelsekapital, vilket dessutom befinner sig i en oavslutlig tillväxt.

Under ett besök i Finland vid den kooperativa rörelsens i detta land tioårsjubileum år 1909 lärde Sundell känna detta broderlands Kooperation och tog noga reda på de i Finlands Kooperation använda arbetsmetoderna. Då han återvände, medförde han bl. a. initiativet till ett närmare övervakande av konsumtionsföreningarnas kreditförhållanden, vilken tanke också ännu samma år blev förverkligad, då Kooperativa förbundets soliditetsavdelning bildades.

Sundells verksamhet blev icke långvarig. Under det intensiva arbetet försvagades hans hälsa och han följde icke läkarens råd, då denna uppmanade honom att unna sig åtminstone någon vila. Hans glödande intresse gav honom ingen fred under dessa stridens år. Under en föredragsresa våren 1910 förkylde han sig och måste intaga sängen, varifrån han ej mera steg upp. Två

månader kämpade han för livet, men hans motståndskraft var alltför svag. Den 5 juli 1910 slutade han för alltid sin rastlösa, framgångsrika verksamhet och lämnade efter sig en tom plats, som inom Sveriges kooperativa rörelse ingen sedermera förmått fylla. Han var vid sin död endast 31 år gammal. De, som voro Sundells arbetskamrater under dagar av stridsglädje, sakna honom allt ännu, och ännu kan man, då det blir fråga om honom, höra dem suckande utbrista: „Huru skulle det varit, om Sundell fått leva?“ Detta bekräftar hans betydelse vida bättre än långa redogörelser.

Martin Sundell var en stridens man. Författaren till dessa sidor hade glädjen att i nära fyra års tid stå vid hans sida såsom hans närmaste man i arbetet. Aldrig, varken förut eller efteråt, har jag påträffat hans like som en trogen arbetskamrat och rättrådig arbetsledare.

Martin Sundell hade, förutom den kooperativa rörelsen, åt vilken han dock ägnade största delen av sitt arbete, stora sociala och kulturella intressen. Han var en varm fredsvän och en ivrig nykterhetsvän. Han kunde med värme och oerhört intresse försvara sina åsikter.

Förrän Sundell började arbeta i Kooperativa förbundet, var han typograf. Han hade genom självstudier förskaffat sig ett avsevärt förråd kunskaper och var, såsom av det ovanstående bör framgå, en intellektuellt begåvad man. Han var en fullödig representant för den unga, livskraftiga kooperativa rörelsen i Sverige.

Kooperativa förbundet, som började så svagt och trevande, har, då detta skrives, redan en omsättning av c. 70 miljoner kronor, och antalet konsumtionsföreningar, som anslutit sig till detsamma, är (början av år 1921) 1,004. I dess sparkassa uppgår depositionernas belopp till c. 11 miljoner kr.

Sundell, en av de kooperationens arbetare, som lade hörnstenarna till allt detta, fick icke ens närmelsevis skåda denna storartade utveckling av de institutioner han varit med om att fostra och vårda. Men han drömde därom och han såg in i framtiden, som skulle giva något fullständigare, helare, starkare och bättre. Så skrev han en gång:

„Vi skåda . . . och längta . . . efter samling av *alla* landets kooperatörer . . . efter den storhetstid, då kooperationen kommit till sin rätt . . . efter den dagen, då kooperatörerna dominera därför, att de genom sammanslutning i Kooperativa förbundet tillvaratagit sin kraft och organiserat densamma.

Vi skåda . . . och längta . . . efter den dagen, som vi allesamman, var och en i sin stad, kunna hjälpas åt att den må gå upp över oss.

Låtom oss hjälpas åt i arbetet för att den dagen *snart* måtte gå upp över Sveriges kooperatörer!“

G. W. DAHL

G. W. Dahl.

I Sverige har under tidernas lopp många konsumtionsförening stupat, inställt sin verksamhet och sönderfallit på grund av uppenbara fel i avseende å organisation och skötsel, men varje dylik händelse har städse hos den stora allmänheten väckt besvikelse och misstro till den kooperativa idéns utvecklingsmöjligheter och bärkraft. Det har även visat sig synnerligen svårt att bilda en ny konsumtionsförening på en ort, varest en dylik tidigare misslyckats. Lika svårt som det är att återvinna tron på möjligheterna för lokal Kooperation på en ort, lika svårt, om icke svårare, är det att ånyo väcka förtroendet till en kooperativ centralorganisation, om det av något skäl blivit rubbat. Den svenska konsumtionskooperationens historia är sålunda också en historia om nederlag och segrar såväl beträffande de lokala konsumtionsföreningarna som beträffande centralorganisationerna.

Redan på 1860-talet gjordes försök att bilda kooperativa partihandelsaffärer, och flera planer härför uppkastades på skilda håll, men utan praktiskt resultat. På 1880-talet grundade de s. k. arbetarringarna en gemensam bank, som organiserade en partihandelsaffär för de till

detta penninginstitut anslutna arbetarringarna, men icke håller detta företag rönte framgång, ehuru detsamma hade en synnerligen skicklig ledare, den dåtida „brännvinskungen“ L. O. Smith. Och då till allt detta sällade sig, att den samtidigt med Kooperativa förbundet år 1900 i Malmö upprättade „Kooperativa partihandelsföreningen“ gjorde konkurs redan år 1903, var måttet rågat, och misstron till möjligheterna för en kooperativ partihandelsaffär i Sverige att lyckas hade slagit djupa rötter bland landets organiserade konsumenter.

I belysning av dessa fakta måste G. W. Dahls verksamhet för att utveckla Kooperativa förbundets partihandelsaffär ses, ty den tyngsta bördan härvidlag har han burit. Kooperativa förbundets varuavdelning är Dahls skapelse och han har under halvtannat decennium lett dess öden och utveckling.

Men låt oss kasta en blick på den svenska kooperationens ställning, då Dahl vidtog med sitt arbete i Kooperativa förbundets tjänst. Den mest åskådliga bild av densamma är törhända följande utdrag ur ett brev ägnat att giva, vilket ledaren för partihandelsföreningen i Malmö Olof Persson vid denna tid skrev till Kooperativa förbundets dåvarande sekreterare G. H. von Koch. Det heter i brevet: „Det är i denna stund, vet du, omöjligt att rädda partihandelsföreningen, ty många av våra konsumtionsföreningar äro alltför svaga. Flera av de föreningar, som köpa av oss, äro ur stånd att betala oss ens 100 kronor, även om vi hotade dem med utsökning. Så sorgligt är läget nu, att jag icke i mitt liv

sett något värre. De svagare föreningarna och således med all säkerhet föreningarnas flertal måste först gå under, förrän man i Sverige kan få till stånd någon mera betydande kooperation. Låt oss icke sluta våra ögon för detta faktum, så bittert och hopplöst det än kännes särskilt för mig att se det.“

En annan skildrare av det dåtida läget inom kooperationen skriver: „Rörelsen var svag. Förbundet självt hade inga rörelsemedel, föreningarna voro i regel små och genomgående kapitalfattiga, ledningen av affärerna var ofta nog bristfällig, känslan av samband mellan Förbundet och föreningarna var outvecklad, allt faktorer, som måste komma att inverka på framgången av ett så vittutseende företag som startandet av en kooperationens egen partiaffär.“

Under denna svåra kris dukade många konsumtionsföreningar i olika delar av landet under. Året 1903 är det enda år, då Kooperativa förbundet icke hade att handlägga en enda ansökan om medlemskap, och medlemsantalet nedgick under detta år från 68 konsumtionsföreningar till 53. Förvirring och misströstan härskade inom rörelsen.

Jämväl årskongressen hölls år 1903 i missmodets tecken. Då godkändes en splittringsplan, enligt vilken s. k. samköpsföreningar kunde bildas över hela landet mellan konsumtionsföreningarna med uppgift att tillvarata föreningarnas intressen på partihandelns område.

Det är nu efteråt ingen svårighet att förstå, att ett framgående efter denna linje skulle hava blivit mycket

kostsamt, lett till ödslande med ekonomiska och personliga resurser och skapat irritation och strider inom rörelsen. Det var särskilt Dahl, som insåg detta och förstod, att enda möjligheten att hindra rörelsens provinsiella splittring vore att ånyo upprätta en central partiaffär. Han trodde på saken och förde sin tanke till seger inom Förbundets styrelse.

Till en början tillsatte Kooperativa förbundet (år 1904) en ombudsman med uppgift att stå föreningarna till tjänst såsom rådgivare i kommersiella frågor, men inom kort lades grunden för en verklig partihandelsaffär. Dahl blev först ombudsman och åtog sig sedan uppdraget att bygga upp partiaffären. Han vågade sålunda under förhållanden, sådana de ovan skildrats, taga språnget ut i det ovissa, men det var med friskt mod och levande förtröstan han grep sig an med det väldiga värvet att skapa den svenska konsumentkooperationens partihandel. „Sveriges kooperatörer“, yttrades det vid hans bår, „skola aldrig förgäta den bragd han därmed utfört“.

Marken var hårdbruten. Då Förbundet icke hade några medel för ändamålet, fick Dahl börja sin verksamhet i synnerligen anspråkslösa former. Belysande härför är, att då Dahl skulle göra sin första affärsresa, måste han betala biljetten själv och att han likaså måste av egna medel förskottera kostnaderna för de reskoffer-tar, vari han förvarade sina varuprover.

Det var icke möjligt att tänka på att anskaffa egna lager; det gällde i stället att söka få till stånd överens-

kommelser om leveranser, rabatter och provisioner m. m. dyl. samt överhuvud förbindelser med representativa engrosfirmor inom skilda branscher. Dahl var den unga partihandelsaffärens chef och resande och allt i allo. Han hade härvidlag stort gagn av att därförinnan hava stått i spetsen för Eskilstuna arbetares handelsaktiebolag, det största och kraftigaste kooperativa företaget i sitt slag i Sverige vid denna tid.

Betecknande för tidsläget var, att Dahl till en början rönt mera motstånd i sin verksamhet i sitt eget läger än i grosshandlarnas och fabrikanternas. Kooperatörerna för stodo nämligen ännu icke centralisationens betydelse.

Det fanns visserligen redan då i Sverige starka och väl skötta konsumtionsföreningar, men av lätt insedda skäl voro de icke benägna att anlita Kooperativa förbundets då så obetydliga varuavdelning. De ville icke bryta sina förbindelser med grosshandlarna och fabrikanterna, emedan dessa förbindelser erbjödo dem anmärkningsvärt större fördelar än vad Kooperativa förbundet till en början kunde erbjuda. De hade fått börja sin verksamhet utan någon centralorganisations bistånd och visste sig kunna fortfarande stå på egna ben. Med den starkares misstro betraktade de den nya agentur- och partiaffären, och deras misstro vann ytterligare stöd i vetskapen om de många tidigare kooperativa partihandelsaffärernas misslyckande. Och till allt detta kom, att den nya partihandelsaffären måste inlåta sig i kamp med de länsvis bildade eller planlagda samköpsförening-

garna, vilka givetvis i främsta rummet krävde stöd av och samförstånd med de lokala föreningarna.

Men Dahl förtröttades icke.

„Hur mycket av ihärdigt och uppslitande arbete det krävdes av Dahl för att föra den stora planen igenom, är väl numera svårt att få ett rätt begrepp om“, skrivs det i en dödsruna över honom. „Hela läget var så annorlunda än nu.“ — — „Men Dahl lyckades trots alla vidrigheter. Han besatt en seg energi, som icke släppte taget, en levande tro på saken, som icke svek ens i de vanskligaste situationer, och en kommersiell ledarebegåvning, som växte i kapp med uppgifterna och svårigheterna.“

En liten anekdot från denna tid må anföras såsom betecknande för huru varje den minsta framgång då annoterades med glädje och huru anspråkslösa förväntningarna då voro. Förbundets ordförande K. G. Rosling skrev i början av år 1905 ett brev till Dahl, vari det heter: „Vi ha fått provisionen från karamellfabriken för fjolåret. Den steg till 47 kronor 80 öre. Ett rätt vackert resultat. Du skall få se, att försäljningen för den fabriken lyckas väl!“ Dessa båda funktionärens tillfredsställelse över att provisionen för en sådan varas hela årsförsäljning som karameller steg till närmare 50 kronor ådagalägger bättre än långa redogörelser, huru mödosamt arbetet var.

Men året 1904 gick och visade en årsförsäljning av 276,281 kronor samt ett nettoöverskott av 4,432 kronor. Åren 1905 och 1906 gingo utan störingar och visade en

årsförsäljning av respektive 804,650 och 2,034,522 kr. Men redan år 1906 begynte svårigheterna. Några grosshandlare, som uppgjort kontrakt med Kooperativa förbundet, uppsade sina överenskommelser om provision, vilket tvang Förbundet att hösten 1906 öppna sin första egna varuavdelning i Malmö. Kooperativa förbundets eget kapital utgjorde då 28,247 kronor. Återigen fick Dahl visa sin organisations- och ledareförmåga. Han anordnar möten med de ledande männen i Södra Sveriges konsumtionsföreningar för att förmå dem att ställa kapital till den nya partiaffärens förfogande och han lyckas få 8,000 kr. tecknade och inbetalda, trots de redan då solida skånska föreningarnas tvekan och delvis även motstånd. På samma sätt upprättar Dahl ett år senare en andra varuavdelning i Stockholm och lyckas år 1907 få till stånd en uppgörelse med den sista återstående provinsiella samköpsföreningen, enligt vilken denna överlåter sin rörelse åt Kooperativa förbundet.

Åren 1909—1911 beteckna en tid av svåra strider för den svenska kooperationens bestånd. Då ägde nämligen hårda kraftmätningar rum med de svenska monopolföretagen inom margarin-, tvål-, kakao- och sockerindustrin. Om Dahls andel i dessa strider visste man icke mycket i offentligheten. Kooperativa förbundets sekreterare Martin Sundell skötte polemiken och redogjorde i tidningspressen för stridens betydelse, men Dahl var den egentliga stridsledaren. Vid Förbundets styrelsemöten gjorde han regelbundet reda för lägets utveckling samt föreslog de åtgärder, vilka borde vidtagas, och

stridens utgång visade ock, att hans taktik var grundad på en noggrann kännedom om realiteterna. Han kände „till punkt och pricka“ trusternas organisation och arbetsmetoder och riktade den kooperativa rörelsens hugg på ett osvikligt träffande sätt mot deras svaga punkter.

Framgången följde i Dahls spår, och Kooperativa förbundets verksamhet utvecklades år från år. Årsomsättningen växte och kapitalet ökades. Konsumtionsföreningarna stabiliserades och förbindelsen mellan dem och Förbundet blev allt närmare. Tiden från år 1911 har sålunda varit en tid av inre konsolidering och kraftig utveckling för Sveriges konsumentkooperation liksom ock för dess kooperativa centralorganisation. På alla håll har Dahls kraftfulla hand tagit del i utvecklingen, tilldess han, tvungen av tilltagande ohälsa, vid 63 års ålder hösten 1918 och sedermera definitivt år 1919 lämnade sin krävande post såsom chef för Kooperativa förbundets varuavdelning, såsom namnet nu lyder.

I Dahls egenskaper såsom ledare framträda särskilt starkt tvänne karaktäristiska drag. Det ena är en orubb-
lig tro på centralorganisationens förmåga att göra inköp och strävandet att koncentrera köpkraften. Ingen konsumtionsförening var för liten, för svag eller för avlägsen för att Dahl skulle lämnat den obemärkt. Han eftersträvade förbindelser med alla, alla måste också köpa. Voro de alltför avlägset belägna, öppnade han underhandlingar med dem i telefon, och han besökte dem regelbundet personligen. I den mån Kooperativa för-

bundets ekonomiska grundval växte i styrka och rörelsen utvecklades, sökte han alltid på det mest ändamålsenliga sätt ordna transporten och expeditionen så, att alla föreningar skulle kunna träda i förbindelse med Förbundet, och i synnerhet under striderna med industritrusterna talade han med särskilt eftertryck om nödvändigheten av att centralisera befolkningens köpkraft i konsumtionsföreningarna såsom ett villkor för att striden skulle kunna föras till ett lyckligt slut.

Den andra ledande synpunkten, som han följde i sin verksamhet, var, att han aldrig ville utvidga affärsrörelsen, förrän den efter hans mening tillbörliga ekonomiska grundvalen för utvidgningen fanns. Han undersökte noggrannt affärsställningen samt Förbundets möjligheter, förrän han gav sitt understöd åt nya utvidgningsförslag. Senare tidens män hava med stränghet bedömt Dahls försiktighet och betänksamhet samt klandrat, att utvecklingen under hans ledaretid var alltför långsam. Det är möjligt, att detta klander även är grundat på fakta i vad beträffar de senaste åren av hans levnad. Den tilltagande åldern och de osäkra krigsåren gåvo sannolikt näring åt denna hans försiktighet, men förvisso få Sveriges kooperatörer tacka just G. W. Dahls försiktiga ledning för att Kooperativa förbundet nu står på en fast grund. De nya ledare, som följt efter Dahl, bärga nu skörden efter hans omsorgsfulla, väl utförda sådd.

* * *

Gustaf Werner Dahl föddes nära Norrköping den 19 augusti 1856. Hans far var daglönare och familjen levde i mycket knappa omständigheter. Älst bland tolv syskon måste han redan mycket tidigt börja arbeta för sitt uppehälle och från femton års ålder fick han fullständigt draga försorg om sig själv. Han var först lantarbetare, tog sedan värvning såsom soldat och emottog ett soldattorp. Sedermera bosatte han sig såsom gevärssmed i Eskilstuna.

Det var i Eskilstuna Dahl först började intressera sig för den kooperativa rörelsen, inom vilken hans livsgärning skulle falla. Under 1890-talet bildades därstädes under mycket anspråkslösa former en konsumtionsförening, som fick namnet Eskilstuna arbetares handelsaktiebolag. Bolagsformen berodde därpå, att vid denna tid lagen för ekonomiska föreningar ännu icke trätt i kraft. Dahl invaldes genast i företagets styrelse och utsågs år 1896 till dess föreståndare, ehuru företagets möjligheter icke föreföllo att vara mycket lovande och han själv icke var utbildad för en dylik verksamhet. Men snart började han lägga i dagen en mindre vanlig affärsbegåvning, och då han dessutom arbetade med en outtröttlig energi och ett brinnande intresse, var framgången given både för honom personligen och det av honom ledda företaget. Då han år 1904 lämnade sin konsumtionsförening och övergick i Kooperativa förbundets tjänst, var Eskilstuna arbetares handelsaktiebolag den största lokala konsumentorganisationen i Sverige med en årsförsäljning av c. 700,000 kronor, vilket för

den tidens penningvärde och förhållanden i övrigt var ett ärofullt resultat; affärens ekonomiska ställning var desslikes god och stark.

Under sitt mångåriga arbete i Kooperativa förbundets tjänst var han styrelsemedlem i „Ömsesidiga Brandförsäkringsföreningen Samarbete“ ända från dess stiftande år 1908; på dennas ledning har Kooperativa förbundet ett bestämmande inflytande och Dahl var ock en av dess stiftare. Likaså var han medlem i styrelsen för den redan tidigare bildade konsumtionsföreningen „Thule“, innan denna sammanslogs med Konsumtionsföreningen Stockholm. Talrika krävande kommittéuppdrag i kooperativa frågor voro under årens lopp honom anförtrödda.

Efter långvarig sjuklighet avled Dahl år 1920. Han hade då fått se sin skapelse, Kooperativa förbundets partiaffär eller varuavdelning, utvecklad till Sveriges största företag inom sitt område.

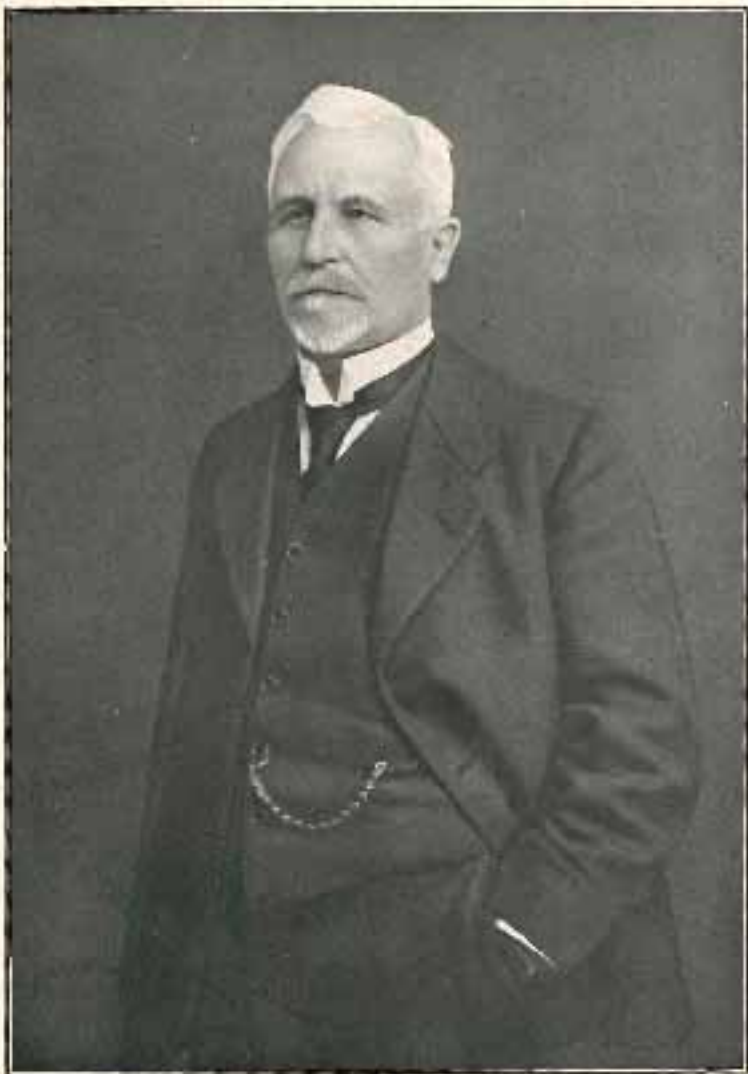
Givetvis hade många krafter varit verksamma och bidragit till denna framgång. „Men han har lagt grunden“, skrev „Konsumentbladet“ vid hans bortgång, „och det är ingen överdrift att påstå, att det är, tack vare hans ekonomiska framsynthet, kommersiella skicklighet och levande intresse, som vår partihandel överhuvud kom till stånd och lyckades slå igenom. Han var med ett ord den rätta mannen i den rätta tiden, och det är alltid ur sådana kombinationer, som de stora livsgärningarna framgå. Den svenska Kooperationen har väl haft större entusiaster, män med vidare syn på rörel-

sens uppgifter och med större organisatorisk begåvning.

Men i rörelsens hårda genombrottsår hade den ingen, som bättre lämpade sig för de ekonomiska uppgifterna, en man, som med ett starkt intresse för Kooperationen förenade kommersiell begåvning och denna förmåga att vinna människor för att av dem göra intresserade medhjälpare, vilken är så nödvändig för alla dem, som vilja föra en stor sak till seger.“

FINLAND.

Hannes Gebhard

Hannes Gebhard.

Hannes Gebhard.

Den kooperativa rörelsen har i Finland begynt långt senare än i många andra nutidens kulturländer. Visserligen hade redan på 1880-talet här och där i landet uppstått kooperativt färgade affärsföretag i form av föreningar eller aktiebolag, och under följande årtionde såg visserligen också dagen en del artiklar och broskyrer beträffande vissa områden av kooperativ verksamhet. Också hade vid 1891 års lantdag inlämnats en motion om avlåtande av proposition till lantdagen om lag om kooperativa föreningar. Men dessa företeelser voro mer eller mindre tillfälliga. Man förstod då icke ännu, att Kooperationen är en stor socialekonomisk folkrörelse, som kräver enhetlig ledning och organisation, som är medveten om sitt mål och har ett klart program för fullföljande av detta mål.

Allt detta fick rörelsen först år 1899, om det över huvud före detta år fanns någon kooperativ rörelse i Finland, och fördenskull räknar man, att Finlands kooperativa rörelse härleder sig från detta år. Väckaren och organisatorn av Kooperationen blev en man, vilken numera med skäl kallas Kooperationens i Finland fader och genom vars inverkan och arbete denna rörelse med

ett slag blev en mäktig nationalrörelse i Finland: dåvarande docenten, sedermera professorn vid Helsingfors universitet Hannes Gebhard. Huvudsakligen under hans ledning har den kooperativa rörelsen i Finland under två årtionden utvecklats till en betydelsefull ekonomisk och samhälllig nydaningsrörelse, som lämnat djupa spår i det finska folkets ekonomiska och kulturella framåtskridande och som numera har djupa rötter i Finlands jordmån.

Hannes Gebhard är på fädernet av tysk härkomst: hans farfader hade inflyttat till Finland från Sachsen efter en tids vistelse såsom musiker i Petersburg. Efter att först hava verkat i Finland såsom musiker och musiklärare, blev han senare jordbrukare och gifte sig med en finska. Den ena av hans söner blev forstmästare och bosatte sig till en början i Kemijärvi socken vid Lapplands gräns, där han gifte sig med en dotter till kyrkoherden Wegelius av gammal finsk prästsläkt. Av detta äktenskap föddes enda sonen Hannes den 8 april 1864. Han upplevde sin senare barndom och ungdom i Kajana, i vars närhet fadern ägde en mindre jordbrukslägenhet. Här fick G. sin stora kärlek för jordbruket väckt, i det han alla somrar med stort intresse deltog i jordbruksarbetet och fick åtfölja sin fader på dennas tjänsteresor i distriktet. På detta sätt öppnades G:s blick för denna trakts fattiga småbrukare och därifrån härleder sig hos honom det starka intresse för landsbygdens sociala frågor, som sedermera blev bestämmande för hans livsgärning.

Gebhards hem var svenskt till språket och han fick genomgå ett svenskt lärovärk. Men under hans skoltid rycktes en betydande del av den svensktalande bildade ungdomen med av den då starka finsknationella rörelsen, som tillika var av en genomgående social natur. Det gällde ju att arbeta på att göra det dittills försummade finska folkelementet delaktigt av västerländsk kultur och av naturliga mänskliga rättigheter. Denna finsk-patriotiska väckelse bestämde riktningen för G:s universitetsstudier, vilka ledde till att han först blev docent i finsk och nordisk historia.

Snart fingo hans studier emellertid en annan riktning. Honom erbjöds av regeringen ett stipendium för att studera statistik i utlandet; Finlands officiella statistik ansågs nämligen då i många avseenden bristfällig. G. vistades för detta ändamål vintern 1893—94 huvudsakligen i Berlin.

Efter hemkomsten utgav Gebhard en vetenskaplig studie „Lantbruksstatistiken hos oss och i utlandet“ (på finska språket), vilken sedermera lades till grund för revisionen av denna gren av landets officiella statistik. Under vistelsen i Berlin hade G. emellertid av professorn vid „Landwirtschaftliche Hochschule“ Max Sering emottagit ett starkt ökat intresse för agrarfrågor. Ett av de första resultaten härav var ett inlägg i frågan om lantbruksundervisningens organisation, vilket torde hava blivit bestämmande för vederbörande, då den högsta lantbruksundervisningen flyttades från det i en avlägsen landskommun belägna Mustiala till universitetet i Hel-

singfors. G:s studier inriktades emellertid alltmera på agrarfrågor. Man kan till och med säga, att det egentligen är han, som infört en medveten agrarpolitik i Finland.

Sommaren 1898 samt vintern 1898—99 vistades G. ånyo utrikes, denna gång av regeringen utsänd att studera frågan om anskaffande av egen jord åt den obesuttna befolkningen på landet. Efter denna resa arbetade G. i tvänne för denna fråga tillsatta kommittéer samt publicerade flera större och mindre arbeten i ämnet. I egenskap av medlem och sekreterare i en av dessa kommittéer kom han att bliva ledare för den mest omfattande statistiska undersökning av landsbygdens sociala förhållanden, som utförts i de nordiska länderna. Resultaten härav hava utkommit i 6 digra band under rubriken „Statistisk undersökning af socialekonomiska förhållanden i Finlands landskommuner år 1901“, av vilka 4 band äro skrivna av Gebhard. Denna undersökning, som under en lång tid utgjort grunden för utarbetandet av lantbruksekonomiska reformplaner i Finland, giver sin upphovsman en varaktig plats bland landets främsta forskare på det ekonomiska området.

Dels i nämnda kommittéer, dels på annat håll har G. varit initiativtagare till och en inflytelserik medarbetare vid planläggandet av kolonisering av statens marker ävensom av beredande av en tryggad besittningsrätt åt landets talrika torparklass och senare av det fullständiga friköpandet av landets små arrendebbruk (torp). För det sistnämnda ändamålet arbetade G. bl. a. vid

1907 och 1908 års lantdagar, dit han efter representationsreformen, driven av sitt starka sociala intresse, motsträvt lät sig inväljas. Vid nämnda lantdagar tog G. dessutom flera andra initiativ i syfte att förbättra agrarförhållandena i landet. Ett av dessa var framläggandet år 1908 av planen för en ny lärovärkstyp, det s. k. „lantbrukslyceet“, ett 3-årigt gymnasium, som bygger på 5-klassig mellanskola och i vilket lantbruksfack ingå såsom läroämnen. I Finland finnas numera 8 dylika statsunderstödda läroverk.

Bland Gebhards talrika övriga initiativ torde även vara skäl att nämna hans initiativ till och medverkan vid grundandet av „Lantbruksproducenternas Centralförbund“ år 1917, vilket numera arbetar på agrarpolitikens område med en stor centralbyrå, åtskilliga provinsiella byråer och flera hundra lokalföreningar.

Under all denna verksamhet hade G. år 1899 blivit docent vid universitetet i lantbrukets nationalekonomi och statistik och i samma ämne år 1908 blivit utnämnd till professor. Gebhards mångahanda allmänna uppdrag och icke minst hans nedan framställda arbete för organiserandet av kooperationen i landet föranledde emellertid, att G:s lärarverksamhet vid universitetet blev av kort varaktighet, i det han under största delen av densamma åtnjutit tjänstledighet för allmänna uppdrag. G:s akademiska verksamhet lämnade dock ett märkbart spår efter sig genom det intresse den väckte hos ungdomen för nationalekonomi i allmänhet och speciellt för agrarfrågor.

Ehuru det ovannämnda i och för sig redan hade varit nog för en mans livsgärning, har det i själva verket blott utgjort biintressen i Hannes Gebhards liv, medan hans verksamhet för kooperationen varit det centrala i hans livsgärning.

Huru han kom att ägna sig åt kooperationen, har han själv berättat i en till Sällskapet Pellervos tioårsjubileum (1909) utgiven festskrift. Då han under vintern 1893—94 vistades i Berlin för studier i statistik, åhörde han bl. a. professor Serings föreläsningar i lantbrukets nationalekonomi. „Först genom professor Sering“, skriver Gebhard i sina minnesanteckningar i sagda festskrift, „lärde jag mig förstå kooperationens betydelse. Hans fasta övertygelse om småbrukets framtidsmöjligheter genom kooperationen väckte hos mig håg att närmare studera denna rörelse för att sedan åt Finlands jordbrukare kunna erbjuda denna starka hävstång för förbättrandet av deras ekonomiska ställning.“

I samma uppsats förtäljer Gebhard, huru han sedermera började förverkliga nämnda tanke. Han samlade småningom material om kooperationen från olika länder, vilket krävde mycket tid och arbete, ty under 1890-talet var den litteratur, som behandlade kooperationen, ännu mycket knapphändig. Så t. ex. förefanns ej då ännu någon enhetlig framställning om jordbrukarnas kooperation i Tyskland, utan uppgifterna måste samlas ur de kooperativa förbundens årsböcker och tidskrifter. Då G. som bäst höll på att samla sitt material, ombads han att sommaren 1896 föreläsa vid de akademiska

feriekurserna. Dessa föreläsningar mottogos med ett sällsynt stort intresse och vid dem hämtade många åhörare, bland vilka särskilt befunno sig folkskollärare å landsbygden, väckelse och verksamhetslust, som icke blev utan spår. I synnerhet uppstodo därefter flera lantmannagillen, på många orter gjordes försök till gemensamma inköp av jordbruksförnödenheter och till och med skreds med anledning av dessa föreläsningar till grundande av andelsmejerier, om ock allt fortfarande, då ingen lag om kooperativa sammanslutningar fanns, i form av aktiebolag. Men förutom denna vaknande verksamhet hade ifrågavarande feriekurser, såsom G. själv förtäljer, en annan livgivande inverkan. Han började nämligen själv med större iver än förut studera kooperationen i olika länder och bearbeta sina forskningar i detta ämne, så att hans på finska språket skrivna, 500 sidor stora bok „Jordbrukarnas kooperation i utlandet“ förelåg fullt färdig i början av år 1899.

Detta arbete, som i tiden var det första i sitt slag inom den kooperativa litteraturen, blev mycket läst och gjorde den kooperativa idén känd i allt vidsträcktare kretsar.

Men det praktiska förverkligandet av den kooperativa idén i Finland återstod ännu. Åtgärderna härför framdrevos liksom av en naturkraft genom det i Finlands nyaste historia så betydelsefulla „februarimanifestet“, vilket utfärdades våren 1899, och av den oro, som detta födde i landet. I alla fosterländska kretsar vidtog ett intensivt arbete för att höja folkets ekonomiska och andliga

nivå, i syfte att få folkets bottenlager att inse i hela dess vidd den fara, som hotade nationens existens, och göra dem motståndskraftiga att avvärja densamma. I denna nationella försvarsstrid blev Kooperationen ett naturligt vapen, och Hannes Gebhard började också fördenskull i samråd med andra för den kooperativa saken intresserade män att med den för honom egna energin och klarsyntheten väcka folket till Kooperation och organisera den kooperativa rörelsen.

Det var i sanning för Finland en oerhörd lycka, att det under dessa svåra, men nationellt livaktiga tider ägde en man, som var fullt förberedd för detta arbete och hängav sig åt detsamma med hela sin varelse. Ty planen för det kooperativa fälttåget måste snabbt både uppgöras och förverkligas, och av sakkännedom härvidlag och den kraft, varmed arbetet bedrevs, berodde givetvis till stor del hela sakens framgång. Det är ju också så, att även då den kooperativa rörelsen utvecklar sig till en nationell rörelse, varvid det helas framgång beror av varje enhet, kräver den dock å andra sidan i spetsen män, som hava förmåga att planlägga och leda samt kunna samla omkring sig medarbetare. Och dessa egenskaper hava, såsom erfarenheten visat, förefunnits hos Hannes Gebhard.

En av de första åtgärderna gällde att få till stånd en lag om kooperativa föreningar. Det är Gebhards energi, vars förtjänst det till stor del är, att denna för den kooperativa rörelsen så viktiga hörnsten så fort blev lagd. Den 23 mars 1899 tillsatte regeringen en

3-manna kommitté, vari Gebhard själv blev en medlem, för att uppgöra förslag till lag i ämnet, och redan den 10 nästkommande juni hade kommittén sitt arbete färdigt. Kommitténs förslag ligger till grund för Finlands „lag om andelsverksamhet“, som godkändes av 1900 års lantdag och trädde i gällande kraft den 1 september 1901.

Men redan från början stod det klart för Gebhard, att en lag om kooperativa föreningar icke i och för sig förmådde framskapa någon kooperativ rörelse av nämnvärd betydelse, utan att för detta ändamål krävdes en särskild organisation. Redan i samband med förarbetet för den nya lagen vidtog han därför åtgärder för att bilda en dylik organisation. Resultatet av dessa åtgärder blev Sällskapet Pellervo, som stiftades den 2 oktober 1899.

Sällskapet Pellervo tog till sin uppgift att bland folket sprida kännedom om den kooperativa idén, att skapa de former, inom vilkas ram Kooperationen kan förverkligas på olika ekonomiska områden, att befordra uppkomsten och centralisering av kooperativa företag av olika slag, att med råd och anvisningar bistå vid kooperativa föreningars bildande och skötsel, att utföra revisioner, samla och bearbeta statistik om den kooperativa rörelsen samt att inför offentligheten bevaka den kooperativa rörelsens intressen. Sällskapets ordförande och själ blev Gebhard, och det har gått i spetsen för Finlands kooperativa rörelse, intill dess de kooperativa centralaffärerna blevo „fullvuxna“.

Från denna tid sammanfaller professor Gebhards verksamhet på Kooperationens område på det närmaste med Sällskapet Pellervos. Sällan stå två namn i så nära samband med varandra som Hannes Gebhard och Sällskapet Pellervo. Sällan har en man i så hög grad ägnat sin bästa mannaålder åt och tryckt sin egen prägel på en så stor samhällelig och fosterländsk rörelse som professor Gebhard på Finlands kooperativa rörelse. De flesta av de åtgärder, som under årens lopp vidtogos av Sällskapet Pellervo för att driva framåt, organisera och stabilisera denna rörelse, tillkommo på hans initiativ, och vid nästan de flesta av dem har han på ett verkningfullt och avgörande sätt medarbetat. Dessa hans initiativ och hans personliga insats i själva arbetet voro icke begränsade endast till de „stora“ och nyskapande åtgärderna, utan sträckte sig ända in i de minsta detaljer. Vill man således närmare skildra Gebhards livsverk i Finlands kooperativa rörelses tjänst, borde man skriva hela denna rörelses historia. I denna korta översikt kan det fördenskull ej komma i fråga att göra reda för alla av Gebhard inom Sällskapet Pellervo utförda värv och uppdrag. Vi måste nöja oss med att endast i korthet nämna några allmänna drag i detta arbete.

Till en början kunde naturligtvis Sällskapet Pellervo icke tänka på att förverkliga sitt rikhaltiga och mångsidiga program i hela dess vidd. Då det bildades, fanns ännu ingen lag om Kooperation, på vars grund kooperativa föreningar hade kunnat uppstå, icke mönsterstadgar, icke ~~handboken~~ och inga andra för föreningarnas

skötsel och förvaltning behövliga hjälpmedel. Dessa måste först skapas. Medan detta skedde, måste man nöja sig med att i huvudsak göra den kooperativa idén känd, att väcka folket att inse den kooperativa rörelsens stora, lyftande betydelse i såväl ekonomiskt som intellektuellt och samhälleligt avseende. Med detta väckelsearbete, som utfördes under Gebhards direkta personliga ledning och hans eldande inflytande, grep man först an. Arbetet riktades först i huvudsak på att bilda mindre lokala föreningar av jordbrukare i bygderna, s. k. lantmannagillen. Med tillhjälp av dem ville man få lantbefolkningen att anställa gemensamma inköp av förnödenhetsvaror och sålunda vänja dem vid Kooperation. Man hoppades även att lantmannagillena, sedan den väntade lagen om Kooperation trätt i kraft, skulle taga till sin uppgift att bilda för ortsbehovets tillfredsställande nödiga kooperativa föreningar.

Vid detta mycket tid och arbete krävande väckelsearbete erhöll Sällskapet Pellervo medverkan av en stor mängd fosterlandsvänner i olika delar av landet, från olika samhällslager och av olika åldrar. Studenterna utövade under dessa år en livlig folkbildningsverksamhet och drogo därvid sitt strå till stacken även för den kooperativa saken, men hand i hand med Sällskapet Pellervo arbetade även många lantbrukssällskap, och följdén härav blev, att antalet lantmannagillen åren 1899—1902 steg från 60 till 347 och att deras gemensamma inköp icke långt därefter representerade ett belopp av ett par miljoner mark årligen. Och att jord-

månen var väl bearbetad, då „lagen om andelsverksamhet“ hösten 1901 trädde i kraft, framgår av den snabbhet, varmed olika slag av kooperativa föreningar omedelbart därefter började uppstå och därefter årligen i en jämn ström bildats landet runt.

Jämsides med det kooperativa väckelsearbetet och rörelsens tillväxt utåt gick den sida av Sällskapet Pellervos verksamhet, som åsyftade att skapa nya former för det kooperativa arbetet och att stärka rörelsen inåt. Detta har skett bl. a. genom att utarbeta talrika mönsterstadgar, formulär och arbetsreglementen, handböcker, ströskrifter och annan litteratur. För detta arbete vanns medverkan av framstående jurister och på olika områden arbetande fackmän, men det största arbetet härvidlag har utförts av Gebhard själv. Redan formen för gestaltningen av de skilda slagen av kooperativa föreningar är till största delen utarbetad enligt hans plan och i enlighet med av honom godkänt system, men därutöver är en stor del av den av Sällskapet Pellervo publicerade litteraturen författad av honom, och vid utarbetandet av nästan alla ströskrifter, handböcker och mönsterstadgar har han på ett verksamt sätt tagit del. Bland de av Gebhard själv författade arbetena om Kooperation må särskilt nämnas hans år 1914 utkomna „Huvuddragen av andelsverksamheten i Finland“, vilket ger en klar och detaljerad bild av Finlands kooperativa rörelse samt de i denna följda principerna och arbetsmetoderna, men samtidigt ock en kort, synnerligen värdefull framställning av Kooperations teori och en översikt av den kooperativa rörelsens

uppkomst och utveckling i andra länder. Denna bok har, förutom i flera upplagor på finska och svenska språken, även utkommit på engelska, franska, tyska, ryska, estniska och lettiska språken, tyvärr dock i de flesta fall i den sammanträngda form arbetet hade vid sitt första framträdande; härigenom har Finlands Kooperation blivit känd över hela världen. Såsom exempel på, i vilken mån Kooperationen „odlas“ i Finland även vid den allmänna folkuppfostran, torde det i detta samband kunna nämnas, att ovannämnda bok allmänt användes såsom lärobok i landets folkhögskolor och jordbruksskolor.

Ända från sitt första år har Sällskapet Pellervo utgivit en på finska och svenska språken utkommande lantbruks- och kooperativ tidskrift „Pellervo“, vilken utkommer i synnerligen stor upplaga och åtminstone en tid var den mest spridda lantbruks- och kooperativa tidskriften i Norden. Tidskriften läses främst av landets bondebefolkning och småbrukare. Under nästan tvänne decennier (1901—1918) var Gebhard tidskriftens ansvarige redaktör. Ett stort antal av dess artiklar hava flutit direkte ur hans penna, och otaliga andra hava inspirerats av honom. „Men framför allt har professor Gebhard givit ‚Pellervo‘ dess anda“, skrevo på hans 50-års dag tidskriftens medarbetare. „Om denna tidskrift förmått tala till folkets breda lager, har den kunnat det därför, att just professor Gebhard talat i ‚Pellervo‘.“ Det civilisationsarbete, som tidskriften „Pellervo“ under Gebhards ledning utfört, måste skattas mycket högt. Tyvärr måste dess svenska upplaga efter ett

tjuguetårigt pionjärbete med utgången av år 1920 av ekonomiska skäl nedläggas.

En annan kooperativ tidskrift är grundad år 1903 av Gebhard, som ända till år 1918 ledde densamma, nämligen den finskspråkiga „Finlands Kooperativa Tidskrift“, som blivit ett nödvändigt organ för de kooperativa föreningarnas ledare; den intager en betydande plats bland alla länders kooperativa tidskrifter. Ett stort antal av denna tidskrifts mera betydande artiklar hava också de utgått ur Gebhards penna, och även på talrika andra i densamma publicerade artiklar har hans inverkan varit stor. Det är sålunda han, som planlagt och till stor del själv införskaffat de i denna tidskrift under årens lopp publicerade biografierna över märkliga utländska kooperatörer, av vilka en del ingår i föreliggande bok.

Även de kooperativa upplysningstillfällen, vilka under namn av „Pellervo-dagar“ eller lantbruksekonomiska kooperativa dagar tid efter annan hållits i samband med Sällskapet Pellervos och de lantbrukskooperativa centralföreningarnas årsmöten och vilka haft en oerhört stor betydelse för spridandet och rotfästandet av de kooperativa principerna, hava anordnats på Gebhards initiativ och under hans energiska medverkan; de mest värdefulla och mest väckande föredragen vid dem hava varit hans egna.

En viktig uppgift för Sällskapet Pellervo har vidare varit att uppgöra statistik över den kooperativa verksamheten i landet. Man har därvid utgått från den praktiska synpunkten om en dylik statistiks nödvändig-

het för den kooperativa rörelsens sunda utveckling. Detta mycket tid och krafter krävande statistiska arbete utfördes till en början på Sällskapet Pellervos byrå under Gebhards direkta personliga ledning. Många svårigheter måste vid statistikens uppgörande och i synnerhet vid insamlandet av de statistiska uppgifterna övervinnas. Sålunda förutsatte arbetet ett enhetligt bokföringssystem i föreningarna, vilket först måste utarbetas och också genomdrivas till användning i dessa. Under de första åren måste vidare primäruppgifterna ofta införskaffas genom resor till ort och ställe m. m. dyl. Finlands statistik över Kooperationen är emellertid nu tillförlitlig och så fullständig och i vetenskapligt avseende tillfredsställande, att, då 1910 års statistik utgavs även på tyska språket och sålunda blev känd i utlandet, den enligt några utländska sakkunnigas utlåtande knappast överträffas av något annat lands motsvarande statistik. Gebhards andel i planläggandet av denna statistik och hans medverkan vid dess utarbetande under de första åren har varit så omfattande och viktig, att i mångt annat land för motsvarande arbete krävts en särskild, avlönad statstjänsteman.

För att kunna handhava sina mångahanda uppgifter upprätthåller Sällskapet Pellervo en särskild byrå och denna liksom dess jämförelsevis talrika tjänstemannakår har arbetat närmast under Sällskapets ordförandes ledning och uppsikt. Huru mycket intresse för saken, sakkunskap och obegränsad energi ledningen av detta byråarbete och av Sällskapets i landsorten stationerade

konsulenter krävt, det känner endast den, som på nära håll kunnat följa med Sällskapet Pellervos verksamhet. I alla viktigare frågor vande sig Sällskapetets funktionärer att personligen rådgöra med ordföranden, och med sina råd och anvisningar uppfostrade och eldade han ock ständigt nya åldersklasser i den kooperativa rörelsens tjänst. Professor Gebhard har nämligen alltid varit ungdomens vän och besitter en sällsynt förmåga att tända och elda unga sinnen. Han har varit en fordrande chef, men samtidig trättrådig, vänlig och intresserande, och själv har han alltid utgjort ett föredöme genom att gå främst i arbetet och outtröttligt vara färdig att genom råd stöda, där han funnit en uppriktig strävan i den gemensamma sakens tjänst.

Professor Gebhards intresse och verksamhet har omfattat Kooperationens så gott som alla områden, om han också utfört sitt huvudsakliga livsverk till förmån för *jordbrukarnas Kooperation*. Men även inom denna har en gren särskilt stått honom nära, nämligen jordbrukskassorna eller, såsom de i Finland benämnas, *andelskassorna*. Om dessa kan det i allt väsentligt sägas, att de mera än något annat äro hans skapelse. „Utan honom vore Finlands andelskassarörelse“, skrev en andelskassaledningen närastående man år 1914, „såvida en sådan ens nu finnes utan professor Gebhards arbete, blott en ljudande malm och en klingande bjällra.“ Huvudsakligen hans verk är såväl andelskassornas organisations- och verksamhetsformer, deras uppkomst

och utveckling ävensom Andelskassornas Centralkreditanstalt, men mera än allt detta den ideella, sedligt höga anda, som är så betecknande för andelskassarörelsen i Finland.

Han har själv från år 1903, då Centralkreditanstalten grundades, och till år 1918 varit dess verkställande chef, vadan han mera detaljerat än i andra kooperativa grenar kunnat deltaga i ledningen av andelskassorna. Större delen av hans skriftställarverksamhet inom Kooperationen har också ägnats dem. Särskilt må nämnas hans handbok om andelskassors grundande och skötsel ävensom hans i anledning av Centralkreditanstaltens tioåriga tillvaro utgivna bok „Andelskassornas Centralkreditanstalt och Finlands andelskassarörelse åren 1903—1912“, vilken i hög grad varit ägnad att sprida kännedom om andelskassornas syftemål och arbetsmetoder samt förskaffa rörelsen nya vänner jämväl i kretsar, som tidigare stått främmande för densamma.

Såsom av det sagda framgår, har Finlands kooperativa rörelse organiserats så att säga uppifrån. Detta för densamma betecknande drag framträder särskilt starkt beträffande landets kooperativa centralaffärer och det systematiska uppbyggandet av dem. Den andel Gebhard haft i skapandet av de kooperativa centralaffärerna samt vid planläggandet av deras organisation, har varit synnerligen betydelsefull. Ända från den stund, då det kooperativa organisationsarbetet i Finland begynte, var han fullt på det klara med, att om Kooperationen skall kunna utvecklas till någon betydelse, måste

de lokala föreningarna sammansluta sig och bilda hela landet omfattande centralaffärer, vilka å ena sidan hämta sin styrka från de lokala föreningarna och å andra sidan verka väckande, samlande och uppfostrande på dessa. Han har i överensstämmelse härmed alltid drivit principen om centralisation på det kooperativa området. De flesta av Finlands numera så stora och delvis i hela Norden enastående kooperativa centralaffärer hava i mer eller mindre grad hans initiativ att tacka för sin uppkomst, och många av dem har han också efter deras grundande understött genom råd och dåd. Detta har särskilt kommit till synes, då från privathandelns sida angrepp riktats emot dem eller då splittringsförsök bland kooperatörerna själva blivit resta. I sådana kritiska tider har Gebhard alltid varit redo att med, såsom det sagts, „glad kampiver“ träda fram i första ledet för att avvärja anfallen.

De största och viktigaste av G:s initiativ för centralisation av Finlands Kooperation äro följande, och torde denna hastiga överblick samtidigt vara ägnad att giva läsare utom Finlands gränser en bild av denna sida av landets så rätlinigt och fast uppbyggda kooperativa rörelse.

Sällskapet Pellervo stiftades år 1899.

År 1903 grundades Andelskassornas Centralkreditanstalt, på grund av lagens fordringar visserligen i form av ett aktiebolag, men faktiskt på rena andelsprinciper. Centralkreditanstalten, som har jämförelsevis obetydliga egna kapital, arbetar huvudsakligen med statslån, sådana

den nu åtnjuter till ett sammanlagt belopp av 38 miljoner mark, vilka äro utlånade åt närmare 700 andelskassor.

År 1905 upprättades „Centralandelsaffären Hankkija“ (=Leverantören) med uppgift att anskaffa jordbruksförnödenheter åt jordbrukarnas kooperativa föreningar samt försälja av dessa tillsalubjudna jordbruksprodukter. Denna kooperativa centralaffär räknade vid utgången av år 1921 1,307 lokalföreningar såsom medlemmar och hade en årsomsättning av 122 miljoner mark.

Samma år bildades „Andelssmörexportaffären Valio“ med uppgift att omhändertaga försäljningen av andelsmejeriernas produkter. Detta företag har numera 298 andelsmejerier såsom medlemmar och har kämpat sig till en i det närmaste ensamförsäljares ställning i landet inom sitt arbetsområde med en årsomsättning av 364 1/2 miljoner mark år 1921.

År 1915 grundades Finlands Kreaturscentrallag, vars omsättning nu uppgår till 41 miljoner mark.

År 1921 tog Gebhard slutligen initiativ till bildandet av den yngsta av landets kooperativa centralaffärer, Finlands Andelsäggexportcentral, vilken under goda auspicer vidtog med sin verksamhet i början av år 1922.

Bland de ovannämnda saknar en konsumtionskooperatör Finlands kooperativa partihandelsaffär, „Centrallaget för handelslagen i Finland“, vilken vid utgången av år 1921 räknade 490 konsumtionsföreningar såsom medlemmar och hade en årsomsättning av 359 miljoner

mark. Initiativet till denna utgick från intresserade konsumentkooperatörer på landsbygden, men vid kritiska tider i dess, liksom i „Hankkijas“ och „Valios“ liv, har Gebhard med kraftig arm ingripit.

I detta sammanhang torde några siffror kunna anföras för att även giva en bild av antalet av kooperationens i Finland primära faktorer, de s. k. andelslagen. Inregistrerade kooperativa föreningar (andelslag) finnas nu till ett antal av 3,422. Av dessa äro 788 konsumtionsföreningar, 515 andelsmejerier, 775 andelskassor, 333 maskinandelslag, 195 torvströandelslag, 79 äggförsäljningsandelslag, 120 telefonandelslag samt 72 elektricitetsandelslag.

Tjugufem år hava ännu icke gått till ända, sedan Gebhard lade grunden till allt detta, och redan nu kan han glädja sig åt en dylik växt.

* * *

Arbetet för uppbyggandet av Finlands kooperativa rörelse har varit så omfattande och mångsidigt, att det samma givetvis icke kunnat utföras utan framstående medhjälpare. För arbetet har behövts ekonomisk, kommersiell och juridisk sakkunskap och erfarenhet på en mängd skilda områden. En av professor Gebhards största förtjänster har just varit den, att han lyckats för sin sak vinna och samla omkring sig flera av landets främsta och mest aktade män, som med ospard möda utfört en hel del oavlönat, fosterländskt arbete till fromma för kooperationen. „Visserligen har han haft många och

goda medhjälpare“, skrev en gång hans måhända högst skattade medarbetare, en av Finlands främsta jurister. „Men honom tillkommer förtjänsten att hava sökt och vunnit dem. Utan hans personlighet, hans bärgfasta tro, hans föredöme i självuppooffring hade dessa medhjälpare icke stått till buds.“

Gebhard är, såsom en av hans arbetskamrater yttrat, ett lysande exempel på den sammanhållande och utjämnande kraft, som är egen för den kooperativa rörelsen överallt i världen. „Alltifrån den tid kooperationen fick fotfäste i Finland, hava, såsom mången gång framhållits, i dess tjänst och ledning stått personer, som representera de mest olika idériktningar. De mest ivriga partimän mötas i de kooperativa föreningarnas styrelser och samarbeta där utmärkt, — där, om också icke annorstädes. Så har det ock varit i den kooperativa rörelsens spets, varest, såsom känt, Hannes Gebhard enhälligt anses såsom den främsta, av alla aktade ledaren, trots att till samma ledning höra element såväl från vänstern som högern som ock från centern, och trots att Gebhard själv icke står främmande eller likgiltig för dagens strider, utan tvärtom med sällsynt tydlighet hållit på kulturmänniskans skyldighet att bilda sig en klar ståndpunkt uti fosterlandets och mänsklighetens stora spørsmål“. — — „Och månne han icke just därför, att han så helt och utan att spara sig själv ställt sig i en stor, samlande idéns tjänst, månne han icke just därför, trots partigruppering och partiintressen, i våra

ögon bevarat sig såsom en hel, fri och medryckande personlighet?"

En av Gebhards främsta medhjälpare har varit hans livsledsagarinna, fru *Hedvig Gebhard*, vars namn alltid kommer att bevaras i Finlands kooperativa rörelses historia bredvid mannens. Gebhard skriver själv i sina minnesanteckningar i den på sid. 294 omnämnda festskriften på tal om tillkomsten av sitt arbete „Jordbrukarnas Kooperation i utlandet“: „Och likväl tog min hustru Hedvig Gebhard på det mest verksamma sätt del i utarbetandet av nämnda bok. Medan hon i årtal arbetade tillsammans med mig på densamma, utbildades hon sålunda till min första, sedermera under många år framåt med den största och allt fortfarande med mycket stor sakkännedom utrustade arbetskamrat i den finska andelsverksamhetens tjänst. Under de nu tillryggelagda tio åren har hon utfört en mängd visserligen till största delen för världen osynligt arbete, som icke desto mindre för vår rörelse varit av utomordentlig betydelse: än vid redigerandet av tidskriften *Pellervo*, än vid omsorgen om andra publikationers försättande i tryckfärdigt skick, än vid anordnandet av „*Pellervo*-dagarna“, än vid utarbetandet av Sällskapets årsredogörelser, i våra rådsläpningar har hon tagit del, överallt varit med. Då vi andra tröttnade och arbetet icke desto mindre måste göras färdigt, har hon vakat nätter och dagar, helg och söcken för att utföra detsamma. Då vi andra blundade, har hennes uppmärksamhet varit vaken. Då vi andra glömde, har hon kommit ihåg.“

Arbetet för den kooperativa rörelsens uppbyggande har även i Finland varit banbrytarens arbete och av denna orsak till stor del strid. Det är naturligt, att en samhällsrörelse, vars uppgift är att bekämpa sociala och ekonomiska missförhållanden och således delvis att kasta överända det hittills hävdvunna och gällande, av vars bibehållande många människors och människogrupper framgång beror, icke kan undgå att invecklas i strid, varunder bittra sår kunna slås. Enligt mångas åsikt har Gebhard varit till och med alltför stridslysten, till och med sökt strid, där sådan icke hade behövts. Men man må än hysa vilken åsikt som helst i denna fråga, så medgives det dock på alla håll, att hans mål alltid varit den kooperativa rörelsens bästa, hans ögonmärke dess enhetlighet och framtid, sådana som han enligt sin bästa övertygelse fattat dem. För sin idé skull har han offrat sin frid och sin egen bekvämlighet. Mot missförhållanden och rutenhet måste man kämpa hårt, om också med svidande sinne, och intet stort kan nås utan strid — detta har varit hans lösenord. Den, som vill driva småfolkets sak och försöka bereda det större oberoende och ekonomiskt inflytande än förut, han kan icke undvika angrepp och hat från de mäktigas sida. Och professor Gebhards eviga ära är, att han ej fruktat dessa strider och icke håller sökt undandra sig dem och att han till stor del just genom dem fört Finlands kooperativa rörelse från seger till seger. Detta erkännande kommer historien med visshet alltid att giva honom.

Sällsynt rik har professor Gebhards arbetsdag varit. Den har varit mångsidig, men på samma gång hava hans många intressen letts av en gemensam strävan och livsåskådning: en levande insikt om jordbruksbefolkningens stora sociala och nationella betydelse, en fast vilja att höja denna befolknings ställning samt en djupt rotad tro på Kooperationens och samarbetets förmåga att göra detta. Ty Kooperationen och arbetet för dess främjande är icke för honom något mål i och för sig, utan blott ett medel för folkets uppfostrande, ett medel till en lyckligare och bättre tillvaro. Han har klarare än någon annan i sitt land insett, att en väl skött kooperativ förening är en skola, genom vilken medlemmarna andligt utvecklas och sedligt förädlas, samtidigt som de därav hava materiella förmåner och stigande välmåga.

„Han har varit en folkets uppfostrare och lärare i ordets ädlaste mening“, skrev om honom på hans 50-års dag en av hans äldsta och mest aktade medarbetare.

Huru betydelsefullt än Gebhards banbrytararbete inom agrarpolitiken i Finland varit, har han sålunda dock utfört sitt största livsverk inom Kooperationen. Han har varit denna rörelses själ, liksom också dess sammanhållande och verkställande kraft. I honom hava också på detta område förenat sig teoretikern med den framstående praktiska mannen, vetenskapsmannen med författaren. Och vad det än i en del detaljer må hava sagts om hans arbete och artiklar, så förblir det i varje fall en sanning, som aldrig skall kunna jävas, att hans

arbete burit rik frukt, givit sådana fortbestående, för höjandet av hela folkets välstånd betydelsefulla och för landets ekonomiska utveckling märkliga resultat, att man med dem kan jämföra resultaten av endast få livsverk.

Med ingången av år 1918 lämnade professor Gebhard sin under tvänne årtionden innehavda plats i ledningen av Finlands kooperativa rörelse, i det han avgick såväl från Sällskapet Pellervos styrelse, från ledningen av Andelskassornas Centralkreditanstalt som från huvudredaktörsposten i de bägge kooperativa tidskrifterna. Han reste utomlands för att vila, men mottog under sin utrikesvistelse en honom erbjuden plats såsom statens representant i agrarpolitiska frågor i Skandinavien och Tyskland.

Under denna vistelse i utlandet, som han särskilt ägnade åt forskningar i småbrukarfrågan, utförde han även för Kooperationen viktiga studier. Återkommen till hemlandet i slutet av år 1920, emottog han år 1921 ånyo chefskapet för Andelskassornas Centralkreditanstalt, sitt gamla skötebarn, och trädde därmed på nytt i spetsen för andelskassarörelsen.

Det är sålunda att hoppas, att Finlands Kooperation ännu under en lång tid skall få draga nytta av hans mångsidiga sakkunskap och erfarenhet, hans sällsynt produktiva intelligens, hans av entusiasm fyllda och handlingskraftiga personlighet, som så hög grad förmår förbinda det praktiska med det ideella.